

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

I. J. I. BERGHOLT

PLIGTENS VEJ

En sønderjyde i 1. verdenskrig

1969

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

I kommission hos
Danske Boghandlers Kommissionsanstalt, København

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder
Klicheer: Esbjerg Klichefabrik
Bogbind: J. P. Møllers Bogbinderi, Haderslev

**Udgivelsen af denne bog er muliggjort ved et tilskud
fra Dansk Kultursamfund**

*Fjernt har dine sønner, Danmark, faret fra din stavn.
Der er ristet danske runer i Piræus' havn.
Brede bautastene knejser end på Skotlands vang,
og i lejet nynner Seinen på en nordisk sang.*

*Fjernere dog sønner af dig, Danmark, farer nu,
for en fremmed fane følger de med sorg i hu;
fjernere og dog tillige fast i hjemmets favn,
i vort håb, vor tro og længsel, i vor sorg, vort savn.*

*Polens sletter. Namurs volde, Lüttichs skansers fod
så dem kæmpe, så dem falde, drak af deres blod;
mange hviler alt derude i en ukendt grav,
Danebrog blev ej den pude, dødens seng dem gav.*

*Herre, hvert et suk du hører trods kanoners brag!
Bær du Slesvigs trætte sønner gennem nødens dag,
lad dem se dit kors, der lyser gennem røg og brand,
og dit røde blod, der købte vej til livets land!*

— — —

Jensine Jensen, 1917.

Forord

Når en mand efter næsten 45 år i statens tjeneste får bevilget sin afsked, modtager han den obligatoriske takkeskrivelse for vel udført tjeneste samt ønsket om et godt og langt otium. Mon man så regner med, at manden er udbrændt? – At dét, der er tilbage i ham, ikke er værd at tale om? »Moren har gjort sin pligt. Moren kan gå«.

Men hvorfor sætte sig hen og trille tommelfingre? De forløbne år af ens liv – mere end 70 – har ikke været uden dramatik. Jeg behøver blot at nævne: Den første verdenskrig, som jeg meget imod min vilje måtte deltage i, genforeningen med det gamle land, den anden verdenskrig. Der må være visse oplevelser, som er værd at sætte på papiret.

Måske er det dristigt at begynde at skrive, når man har passeret de 70 og ydermere hverken har langt hår eller skæg. Men jeg er vist en smule arveligt belastet. Mine forfædre, bortset fra min far, var skolelærere og degne så langt tilbage som til ca. 1790. Det er muligt, at denne kriblen i fingrene efter at skrive stammer fra dem. Fædrenes synder nedarves jo på børnene, siges der.

Ganske vist har disse degne ikke efterladt sig noget skriftligt, så vidt jeg ved. Men de har nok haft en finger med i spillet, når noget skriftligt

skulle udfærdiges ude i landsbyerne; på den tid var skrivekunsten næppe hvermands eje. Deres navne er nævnt adskillige steder, bl. a. i de »sønderjyske årbøger«.

I et festskrift, der blev udgivet i anledning af Den nordlesvigske Landboforenings 100-års jubilæum, nævnes min oldefar som foreningens første bibliotekar. Manden var nok ikke helt uden humor, for hans valgsprog skal have været: »Vorherre giv os landefred, for husfred får vi aldrig«. – Han var gift tre gange.

I denne beretning vil jeg fortælle om første verdenskrig. Jeg vil forsøge at skildre skyttegravssoldatens kår, hans reaktioner og hans barske kommentarer til de forskellige begivenheder. Det er desværre således, at de sørgelige begivenheder har brændt sig sådan ind i ens sind, at de aldrig glemmes. De mindre sørgelige hændelser og de mere sjove – hvis man ellers kan tale om sjov i denne forbindelse – bleges efterhånden og er i fare for at gå i glemmebogen. Det ville være synd. Det var dem og deres ophavs-mænd, der gjorde opholdet i skyttegravene udholdeligt.

Jeg vil langt fra tage alle erindringer med, men først og fremmest dem, som jeg med nogen glæde kan tænke tilbage på: Oplevelser, der skyldtes gode kammerater og godt kammeratskab. Helt undgå at berøre de triste tildragelser kan jeg næppe, men jeg vil prøve at undgå det.

Måske vil nogle sige, at der allerede er skrevet nok om den første verdenskrig, og det kan der være noget om. Men jeg vil skildre en ganske bestemt type mænd. Kald dem landsknægte, om De vil. De var bestemt ikke mors drenge, men folk, der havde prøvet lidt af hvert. De var ikke bange for at misforstå en ordre – med vilje – når det passede i deres kram, men de var heller ikke bange for at sætte livet på spil for at redde en god kammerat.

Denne type fandtes vist i ethvert kompagni. Der var ikke så mange af dem; men de var, uden at de selv vidste det, kompagniets ryggrad. De havde alle tilbragt flere år i skyttegravene. De fleste havde været såret flere gange, enkelte slet ikke. Ét havde de til fælles: de kunne lugte faren på afstand, og deres reaktionsevne var eventyrlig. Krigen havde skærpet deres sanser og gjort dem til naturmennesker.

For at komme blot nogenlunde helskindet ud af krigens ragnarok, måtte man være udrustet med 95 % held – de resterende 5 % var erfaring. Det må siges, at disse folk beherskede de 5 % til fuldkommenhed.

De var gode kammerater, men for at gøre sig fortjent til deres kammeratskab måtte man først vise, at man ikke lod sig dupere af hvad som helst eller af hvem som helst. Var man først »lyst i kuld og køn«, så var man godt faren, og man kunne være sikker på aldrig at stå alene, når det kneb.

Alt for ofte blev der ikke levnet de nye skytte-

gravsrekrutter tid til at vise sig værdige til de gamle krigeres bevågenhed. Det var desværre sådan, at under angreb og aktioner gik det næsten altid hårdest ud over de »nye«, fordi de manglede fronterfaring. – Men herom senere.

Som så mange andre sønderjyder måtte jeg springe tysk soldat i næsten 3¹/₂ år, og heraf tilbragte jeg mere end 2¹/₂ år i skyttegravene ved et og samme regiment uden andre afbrydelser end to gange 16 dages orlov.

Jeg var en af de heldige, der ikke blev såret, og da jeg kom godt igennem begyndervanskelighederne, blev jeg ret hurtigt kendt værdig til at blive optaget i de gamle krigeres rækker og kunne nyde godt af deres erfaringer.

Drengear og garnisonstid

Barndommen

Jeg blev født i 1896 på en bondegård i Haderslev amt. Min mor døde umiddelbart efter min fødsel, og de første leveår tilbragte jeg hos et par ældre mennesker, der boede tæt ved mit fødehjem. Efter nogle års forløb tog min far mig hjem på gården, og jeg voksede op mellem de skiftende tjenestefolk.

Min far var god ved mig, men ikke blødsøden. Da jeg blev større, og vel også frækkere, kunne det hænde, at folkene honorerede mine skarnsstreger med en ørefigen i ny og næ. Jeg gik selvfølgelig til den »gamle« og klagede min nød; men det skete kun én gang. Jeg fik nemlig det svar, at jeg havde at opføre mig sådan, at jeg kunne være mellem folkene, og dermed basta.

Jeg voksede altså op efter parolen »hjælp dig selv«, og jeg tror, at dette har hjulpet mig over mangt og meget senere hen i livet.

I 1911, da min far var 72 år, solgte han gården og tog ophold hos en søn af første ægteskab.

Jeg kom ud at tjene indtil efteråret 1913, hvor jeg kom på efterskole i det gamle land for at få det danske lidt afpuddet. Grundlaget havde far bibragt mig. Som lærersøn, elev fra Det kgl. danske Landhusholdningsselskab og gammel herregårdsforvalter

før 1864, havde han visse forudsætninger for at kunne klare det.

Ifølge mit afgangsbetragning fra den tyske folkeskole synes det, som om jeg har klaret mig hæderligt der, og det samme tror jeg nok var tilfældet på efterskolen.

Her kan jeg ikke lade være med at skildre et sammenstød, som min far havde med den tyske kommuneforstander. Det må have været i forbindelse med en folketælling. Kommuneforstanderen skulle i hvert tilfælde have et skema udfyldt, hvori der var en rubrik, der angik sprogkundskaber. Her ville han skrive, at jeg var det tyske sprog mægtig. Han havde rådført sig med skolelæreren, og de var blevet enige om, at alle børn i 12–13-års alderen beherskede det tyske sprog.

Min far protesterede meget kraftigt imod dette. Bølgerne gik højt, men kommuneforstanderen ville ikke give sig og holdt sig til sin aftale med læreren. Som et sidste forsøg affyrede far følgende salut mod ham: »Du er jo ikke engang selv det tyske sprog mægtig!« »Hvad er jeg ikke?« »Nej, du er ikke. Kan du sige mig, hvad en narresut hedder på tysk?« Det kunne kommuneforstanderen ikke, så min far gik af med sejren til stor fryd for mig.

Hvad der kom til at stå i skemaet, kan jeg ikke huske mere, men kommuneforstanderen har nok skrevet, hvad der passede i hans kram.

Da han var gået, dristede jeg mig til at spørge far, om han selv vidste, hvad en »sut« hed på tysk.

»Nej, min dreng, det var sådan et indfald jeg fik. Et skud i blinde, men det sad!«

Indkaldelse

I foråret 1914 efter skoleopholdet i Danmark fik jeg atter plads på en større gård i Sønderjylland. På dette tidspunkt var det næppe ret mange, der tænkte på, at en lang og blodig krig var nært forestående. Tiderne var særdeles gode for det sønderjyske landbrug; vist betydeligt bedre end for landbruget nord for Kongeåen. Jeg tror, at det kom som et chok for mange, da krigsudbruddet var en kendsgerning. Den almindelige mening var, at krigen kun ville blive af kort varighed på grund af de moderne våben. Jeg fyldte først 18 år i september 1914, så jeg kunne end ikke i min vildeste fantasi forestille mig, at også jeg skulle komme til at opleve krigens gru i rigeligt mål.

I foråret 1915 var jeg på session i Haderslev. Krigen havde da varet mere end et halvt år, og der var ikke store udsigter til, at dens afslutning var nær forestående. Jeg følte mig ikke mere så sikker på, at jeg ville gå ram forbi.

Fra min læge havde jeg skaffet mig attest for, at jeg som 16-årig havde haft en meget farlig lungebetændelse, og at følgerne heraf endnu ikke var helt overvundne. Håb om at attesten skulle få nogen betydning, havde jeg ikke, og det viste sig da også at være rigtigt.

Den tyske sessionslæge læste attesten igennem og undersøgte mig derefter meget grundigt, hvorpå han henvendte sig til de andre sessionsherrer med følgende ord: »Han har et bryst som en okse.« Dermed var min skæbne beseglet. Sammenligningen var for resten typisk for tysk militær sprogbrug – det fik jeg rigelig tid til at konstatere.

I foråret 1915 blev årgang 1895 indkaldt, og i september samme år stod min årgang for tur. – Utrygheden bredte sig.

Der var næppe mange blandt den jævne befolkning, der på dette tidspunkt anede, hvordan krigen ville ende. Nok var en del unge sønderjyder gået over grænsen til Danmark, men i det store og hele fulgte man parolen: »Gør din pligt«.

Det kom derfor også som en stor overraskelse for mig, at min far, da jeg aftenen før mødedagen opsøgte ham for at tage afsked, mødte mig med disse ord: »Der ligger 200 kroner i skrivebordet. De er lagt til side til dig.« Jeg blev så overrasket, at jeg i første omgang ikke evnede at svare.

»Tiøren« faldt dog ret hurtigt, og idet jeg satte mig på sengekanten – far var allerede gået i seng – svarede jeg: »Far, så længe jeg kan huske tilbage, har du og din omgangskreds altid indprentet os unge, at vi skal tage vor tørn som tyske soldater, for at vi ikke skal tabe retten til vor hjemstavn. Hvis tyskerne vinder krigen, så vil de sikkert tvinge Danmark til at udlevere alle dem, der er gået over grænsen, og for at undgå dette, bliver vi så

nødt til at udvandre til Amerika. Det vil igen sige, at jeg aldrig kan komme tilbage til Sønderjylland og til dig, og denne mulighed tør jeg ikke tænke på. Jeg agter at gå pligtens vej – ske hvad der vil.«

Der blev stille i det lille kammer, endelig sagde far, medens han tog min hånd: »Tak skal du have min dreng. Du har ret; men jeg turde ikke lade være med at give dig denne chance. Vorherre være med dig.«

Senere i livet har jeg tit tænkt på, at det må have været frygteligt for de forældre, der modtog budskabet om, at deres dreng var faldet – men især for dem, der måtte erkende, at de selv bar en del af skylden herfor, fordi de havde indprentet ham denne pligtfølelse over for den forhadte herbergsstat. – Hvis man havde kunnet se ind i fremtiden, ville de sønderjyske mødre have været sparet for mange tårer. Prisen for retten til at stemme sig hjem til Danmark var 6.000 unge liv – blomsten af landsdelens ungdom. Mon det stadig huskes på rette sted?

For mit vedkommende var terningerne kastet. Dagen efter gav jeg møde i Haderslev, og rejsen gik derfra videre til garnisonen i Slesvig på Gottorp slot.

Rekrut i Slesvig

Tjenesten i uddannelsestiden tog jeg med godt humør og uden større anstrengelse. Jeg havde dyrket gymnastik og fodbold og var i god træning.

Det, der voldte mig flest kvaler, var at lade være med at skrupgrine, når de gamle professionelle underofficerer afleverede deres »brandere«. Deres ordforråd var fænomenalt, her er en lille prøve.

En af de første dage stødte jeg sammen med en af disse herrer, da han ville gå ind – og jeg ud – ad en dør. Dette udløste straks hans talegaver, og idet han satte en behandsket pegefinger på mit bryst, brølede han: »Først kommer jeg – og så kommer jeg endnu engang – derefter kommer der et langt, langt stykke tid slet ingenting – derefter kommer der en stor hob skidt – og så først kommer De!«

Denne udgydelse opfattede jeg som en mægtig god definition af en menig soldats placering på rangstigen. Jeg var ved at flække af grin, men holdt alligevel masken. At grine ad en foresat, når han uddelte reprimander, var en af de store dødssynder ved det tyske militær. Det kaldtes »Achtungsverletzung vor versammelter Mannschaft« (respektløs optræden i alles påsyn), og gav mindst tre dage i spjældet.

En anden dag – også i begyndelsen af min glørværdige militære løbebane – skete der endnu et sjovt tilfælde, da jeg sammen med en anden sønderjyde gik over kasernepladsen. Imod os kom en mand i en uniform, som jeg ikke havde set før. Jeg spurgte min makker, om vi skulle hilse på ham, men han svarede, at det skulle vi ikke, det var kun en ganske gemen lokumsrenser. Vi var kommet

temmelig tæt ind på manden, der åbenbart forstod dansk og havde hørt, hvad vi anså ham for at være. Det kan nok være, at vi blev belært om hans »rang, stand og stilling«, han var »Aufsichtsbeamter« og skulle nok sørge for, at »diese Knacker« – det var »kælenavnet« til de dansktalende – fik et kursus i takt og tone. Min makker og jeg blev bagefter enige om, at hvis det var takt og tone, vi skulle lære, var vi da vistnok havnet et forkert sted.

En gammel, elskelig dame, som jeg engang boede hos i min grønne ungdom, sagde altid, når vi unge kom lidt »for højt op«: »Den, der ingenting er og ingenting bilder sig ind, han er to gange ingenting.« Det passede udmærket på den mand.

Under krigen var en 6–8 ugers uddannelse ved at blive almindelig, men det rygtedes hurtigt – det er det, man i soldaterjargon kalder »lokumsparole« – at årgang 1896 skulle uddannes i mindst 9 måneder. Grunden hertil skulle være, at denne årgang skulle danne grundstammen i den tyske armé efter krigens afslutning.

At man havde tænkt sig noget særligt med denne årgang syntes at være sikkert, idet adskillige med højere skoleuddannelse, altså dem, der gik med en »officer i maven«, forsøgte at melde sig frivillig til fronten, men dette blev kategorisk afslået.

Jeg gjorde mig mine tanker angående denne sag og troede ikke rigtig på »parolen«. Mon ikke den egentlige grund var, at årgangen skulle have en nogenlunde god træning og så indsættes i en forårs-

offensiv i det kommende år? Dette viste sig tilsyneladende at være den rigtige forklaring.

Et vanskeligt valg

Hen på foråret 1916, vistnok omkring påske, skete der noget, der så meget dramatisk ud.

En tidlig morgen blev hele garnisonen alarmeret. Alle fik udleveret feltgrå uniformer. Der blev uddelt skarpe patroner – noget som tyskerne ellers var meget forsigtige med i garnisonerne – og de højere officerer fór nervøst rundt på kasernen. Det var tydeligt, at der var noget i gære. Op på dagen rygtedes det, at man formodede, at englænderne ville gøre landgang på den jyske vestkyst. I 12 timer stod garnisonen på kasernepladsen klar til afmarch.

Helt glad ved situationen var jeg ikke. Det var egentlig ikke for at slås med englænderne, at jeg havde tænkt mig et gensyn med Danmark. Mange tanker gik igennem mit hoved. Én ting var sikker: gå imod danskerne ville jeg ikke, ske hvad der ville.

Problemet løste sig af sig selv. Landgangen blev ikke til noget. Efter fire dages forløb blev alle de feltgrå soldater sendt til Lockstedter Lager ved Itzehoe. Efter få dages forløb afgik så herfra den første transport til vestfronten. Slaget ved Verdun var i fuld gang.

Til denne første transport meldte sig alle de, der var ivrige efter at komme til fronten, deriblandt

de før omtalte officersaspiranter. Kontingentet, som garnisonen skulle stille, blev i det store og hele dækket af frivillige.

Anderledes gik det, da den næste transport kort tid efter skulle udtages. De frivillige var sluppet op, og Kommandofeldweblen (stabssergent) besluttede så at udtage mandskabet efter alder.

Da næsten alle var født i 1896, blev fødselsdatoen det afgørende punkt. Jeg er født i september, så det gav en lille respit, men hvor længe? Transporterne afgik med korte mellemrum, og da der til den sidst afgående allerede var udtaget nogle, der var født i juli måned, kunne det ikke vare længe, før »klokken faldt i slag«.

Det var efterhånden rygtedes, at alle de foregående transportere var gået til Frankrig, så chancen for også at havne der var nærliggende, og det var ikke ligefrem opløftende at tænke på.

Men heldet følger de tossede, siges der. Jeg havde en god bekendt, der var skriver ved bataljonen. Han opsøgte mig en aften og meddelte mig strengt fortroligt, at den næste transport en af de første dage skulle afgå til den 48. reservedivision, der var på østfronten, nærmere betegnet i Østgalicien.

Skriveren, der ikke var sønderjyde, anede ikke hvilken uro og tvivl, han havde sået i mit sind. Jeg havde aldrig troet, at jeg nogen sinde skulle stå over for at melde mig frivillig til noget, så længe jeg var tysk soldat.

Efter at have tilbragt en næsten søvnløs nat,

havde jeg taget min beslutning. Næste morgen begav jeg mig til kompagnikontoret og bad Kommandofeldweblen om at blive tildelt den næste transport.

Feldweblen, der havde et polsk navn og muligvis også polske sympatier – hvem ved – rejste sig fra skrivebordet med et forundret udtryk i ansigtet. Han gik hen til mig og nærmest hviskede, så hans skriver ved det andet bord næppe kunne høre det: »Er De blevet tosset?« Jeg foretrak at tie. Der blev et øjeblik stilhed, hvorefter han fortsatte: »Måske handler De klogere, end De selv aner. De kommer med næste transport. Den bliver udtaget i eftermiddag.« Og således skete det, og dermed var garnisonstiden slut. –

»Der Sandsackhauptmann«

Den sidste tid i Lockstedt havde ikke været det bare sjov. Øvelsesområdet var meget stort. Hvor stort husker jeg ikke så nøje, men jeg tror, at det var omkring 10.000 hektar, så der var plads at røre sig på. Det fik vi også lov til, mere end vi syntes om.

Da vi ankom til lejren, fik vi nemlig en ny Hauptmann (kaptajn), og han var ikke af de gode. Han var nærmest tosset. Selv de andre officerer ved kompagniet gav ham højlydt dette prædikat, så der var sikkert noget om det.

Vor gamle Hauptmann var ikke så værst. Han hed von Gyldenfeldt og var i det civile liv domæneforpagter nær Christiansfeld. Jeg kan tydeligt huske hans ord, da han tog afsked med os: »I har haft det godt hos mig, drenge. Min efterfølger – wird Euch schon die Hölle heiss machen« (vil gøre jer helvede hedt). Det slog til. –

Den »nye« forordnede straks, at enhver mand skulle have en sandsæk på fem kg i tornystret foruden forskellige andre ting.

I hele lejren, hvor der var ca. 10.000 mand, gik han under navnet »Sandsackhauptmann«, og dette smittede selvfølgelig af på mandskabet, så vi fik navnet »Sandsackkompagnie«.

Fyren præsterede at marchere ud med os fra kl. seks om morgenen til sent på aftenen, hele dagen uden mad. Det blev dog bataljonskommandøren for meget, så vor plageånd fik besked om, at han kunne rykke ud med os, så tidlig han ville; men han skulle være tilbage i lejren med os senest kl. tolv middag. Det er sikkert de øvrige officerer, der har klaget, for de var jo i samme båd som mandskabet.

I sin afskedstale til de folk, der fra hans kompagni var udtaget til den transport, hvortil jeg hørte, sagde denne Hauptmann blandt andet, at når vi kom i lag med fjenden, skulle vi »beissen, kratzen und spucken« (bide, kradse og spytte). I øvrigt var hele talen af samme kaliber og nærmest det bare vrøvl.

Fra mit ophold i lejren husker jeg, at der dér

fandtes en såkaldt lukket lejr. Ikke sådan at forstå, at de folk, der opholdt sig der, var indespærrede; de kunne bevæge sig frit overalt. Men det var os strengt forbudt at betræde lejren og i det hele taget søge kontakt med disse folk.

Det sivede efterhånden ud, at mandskabet i denne lejr bestod af finske frivillige. De havde betinget sig – efter endt uddannelse – at blive sat ind på østfronten. Jeg skønner, at der har været mindst 500 mand i lejren, og at det var velhavende folks sønner, fremgik tydeligt af de besøg, de modtog af deres familier.

Den uddannelse, disse frivillige fik, var skrap, og jeg har senere hørt – om det passer, ved jeg ikke – at de efter krigen dannede grundstammen i den finske hær.

Østfronten

Galicien

Det varede kun et par dage, så afgik transporten. Den bestod af ca. 70 mand, flest sønderjyder. Farten gik sydpå mod ukendt mål og skæbne.

Da det aldrig blev bekendtgjort, hvor de forskellige transporter gik hen, var jeg ikke så lidt nervøs på rejsen til Hamborg. Her skulle det vise sig, om jeg havde holdt på den rigtige hest.

Efter en halv times kørsel på den anden side Hamborg, var det imidlertid åbenbart, at turen gik østpå mod Berlin. Skriverens tips havde været rigtigt, og jeg åndede lettet op.

Nok havde jeg ingen erfaring angående krigen på de forskellige fronter, men efter de rygter, der var fremme, skulle østfronten være det rene vand ved siden af Frankrig. Det viste sig at være nogenlunde rigtigt, og jeg skulle senere få rig lejlighed til sammenligning.

Efterhånden som toget passerede de forskellige garnisonsbyer, blev flere og flere soldater læsset ind i toget, og da vi overskred den tysk-østrigske grænse, var styrken oppe på ca. 1.000 mand.

Turen gik videre østpå. Vi nærmede os udløberne af Karpaterne, og landskabet blev mere og mere bjergfuldt. Banelegemet snoede sig i yndefulde kur-

ver, og farten var til tider meget ringe på grund af de store stigninger i terrænet. Jeg havde aldrig set bjerge før og var meget betaget af den storslåede natur.

En dag henimod aften var vi ved vejs ende, og transporten blev udlæstet en snes kilometer bag fronten. Herfra gik det til fods til divisionen.

Sønderjyderne havde aftalt at holde sammen, så godt det kunne lade sig gøre; men skæbnen ville, at kun ca. 30 mand af sønderjyderne blev tildelt regiment 222 – deriblandt var jeg. Resten kom til de andre regimenter i divisionen.

Frontafsnittet i Østgalicien var hovedsagelig besat med østrigske regimenter. De få tyske divisioner, der fandtes her, blev næsten udelukkende benyttet til at opfange de russiske gennembrudsforsøg, der fandt sted snart her, snart der.

En følge heraf var, at de tyske tropper førte en omflakkende tilværelse. Dagsmarcher på 60–70 km – og mere – var ret almindelige. Da det var meget varmt om sommeren og til gengæld særdeles koldt om vinteren, ÷ 30 grader var ikke usædvanligt, stillede disse marchture store krav til mandskabet.

Bortset fra ganske enkelte militærveje, fandtes der ingen færdselsårer, som vi kender det her hjemme. Vejene fra by til by bestod kun af hjulspor uden belægning af nogen art. Støvplagen om sommeren var derfor ubeskrivelig, og om efteråret, inden frosten satte ind, var det hele et morads.

På det frontafsnit, hvor transporten blev ud-læsset, havde russerne kort tid forinden forsøgt et gennembrud, som i første omgang var lykkedes. De var gået en halv snes kilometer frem, men var så blevet stoppet af den tyske division og trængt tilbage til deres udgangsstillinger og endda længere endnu. Dette havde kostet divisionen en hel del tab, som transporten nu skulle udfylde.

Regiment 222 fik tildelt et par hundrede mand. Ved fordelingen til bataljonerne var de 30 sønderjyder, der atter holdt sammen, mere heldige. De kom alle til 3. bataljon. Sammen med ni andre kom jeg til 10. kompagni. En haderslevdreng og jeg blev tildelt samme korporalskab. – Rejsen var endt. Den alvorlige del begyndte.

Thomas – sådan hed min makker – havde i garnisonen været en overordentlig gemytlig fyr. Nu var det, som om han tabte gnisten, han kunne ikke rigtig finde melodien og så meget sort på fremtiden. Man kunne heller ikke påstå, at det var lyse tider, vi gik i møde.

Skyttegravene, vi logerede i, var efter russernes tilbagetog nyopkastet og uden beboelsesrum af nogen art. Vi sov de første nætter på den bare jord, og det øsregnede. Dertil kom, at det om dagen var brandvarmt, og om natten faldt temperaturen helt ned til en 5–6 graders varme, så vi frøs med anstand i vort våde tøj.

Jeg tror, at min »hjælp dig selv« opdragelse hjalp os over det døde punkt. I løbet af de næste dage

fik jeg organiseret forskellige materialer til at ligge på, så vi i al fald ikke fik fugt nedefra.

En bayrer kom til kort

Korporalskabet, vi var blevet tildelt, blev ledet af en Gefreiter (underkorporal), han var sådan set en flink mand, men ikke meget »ledende«. Fordelingen af det arbejde, der rutinemæssigt skulle udføres – det arbejde man i garnisonen kaldte »Stubendienst« – tog han sig ikke af, det overlod han til de »gamle« i korporalskabet. Her var det særligt en bayrer, der førte ordet. Han fordelte dette arbejde, der bestod i at hente mad fra feltkøkkenet, post m. m. efter bedste skøn – nemlig efter sit eget.

De første otte dage blev Thomas og jeg sat til dette arbejde. Hvis det nu havde været det eneste, vi skulle udføre, havde det jo ikke været så galt, men selve vagttjenesten på østfronten var de fleste steder meget krævende, fordi russerne havde for vane at angribe uden artilleriforberedelse. For ikke at komme ud for overrumpling måtte forpostkæden om natten være meget stærk, og dette gjaldt særligt i morgendæmringen. Fra mørkets frembrud til daggry hed parolen: To timers vagt, to timers søvn skiftevis – og det gjaldt for alle.

Ved daggry blev forpostkæden inddraget, og de, der så ikke havde skyttegravsvagt, kunne sove til kl. ti. Fra kl. ti til mørkets frembrud var alle,

bortset fra vagterne, beskæftiget med udbygning af skyttegraven og løbegrave bagud.

Da den nævnte rutinetjeneste skulle udføres mellem daggry og kl. 10, var den hvile, Thomas og jeg fik i de første otte dage, meget begrænset og langt fra tilstrækkelig.

Jeg var efterhånden blevet rigtig godt gal i hovedet over denne forskelsbehandling og meddelte Thomas, at jeg ikke ville finde mig heri længere.

Thomas var meget betænkelig ved at gå i strejke, men jeg holdt på mit og fik ham overtalt til at gå med.

Den næste morgen, da maden skulle hentes, havde Thomas og jeg lagt os til at sove; det vil sige, vi sov ikke, men lå og lurede på, hvordan det hele ville spænde af.

Det varede heller ikke længe, inden vor plageånd var der med sit »Essenhohler raus!« (Forplejningsafhenterne af sted!). Vi blev liggende, men da fyren tillod sig at »vække« os med et spark, var bægeret fuldt. Jeg rejste mig og meddelte ham kort og godt, at vi nu havde hentet mad m. v. i otte dage og ikke agtede at gøre dette mere, før alle ved korporalskabet – ham selv indbefattet – havde været turen igennem. Mandens reaktion var nærmest eksplosiv, han skældte og smældte, som kun en bayrer kan gøre: »Die jungen Dachse« (De unge lømler) skulle han nok lære noget andet. Jeg var belavet på, at der var lussinger i luften; så vidt kom det nu ikke. Ved spektaklet kom nemlig korporal-

skabsføreren til stede, og da han fik sagens sammenhæng forklaret, tog han parti for de to »nye«. Resten af mandskabet havde under hele episoden holdt sig i ro, men det var tydeligt at mærke, at de undte den storkæftede bayrer sit nederlag, og at de to »nyes« aktier viste stigende tendens.

Den 48. reservedivision var hjemmehørende i Hessen, og man skulle tro, at de fleste af mandskabet var fra denne landsdel. Det var dog langt fra tilfældet, mindst halvdelen var fra andre provinser. Denne sammenblanding fandtes for øvrigt inden for alle regimente. En undtagelse dannede dog de bayriske tropper. Det var forholdsvis få bayrere, man traf uden for de bayriske regimente. Det skyldtes måske, at Bayern var et kongerige, eller fordi bayrerne og prøjserne forholdt sig til hinanden som ild til vand.

Bayrernes benævnelse for prøjserne var »Sau-preussen« (Svineprøjser). Prøjserne sagde så til gengæld om bayrerne: »De har en stor kæft, men ingen tænder i munden.« Ak ja, frænde er frænde værst –.

Denne karakteristisk af bayrerne passede særdeles godt på ham, som Thomas og jeg havde stiftet bekendtskab med. Det var imidlertid, som om det lille opgør, vi havde haft med ham, havde »tappet gassen« af ham, så han blev til at være i stue sammen med.

I øvrigt havde jeg endnu et lille og sidste opgør med fyren. Det gik således til: En nat var vi på

forpost sammen. Uheldet ville, at han fik en kugle gennem det ene skinneben. Man kunne just ikke sige, at han tog det som et mandfolk, han skreg nærmest som en stukket gris. Jeg fik ham forbundet og læsset på skulderen for at bære ham tilbage, men han kunne stadig ikke beherske sig og blev ved med at klage og skrige, så russerne efterhånden koncentrerede deres skydning mod det område, hvor vi opholdt os. Jeg lod manden glide ned på jorden igen og gjorde ham meget eftertrykkeligt opmærksom på, at hvis han ikke holdt op med sit skrigeri, kunne han blive liggende her og rådne op. Det var vel ikke min mening, men jeg var nødt til at få kæften stoppet på ham, og det hjalp; under resten af transporten var han stille som en mus.

Det var mit første – og det blev også mit sidste møde med bayrisk mentalitet.

Om Hindenburg, den tyske hærfører og senere præsident, fortælles der, at han engang skal have sagt, at han skulle have de bayriske regimente til at storme en stilling, og de slesvig-holstenske til at holde den. De sidstnævnte var nemlig for dovne til at løbe væk. Mon det ikke var den jyske stædighed, han forvekslede med dovenskab?

En god læremester

Dagene gik, den ene som den anden uden større sindsoprivende episoder. Ved hårdt arbejde havde vi fået vore stillinger udbygget, fået beboelsesrum

lavet, så vi var nogenlunde beskyttet mod vind og vejr.

Russerne forholdt sig forholdsvis rolige. Artilleriild var der ikke meget af. Det mest irriterende var russernes evindelige riffelskydning efter mørkets frembrud, som gav os en del tab, men heldigvis flest sårede.

Jeg lærte hurtigt, at den kugle, man hører fløjte, rammer ikke, og at det ikke kunne hjælpe at dukke sig for den.

En lille episode skal dog fremdrages her. Den drejer sig ikke om riffelkugler, men om såkaldte »blindgængere«. Man havde i garnisonen hørt, at de kunne være meget farlige, og at man skulle tage sig i agt for dem.

En nat var jeg sammen med en anden fra korporalskabet ved navn Claus beordret til at bære såkaldte »spanske ryttere« frem til pigtrådsspæringer. Man kunne ikke benytte løbegraven til denne transport på grund af »rytternes« størrelse, men måtte fragte dem over åben mark.

Hertil var to mand nødvendige. I øvrigt var det påbudt, at ved færdsel uden for løbegravene, altså over åbent terræn, skulle man altid gå to og to, så man kunne hjælpe hinanden, hvis den ene blev såret. At dette langt fra blev overholdt, er en anden sag.

Af ukendt grund valgte Claus, der var fra Hessen, altid mig til sin makker på disse natlige ture, og det var jeg sådan set ikke ked af, tværtimod.

Claus havde nemlig været i felten siden krigens begyndelse, og det han ikke vidste om skyttegravs-krig på østfronten, var ikke værd at vide, og jeg følte mig godt tilpas i hans selskab.

Denne nat var det måneskin, og vi gik og talte om tilfældige ting. Pludselig snublede jeg over et eller andet og gik på næsen.

Endnu i faldet blev jeg klar over, at det var en blindgænger, der havde bragt mig til fald. Som et lyn var jeg på benene igen og løb fremad som en besat. Da jeg var kommet ca. 50 meter bort, var der stadig intet sket, og jeg stoppede op for at se, hvor min makker var blevet af.

Claus kaldte mig tilbage, og da jeg kom hen til ham, sad han nok så gemytlig oven på granaten, der viste sig at være en af de helt store.

»Der fik du dig nok en ordentlig forskrækkelse, min dreng,« sagde Claus, »men sæt dig nu her ved siden af mig, der er plads nok til os begge.« Jeg var nærmest chokeret over hans formodede letsind og indvendte, at den kunne jo ryge i luften. »Ja, det kan den,« svarede Claus, »men chancen herfor er som én mod tusind, og husk én ting, hvis den havde været ondsksfuld, så var den allerede røget i luften, da du snublede over den, og så havde vi to for længst været engle. Jeg kan yderligere fortælle dig, at jeg endnu ikke har set en blindgænger eksplodere, fordi den har fået et spark, og det gjorde denne krabat jo heller ikke. Og én ting til, skriv dig det bag øret, hvis du da ellers tænker på at komme

nogenlunde helskindet ud af denne forbandede krig: Du kan ikke løbe fra din skæbne; hold nerverne under kontrol, det er det venneråd, jeg vil give dig.«

Jeg måtte tit i de kommende år tænke tilbage på Claus og hans ord, for de viste sig at være rigtige.

En af de følgende nætter, da vi atter bar »ryttere« frem, fik Claus en kugle gennem overarmen. Trods det, at kuglen havde beskadiget knoglen, og at det sikkert var meget smertefuldt, gav han – bortset fra en lille ed, da kuglen traf – ikke en klagelyd fra sig; tværtimod, hans kommentar var: »Slut med forestillingen Jacob, hjemmet i sigte.«

Jeg forbandt armen efter Claus' anvisning, så godt det lod sig gøre, og udtalte min bekymring over, at knoglen var beskadiget, men det faldt ikke i god jord hos Claus: »Det er netop det fine ved det hele min dreng, hvis det kun havde været et kødsår, ville jeg ikke nå tilbage til Tyskland. Som det er nu, har jeg en stor chance for, at dette kan lykkes.« Jeg måtte uvilkårlig tænke tilbage på bayrerens opførsel, da han blev såret i benet.

Da Claus og jeg kom tilbage til skyttegravene – han ville nemlig have sine personlige ejendele med sig – tog han afsked med kammeraterne med følgende spådom: »Så vidt jeg kan skønne, har I været her den længste tid. Læg mærke til russernes lyskugler om natten, jeg tror, de er ved at omringe os. Hold jer muntre og på gensyn i Tyskland, nu glider Claus.«

Jeg så ham aldrig mere, men savnede ham meget.

Han var en god læremester og beherskede de 5 0/0, der var nødvendige for at overleve.

På ilmarch

Med hensyn til russerne fik Claus ret. De sidste tre dage, før han blev såret, var de gået til angreb både til højre og venstre for os. Særlig den højre fløj blev angrebet meget kraftigt. Da de imidlertid angreb uden nævneværdig artilleriforberedelse og ved højlys dag, blev de afvist til trods for, at de angreb med indtil 16 skyttelinier efter hinanden.

Russerne må have haft mægtige tab. De blev bogstavelig talt mejet ned af de tyske maskingeværer og nåede aldrig nærmere end til de tyske pigtrådsspærringer. Angrebene over for de tyske regimente ebbede imidlertid ud og trak længere og længere ud på fløjene, hvor de østrigske tropper lå, og her syntes de at have haft større held.

Om natten markeredes frontens forløb af de afskudte lyskugler eller lysraketter, om man vil, og det var på grundlag af dem, at Claus havde gjort opmærksom på, at russerne gik frem på begge fløje.

Da der var gået et par dage til, var omringningen næsten fuldbyrdet. Det hed sig, at regimentet skulle afløses en af de første dage, men den almindelige mening blandt mandskabet var, at det måtte da blive af russerne. Og ganske rigtigt, en dag blev der givet besked om, at regimentet skulle samles kl. 22 i en slugt lige bag fronten.

Hver mand fik ordre til at medtage 500 patroner foruden den sædvanlige udrustning. Hvad der ellers fandtes af ammunition og udrustning blev kastet i latrinerne eller ødelagt. Nu var der ingen tvivl om, hvem der skulle afløse os.

Fra hvert korporalskab blev der udtaget en mand, som skulle blive tilbage og markere, at skyttegraven stadig var besat ved at opretholde en forceret skydning i indtil en time efter hovedstyrkens afmarch. Derefter skulle de forsøge at indhente regimentet. Da disse folk ingen oppakning havde, kun deres geværer samt ammunition, var der en reel chance for, at dette kunne lykkes. Og det gjorde det.

Da den befalede time var gået, trak den tyske kæde sig tilbage, og det lykkedes dem i løbet af natten at nå frem til regimentet med kun én mand let såret.

De fortalte, at russiske patruljer allerede en halv time efter vor afmarch viste sig foran de tyske pigtrådsspærringer, men da de blev stærkt beskudt, blev de liggende der og gav derved tyskerne tid til at forsvinde.

Fra kl. 22 til kl. 7 om morgenen gik vi tilbage i ilmarch med kun ti minutters ophold hver fulde time – en såkaldt »Pinkelpause« (tissepause).

At sige, at tropperne var udmattede, er et mildt udtryk, men ingen ville gerne i russisk fangenskab, så enhver gjorde, hvad han kunne for at følge med.

Klokken syv næste morgen gjorde vi holdt på en

pløjemark. Geværerne blev sat sammen, og soldaterne faldt bogstavelig talt om ved siden af dem og sov omgående. Officererne lod os ligge; de vidste, at det ville være umuligt at få os på benene de første timer.

Hvor mange kilometer vi havde tilbagelagt i disse ni timer, ved jeg ikke, men det var mange. Kun den, der har prøvet en sådan ilmarch med fuld oppakning og dertil 500 patroner ekstra, véd hvilken kraftanstrengelse det er.

Det var jo højsommer, og solen begyndte snart at sende sine ubarmhjertige stråler ned på de sovende og vækkede dem efterhånden. Dagtemperaturen var mindst 30 grader i skyggen, så befalingsmændene sørgede for at få dem alle på benene og anbragt, hvor der var skygge.

Klokken 12 blev der udleveret forplejning, og så begyndte turen igen, men denne gang i almindeligt marchtempo, vi var tilsyneladende nået ud af den russiske omklamring.

Med korte ophold, hvor der blev udleveret mad og te, vi havde nu fået kontakt med feltkøkkenet og den øvrige bagage, fortsatte turen til næste dags morgen.

Man tror vel, at det er løgn, når jeg hævder, at man kan gå og sove på samme tid, men ikke desto mindre er det sandt. Benene bevæger sig mekanisk, og man vågner op, når man støder mod manden, der går foran.

Disse marchture på østfronten, hvor der næsten

ikke fandtes veje, kun hjulspor, var frygtelige. Af jernbaner fandtes der kun nogle få hovedlinier, som vi aldrig benyttede i de ni måneder, jeg var på østfronten. Marchturene gik for det meste langs med fronten, og det vil igen sige på tværs af jernbanelinierne.

Regimentet var imidlertid blevet fuldstændig udsat af den forcerede march, så et døgn ro var tvingende nødvendig. Den sidste nat var mange faldet fra, de kunne simpelt hen ikke gå mere. Fødderne var fulde af sår og lignede blodige kødklumper.

Endelig gik vi i kvarter i en forladt landsby, for at få det tiltrængte hvil.

Jeg havde klaret mig nogenlunde under turen, fødderne var ømme, men hele. Det var atter Claus, der havde hjulpet mig med sine gode råd, som han havde givet mig under vore mange natteture og nattevagter. Han havde ofte skildret disse lange, forbandede marchture, der gjorde livet surt for infanteriet på østfronten. Her er nogle af de tips, han havde givet mig:

»Husk altid at holde fødderne renvaskede, det er mere nødvendigt end at holde ansigtet rent. Du skal altid have et par rene – og helst nye – fodlapper liggende i dit tornyster til brug, når du skal ud på en længere marchtur, dem skal du først tage på, og så et par strømper oven over. Træk aldrig støvlerne af under et kort hvil, fødderne er ophovnede,

og du får et værre besvær med at få dem på igen. I ni af ti tilfælde kommer fodlapperne i uorden herved, og så er du først »rigtig på den«. Hvis du kan undgå det, så drik aldrig ukogt vand her i dette velsignede land. Vandet er de fleste steder dårligt, og du fordærver din mave dermed. Drik kun det, du får udleveret ved feltkøkkenet. Selv om du bliver stærkt fristet til at drikke det meste af feltflaskens indhold på én gang, så hold igen; drik kun en mundfuld ad gangen, den virker lige så godt som en halv liter, hovedsagen er, at du får ganen læsket. Hvis du er i besiddelse af et stykke tørt brød, så put det i munden og tyg på det, så holdes spytkirtlerne i funktion.«

Jeg havde rettet mig efter disse velmente råd, skønt det med kun at drikke én mundfuld ad gangen, var faldet mig meget svært. Jeg gennemførte det imidlertid og kom »godt i land«, bedre end de fleste.

En nat havde Claus ganske umotiveret spurgt mig, om jeg var mekaniker. Dette måtte jeg benægte, men ville gerne vide, hvorfor han havde spurgt om det. »Jo,« svarede han, »ellers kunne du have meldt dig til disse »Maschinengewehrhengste« (slangord for maskingeværafdelinger), de har det meget bedre end vi. De er aldrig på forpost, de har kun vagt i skyttegravnen ved deres gevær, og det er de seks mand om, så det bliver højst to timer hver nat. De er altid friske og udhvilede, deres forplejning er af en eller anden grund rigeli-

gere end den, vi får. Under marchture har de kun deres karabiner at slæbe på, resten bliver læsset på vognene, de har nemlig et køretøj for hvert maskingevær. Da de altid skal være fuldtallige for at kunne betjene geværrerne – og de har jo tab lige såvel som vi – sker det ofte, at infanterikompagnierne må afgive mandskab til dem, men det skal altid være mekanikere.« – Denne samtale randt mig nu i hu.

De marchture, som Claus havde skildret, havde jeg nu selv fået en lille prøve på og konstateret, at hans beskrivelse af dem ikke var overdrevet. Jeg havde også lagt mærke til maskingeværafdelingen, og også hvad den angik, havde Claus hatt ret. Det hele gav mig noget at spekulere på.

»Heldige skud«

Da regimentet havde fået udhvilet, blev det beordret til at bygge en skyttegrav over et engdrag. For grundvandets skyld måtte skyttegraven bygges oven på jorden. Hver nat blev halvdelen af styrken sat til dette arbejde, som viste sig at være endda meget farligt. Russerne kunne selvfølgelig om dagen konstatere, at der blev arbejdet om natten, og holdt engen, der var ca. 200 meter bred, under en voldsom geværrild hele natten igennem. Arbejdet bestod i at grave græstørv og stable dem oven på hinanden, så der blev en vold i mandshøjde.

Den første nat, jeg var med til dette job, arbej-

dede jeg sammen med en anden sønderjyde, hvis navn var Jørgen. Han var en gemytlig fyr og dejlig at arbejde sammen med. Pludselig smed Jørgen spaden og svor en dyr ed. Det viste sig, at han havde fået et strejfskud i den ene tommelfinger. Skaden var imidlertid ubetydelig, det så nærmest ud, som om han havde brændt fingeren en smule. »Det var da som pokker,« udbrød han, »en halv cm tættere på, så havde det været et dejligt »Heimatschuss« (hjemsendelsseskud)«. Den næstfølgende nat arbejdede vi atter sammen, og Jørgen var atter heldig – eller uheldig om man vil. Han faldt pludselig om og tog sig til skinnebenet. Jeg fik ham slæbt i læ bag volden, trak støvlen af ham, men kunne intet sår finde, kun en stor blå plet var synlig på skinnebenet. »Det var strejfskud nr. to,« var Jørgens kommentar, »Gud ved, hvad der sker tredje gang?« Da han ville trække støvlen på igen, var der noget, der trykkede inde ved tærne. Han trak atter støvlen af, stak hånden ned i den og halede en geværkugle frem.

Nu kan man jo med rette spørge, hvordan dette kunne gå til? Svaret er ligetil, på et givet tidspunkt går farten af enhver kugle, og den får en nedadgående bevægelse. I dette tilfælde var kuglen gået gennem et læg i Jørgens bukseben lige oven for støvleskaftet. Ved den nedadgående bevægelse var den gået imod støvleskaftet indvendig. Den havde ikke haft kraft til at gå gennem læderet og var så faldet ned i støvlen.

Et par nætter derefter arbejdede vi atter sammen, og da var Jørgen mere »heldig«, han fik en kugle gennem den ene arm, og var ovenud lykkelig.

Jeg har ikke truffet Jørgen senere, men jeg håber, at han stadig har været »forfulgt« af lykken, og er kommet nogenlunde helskindet hjem. Han var en god kammerat og i besiddelse af et godt humør og – for at sige det populært – fuld af »fup«.

En nat, før han blev såret, var vi sammen på forpost og sad i samme jordhul, hvor der lige var plads til to mand. Den underofficer, der denne nat skulle kontrollere forpostkæden, var lige kommet fra garnisonen og havde ikke før været ved fronten. Han var overnervøs og nærmest umulig. Hvor alle andre gik oprejst, der kravlede han på alle fire.

Da han denne nat kom til vort hul, kunne Jørgen selvfølgelig ikke holde sig i skindet. Pludselig hviskede han »Se der, se der,« og pegede i retning af en rugmark ca. 50 meter foran os, »en russisk patrulje!« Jeg var klar over, at det var et af Jørgens »numre«, men underofficeren sprang med et sæt ned i hullet til os, hvor der dårligt var plads til to, langt mindre til tre. Til trods for, at vi begge to bedyrede, at det med patruljen havde været en fejltagelse, var det os umuligt at få manden ud af hullet igen. Han lod de andre poster passe sig selv og blev i hullet, til vi blev afløst. Han kravlede så på alle fire, til vi nåede vore pigtrådsspærringer, først da kom han på højkant og fortsatte i løb, til han nåede skyttegraven.

Jørgen grinede højlydt – og jeg da for resten også, for det var et kosteligt syn. Men bagefter var vi enige om, at det var synd for manden, han var jo et nervevrag. Efter kort tids forløb, blev han også sendt bort, han var ubrugelig.

Et par nætter efter, at Jørgen var blevet såret »ordentligt«, var jeg atter på vej ud til engen. Min sidekammerat sank pludselig sammen, og da han holdt sig for maven, var jeg ikke i tvivl om, at det var der, han var såret, og at det var alvorligt. Der kom straks sanitetspersonale til stede og tog sig af ham, han var bevidstløs.

Jeg »hang lidt med skuffen« den nat, for jeg havde kendt den sårede godt, og med et maveskud var der ikke meget håb.

Stor var overraskelsen og glæden imidlertid, da vi kom tilbage til vort kvarter i laden, for der sad den »sårede« i halmen og spiste af hjertens lyst.

Det viste sig, at kuglen var prellet af på en knap. Denne var trykket ganske flad og havde givet manden et stød i mellemgulvet, så han mistede bevidstheden.

Det var et par eksempler på »heldige skud«, og dem har jeg oplevet i snesevis af. Men det mest fantastiske jeg har set, var i Frankrig. Ved et angreb fik en infanterist en kugle i panden. Den var gået ind lige neden for hårgården og ud i nakken. Manden blev selvfølgelig slået bevidstløs, men kom ret hurtigt til sig selv igen. Han var ikke mere medtaget, end at han selv kunne gå tilbage til

forbindingspladsen. Her blev han ordentlig forbundet og læsset i en sanitetsvogn og kørt til et feltlazaret. Rystelserne under kørslen bevirkede imidlertid, at såret begyndte at bløde, og manden lå bevidstløs i otte dage.

Efter ca. et halvt års forløb kom han tilbage til sit kompagni og var fuldstændig rask. Jeg talte med ham den dag, han blev såret, og jeg har talt med ham mange gange efter, at han kom tilbage. Lægerne havde forklaret, at kuglen havde fulgt kraniets runding og ikke beskadiget selve hjernen; de havde aldrig set noget lignende. Til trods for at han efter ca. to måneders forløb følte sig fuldstændig rask, havde man beholdt ham i lazarettet i fire måneder og nærmest vist ham frem som en seværdighed. Man må sande det gamle ord: Den drukner ej, som hænges skal. –

Frækhed belønnes

Endelig var vi færdige med at bygge den famøse skyttegrav. Den havde kostet os mange sårede, men heldigvis kun få døde. Der begyndte at gå rygter om, at divisionen skulle til Frankrig. De viste sig dog at være forhastede.

Derimod skete der noget, som fik stor betydning for mig. En dag blev det bekendtgjort, at maskingeværafdelingen skulle bruge nogle folk, og at de, der var uddannede som mekanikere, kunne melde sig.

På dette tidspunkt havde jeg været ca. to måneder i felten, og jeg havde ærlig talt fået »næsen fuld« af infanteriet. Jeg mente at have fundet en udvej, så en overflytning til MG-afdelingen kunne lykkes. Nu var øjeblikket der, og jeg var klar til at gøre et forsøg. Altså meldte jeg mig til Kommandofeldweblen og anmodede om at blive overflyttet. Det første, han sagde, var selvfølgelig, at jeg var landmand og ikke mekaniker. Jeg var forberedt herpå og svarede, at vel stod der landmand i papirerne, men jeg havde stået to år i lære som mekaniker og var derefter gået tilbage til landbruget. Han bed på krogen og gav tilladelse til, at jeg forsøgsvis kunne melde mig.

Jeg var klar over, at jeg i nogen grad var på gyngende grund, og det var med blandede følelser, jeg meldte mig hos Feldweblen ved MG-afdelingen. Det gik bedre, end jeg havde turdet håbe.

Atter var heldet med mig. Feldweblen sad og bladede i mine papirer, og jeg var forberedt på, at jeg igen skulle benytte min nødløgn om min mekanikerlærdom; men det blev slet ikke nødvendigt. Da han endelig var færdig med eftersynet, så han op på mig, og til min store forbavselse tiltalte han mig med »du«. »Du er prøjser,« ser jeg, »og fra Haderslev amt. Ligger det ikke oppe ved den danske grænse? – Kan du også tale dansk?« Begge spørgsmål måtte jeg besvare med et ja. »Tja,« fortsatte Feldweblen, »jeg er hannoveraner, og vi holder også meget af prøjserne.«

Jeg forstod, at denne »kærlighedserklæring« til Prøjsen var ironisk ment, og at det ikke ligefrem var en anbefaling at være prøjser. Jeg begyndte at fatte sympati for manden, der syntes at være i besiddelse af en vis historisk viden. Feldweblen fortsatte: »Du er landmand og ikke mekaniker, ser jeg, men det gør ikke noget. Den smule mekanik, der skal til, lærer du sagtens, hvis du da ikke er alt for fummelfingret, og det ser du ikke ud til. Gå udenfor og vent til kompagnichefen vågner, han sover til middag, så kan du melde dig til ham, når han engang gider stå op. Og én ting til, tag dig det ikke nær, hvis han galer lidt op, fordi du ikke er mekaniker, den sag skal jeg nok klare. I øvrigt går han under navnet »Sternigel«, (det var navnet på en tysk rovmorder), men det skal du ikke bryde dig om, manden er bedre end sit rygte.«

Jeg hilste og forsvandt ud af døren for at vente på »Sternigel«, fandt mig en skyggefuld plads og gjorde mig det behageligt.

Mens jeg sad og tænkte over min samtale med min nye Feldwebel, suste pludselig to granater ned i en majsmark lige ved huset. De var afskudt fra stor afstand, og jeg havde hørt dem komme. Endnu inden de detonerede, lå jeg for længst på maven, men stor var min forbavselse, da en meget lille soldat i fuld uniform kom tudbrølende ud af majsmarken. Han var ikke større end en tolvårs dreng, og det viste sig senere, at det netop var det, han var. »Hvad er du

for en fyr? Det var nok ved at gå galt,« sagde jeg og gik hen imod ham. Da drengen så, at jeg var en fremmed soldat, kvitterede han prompte med et »Hold kæft« og pilede af sted alt hvad han kunne.

Senere fik jeg en forklaring. MG-afdelingen havde været indkvarteret i drengens hjemby. Han havde ingen forældre; faderen var blevet skudt, og moderen havde russerne taget med ved tilbagetoget. Han havde fået sin mad ved feltkøkkenet i den tid, delingen lå i byen. Da man drog videre, var drengen simpelt hen fulgt med og havde nu været hos delingen i flere måneder. »Sternigel« havde for egen regning ladet sy en uniform til ham og givet afdelingens skomager og sadelmager, der var en mand på ca. 40 år, ordre til at tage sig af drengen. I øvrigt blev Semko, sådan hed drengen, og jeg senere hen meget fine venner.

Den kvikke dreng havde forbavsende hurtigt lært slet ikke så lidt tysk, og man benyttede ham som tolk, da befolkningen næsten kun talte polsk.

Da regimentet i april 1917 blev flyttet til vestfronten, fulgte drengen med. Han var selvfølgelig hele tiden bag fronten ved bagagen, som var nogenlunde i sikkerhed, men efterhånden, som flyvervirksomheden tog til, var det ikke helt ufarligt at være dér. Det var meningen, at en ældre, gift kusk, der ingen børn havde, ville adoptere drengen efter krigens afslutning, men han overlevede desværre ikke.

I efteråret 1917 fik Semko pludselig hjemve, år-

sagen var følgende: Vi lå i »ro« i en by i Lothringen, der jo endnu den gang hørte til Tyskland. I byen var der en artillerist hjemme på orlov fra østfronten, og skæbnen ville, at han netop kom fra Semkos fødeby i Galicien og skulle tilbage dertil. Da Semko fik talt med ham, var det sket. Hjemlængselen meldte sig. Regimentskommandøren blev underrettet, og det blev besluttet, at Semko skulle rejse tilbage sammen med artilleristen. Semko fik rejselegitimationen udstedt, og sådan endte drengens eventyr, som han sikkert aldrig har glemt.

Der var kommet liv i huset, da granaterne faldt. Døren gik op, og ud trådte en mand kun iført slippers, spidsbukser og skjorte. Jeg regnede med, at det var kompagnichefen, der noget brat var blevet vækket af granaterne, men forholdt mig passiv. Manden gloede olmt på mig og udbrød: »Hvad er det for et spektakel her i middagsstunden, og hvad laver De her?« Jeg besvarede spørgsmålene i den rækkefølge, de var stillet, nemlig at russerne havde sendt en hilsen i form af et par granater, og hvad mig angik, så skulle jeg melde mig hos kompagnichefen for MG-afdelingen. »Det er mig,« brølede manden, og jeg fik hurtigt hælene samlet og aflagt forskriftsmæssig melding. »Hvad er De i det civile liv?« spurgte løjtnanten lidt mere afdæmpet. »Landmand,« svarede jeg og ville have tilføjet, at jeg havde været to år i mekanikerlære. Det fik jeg slet ikke tid til. »Landmand,« gentog

løjtnanten i et tonefald, der ikke levnede landmanden ret megen sympati. »Har De ikke været hos Feldweblen, og har han ikke jaget Dem ad helvede til?« Inden jeg fik tid til at svare, kom Feldweblen imidlertid ud og meldte kort og godt, at manden havde været på kontoret, og at han nok var landmand, men ifølge meddelelse fra hans kompagni, havde han været to år i mekanikerlære, og at han – Feldweblen – ville anbefale løjtnanten at gøre et forsøg med manden. »Nå ja, for min skyld ingen alarm,« svarede »Sternigel«, og dermed var jeg forsøgsvis antaget ved MG-afdelingen. Jeg var efterhånden blevet klar over, at Feldweblens ord havde en vis vægt, og at det nok var værd at huske dette.

I maskingeværafdelingen

Et nyt afsnit af min fronttilværelse tog nu sin begyndelse. Det var vel ikke så underligt, at jeg var spændt på, hvordan det ville gå.

Jeg opdagede ret hurtigt, at det mere var kræfterne end mekanisk snilde, det kom an på, thi udrustningen var meget tung. Maskingeværet bestod af to hoveddele, selve geværet og en såkaldt slæde til at montere det på. Til at transportere disse to ting var to mand nødvendige. Da en maskingeværbesætning bestod af en underofficer og seks mand, var der kun fire mand tilbage til at transportere ammunitionen, og da 4.000 patroner var det minimum, som til enhver tid skulle være til rådighed,

måtte disse fire mand hver bære 1.000 patroner, som var anbragt i to metalkasser med 500 i hver. Sådant to kasser vejede op imod 50 kg, og da det ofte hændte, at de skulle transporteres flere kilometer, når delingen var under fremrykning, kunne de to bæster godt trykke lidt på »samvittigheden«.

Vi havde blandt flere nye mænd fået én, der var skolelærer. En dag, vi lå bag fronten og eksercerede bravt, satte han pludselig sine to kasser foran fødderne af sin underofficer og sagde: »Tror De måske, at jeg er flyttemand?« Det gik ham ikke så godt, men det er en anden historie.

Heldigvis var jeg sund og stærk, så jeg tog sagen med godt humør. Det mekaniske voldte mig heller intet besvær, og ved skydeøvelser, der blev afholdt, så snart delingen havde lejlighed til det bag fronten, viste det sig, at jeg var endda en meget habil skytte. Selv om en mand er en god skytte med et almindeligt gevær, er det langt fra givet, at han er det, når han skal betjene et maskingevær, der skyder mellem 500 og 600 skud i minuttet. Man må huske på, at geværet vibrerer voldsomt, og det er så afgjort en følelsessag at få kuglerne dirigeret derhen, hvor de skal. Der er mange, der aldrig lærer det.

MG-afdelingerne gjaldt på østfronten for at være elitetropper, og noget var der om det. Der var godt nok adskillige hårde halse imellem dem, men jeg tror, at det gode ry især skyldtes, at MG-afdelingerne blev skånet i alle måder. Under de store

marcher havde de som sagt intet at slæbe på. Soldaterne skulle kun bære deres karabiner. Bortset fra arbejdet på egne opholdssteder og geværstillinger deltog de ikke i udbygningen af skyttegravene. Forplejningen var rigeligere, og folkene var altid udhvilede, da de kun havde ca. 4 timers vagt i døgnet. De havde tid til at holde sig rene og dermed nogenlunde fri for lus. Det siger sig selv, at en mæt og udhvilet soldat er betydelig mere værd end én, der altid er halvsulten og overanstrengt på grund af manglende søvn.

Den bedre forplejning ved vor afdeling skyldtes dog særlig Kommandofeldweben. Han var en »hund« til at handle med civilbefolkningen og købte alt, hvad han kunne få fat på af spiselige ting, særlig brune bønner og kartofler. Da vi havde masser af køretøjer, var transporten af de indkøbte varer intet problem. Et infanterikompagni havde derimod kun én forplejningsvogn og kunne ikke fragte mere end den udleverede ration og var derfor så godt som afskåret fra at gøre indkøb hos befolkningen for at supplere kosten ad denne vej.

Nu kan man spørge, hvorfor ledelsen holdt hånden over disse tropper? Det var ganske bestemt ikke for deres blå øjnes skyld, men simpelt hen en tvungende nødvendighed. Russerne angreb så godt som altid uden nævneværdig artilleriforberedelse, men altid med et vældigt opbud af mandskab. Som før nævnt har vi talt op til 16 skyttelinier efter hinanden. Det var jo en håbløs gerning, når blot MG-

erne var i orden og udhvilede mænd lå bag dem. Den tyske front var ofte meget tyndt bemanded. Et bataljonsafsnit var tit så stort, at man var nødt til at holde MG-erne intakte, ellers ville russerne med det store opbud af soldater have haft alt for let spil.

I de ni måneder, jeg var på østfronten, skete det kun én gang, at russerne nåede ind i vor skyttegrav, og da infanteriet trak sig tilbage til reservegraven, blev russerne prompte kastet ud igen af MG-folkene, der brugte deres håndgranater. Det var lidt flovt for infanteriet, og de måtte høre meget for det bagefter.

Efterhånden følte jeg mig helt godt tilpas i min nye og stærkt forandrede tilværelse.

Disciplinen var, trods Feldweblens »du«, betydelig skrapmere end ved infanteriet. Der blev holdt strengt på den personlige hygiejne, at gå på vagt uden at være barberet, var utænkeligt, støvlerne var altid blankpudsede osv. Når vi var bag fronten, havde vi eksercits, der var lige så skrap som i garnisonen. »Sternigel« præsterede endda flere gange at tage et maskingevær ud af skyttegraven og lade os eksercere lige umiddelbart bag fronten, f. eks. i en dal, hvor russerne ikke kunne iagttage os.

Når vi lå bag fronter i »ro«, og eksercitsen blev alt for voldsom, var det ikke så sjældent, at op imod en halv snes mand meldte sig syge om morgenen. Lægen, der var en særdeles gemytlig berliner, vidste, at »Sternigel« var en hård negl, og

modtog gerne de »syge« med et: »Nå, MG-afdelingen eksercerer nok,« og skrev derefter alle de fremødte syge, uanset om de var det eller ej. Behandlingen var altid den samme: »Zwei Tage Bettruhe und zweimal Aspirin« (To dage i sengen og to gange aspirintabletter). Jeg tror, at lægen gik med på spøgen for at drille »Sternigel«. Lægens diagnose kunne han jo ikke pirre ved.

»Sternigel« – hans rigtige navn har jeg for længst glemt – fortjener egentlig et par linier for sig selv, han var ikke helt almindelig. Det ene øje havde han mistet ved vestfronten og var derfor ikke, hvad tyskerne kaldte K. V. (Kriegsverwendungsfähig – egnet til krigstjeneste), men han havde meldt sig frivillig til østfronten. Der førte han, når vi lå i faste stillinger, en herretilværelse. Han logerede ikke i skyttegraven, men lå et stykke tilbage sammen med bataljonsstaben. Han kom næsten aldrig på inspektion i skyttegraven, og hvis han kom, kunne vi regne med, at han var hønefuld. Hans oppasser hed Ignatz. Han var altid i hælene på ham, en stor og stærk fyr, der vejede ca. 200 pund.

En nat, jeg havde vagt, kom Ignatz gennem skyttegraven med »Sternigel« hængende over skulderen. Jeg spurgte, om løjtnanten var såret, men Ignatz svarede: »Nej, han er fuld, det svin. Han har været på besøg hos en kollega.«

Jeg kom en dag forbi det opholdsrum, hvor »Sternigel« og Ignatz huserede. Ignatz var ved at

stege bøffer, der var fem stykker på panden, og jeg spurgte, om løjtnanten skulle have alle fem? »Nej, er du tosset? Han skal have de to – de tre er til mig.« De havde det dejligt med hinanden de to – typiske – landsknægte.

Da vi i begyndelsen af 1917 blev flyttet til Frankrig, ville »Sternigel« ikke »lege med mere«, og vi fik en ny kompagnifører. Ignatz derimod måtte gøre turen med.

Luftminer

Sidst på sommeren afløste vi et østrigsk regiment på et frontafsnit, hvor russerne syntes at have ondt i sinde. Vi kendte rummelen. Når det begyndte at brænde på et sted, var det ofte de tyske regiment, der måtte tage affære og således også her. I ly af en jernbanedæmning havde russerne arbejdet sig ind på vor skyttegrav, så de kun var 100–150 meter fra os. Det var noget ganske uhørt på østfronten, hvor afstandene mellem linierne normalt var fra 600–900 meter, alt efter terrænforholdene. Dertil kom, at de her benyttede sig af et våben, vi heller ikke havde været udsat for før, nemlig minekastere af en meget svær kaliber, antagelig 18 cm. Disse miner havde en frygtelig sprængvirkning, og de påførte os ret store tab. Det gode ved disse miner – hvis man ellers kan tale om et gode i den forbindelse – var, at hvis man hørte afskuddet, og det kunne man, hvis man var heldig, så havde man nogle

få sekunder til at bringe sig i sikkerhed eller i hvert tilfælde til at kaste sig på maven i skyttegraven. Blot man ikke var så uheldig, at bæstet kreperede i ens umiddelbare nærhed, havde man en chance for at overleve. Ak ja, livet er fuldt af hvis'er ...

Som jeg før har fortalt, gik det værst ud over de »nye« på grund af deres manglende fronterfaring. En dag skulle vi have 20 nye rekrutter. De blev hentet bagude af to mand. Da de gennem løbegraven var nået ud til skyttegraven, og halvdelen af dem var kommet ind i denne, brølede en vagtpost: »Giv agt, mine!« De to ledsagere kastede sig omgående ned, men af de nye var der kun et par stykker, der sansede at gøre det samme. Resultatet var ni sårede og blandt dem to hårdt sårede.

Det var ikke et isoleret tilfælde, tvært imod. Jeg gætter på, at 90 % af tabene ved de forskellige aktioner ramte de »nye«.

Jeg glemmer aldrig, at den ene af de hårdt sårede, en dreng på min egen alder, altså ikke tyve år, døde med sin hånd i min og troede, at jeg var hans mor.

Det er den slags oplevelser, der får én til at forbande krigen, og som gør øjenkrogene fugtige 50 år efter.

En dag stod jeg og talte med en kammerat, der havde vagt ved maskingeværet. Han stod på det såkaldte »Schützenauftritt« (repos), og jeg opholdt mig i nedgangen til vort opholdsrum. Mit hoved var omtrent i højde med hans fødder. Vi talte om alt

muligt, men pludselig brød han af midt i en sætning og kastede sig nedover mig, så vi begge rullede ned ad trappen, som jeg stod på. I samme sekund faldt der en mine på det sted, hvor han havde stået. Geværet fløj pokker i vold og blev ikke til gevær mere, men ved hans resolute handling reddede vi livet begge to. Bortset fra nogle blå pletter på kroppen, havde vi ingen skade taget.

Dét, jeg har villet fremhæve, er, at afstanden mellem liv og død mange gange ikke drejede sig om hele eller halve, men om tiendedelssekunder. Et øjeblikks tøven kunne være skæbnsvanger.

Kun et par dage efter var det atter på et hængende hår, at jeg undgik at blive dræbt af en af disse miner.

Skyttegravene på østfronten var i reglen udbygget meget »komfortabelt«. Det gjaldt selvfølgelig kun de steder, hvor fronten lå fast i måneder. Til komforten hørte givetvis også en latrin. Det hørte til sanitetssoldaternes opgaver at bygge disse. Latrinerne lå altid en 20–30 meter bag skyttegravs-linien og var forbundet med denne ved en smal siksak-grøft. Selve latrinen var et hul, ca. to gange to meter udgravet i samme dybde som skyttegraven. Den ene halvdel af hullet var så yderligere gravet $1\frac{1}{2}$ –2 meter dybere. En stang til at sidde på manglede heller ikke, så man kunne sidde nogenlunde behageligt og forrette sin nødtørft og samtidig fundere over livets besværligheder.

En dag, jeg havde opsøgt dette sted og sad og

gjorde mig det behageligt, syntes jeg at høre det frygtede »Bum«, som hidrørte fra affyringen af en mine. I samme nu kastede jeg et blik over venstre skulder i den retning, lyden kom fra, og fik, så utroligt det end lyder, omgående øje på minen. Den havde nået sit højdepunkt, hvor den vendte i luften – for øvrigt det eneste punkt på dens bane, hvor man havde chancen for at se den. – Nu var minen for nedadgående med retning mod det sted, hvor jeg befandt mig. Hurtigere end det kan siges, sprang jeg – med bukserne om hælene – ud i den smalle tilførselsgrav.

Af lufttrykket blev jeg slynget flere meter hen og halvt tildækket af jord. Delvis bedøvet blev jeg liggende et øjeblik, fik så jorden skrabet væk og konstaterede, at jeg var uskadt. Da jeg havde fået jorden rystet ud af bukserne og anbragt dem på rette plads, kravlede jeg tilbage til latrinen for at se, hvad der var sket. Den var der simpelt hen ikke mere. Minen var landet midt i herligheden. Det var ikke 95 % held, men 100! Havde jeg ikke omgående fået øje på minen – den eneste gang, jeg har set en mine vende i luften – og kunnet taksere dens retning og reagere i samme nu – ja, så havde krigen været forbi for mit vedkommende. Mon jeg ikke sendte en stille tak til skæbnens herre? Jeg tror det.

Det ventede angreb fra russerne udeblev ikke. For en gangs skyld indledte de med den største kanonade, jeg har oplevet på østfronten. De skød vore

pigtrådsspærringer i smadder, og vi var klare over, at hvis vi ikke var endda meget rappe på tærne, ville de rende os over ende. De var kun ca. 100 meter fra os. Det lykkedes imidlertid ikke for dem, kun ganske enkelte kom ind i vor skyttegrav og blev omgående afvæbnet. MG-afdelingen beviste endnu engang sin kunnen. Det »Huræ«, som russerne råbte, da de stormede frem, blev for mange, alt for mange det sidste ord i denne verden. Jeg skal ikke komme nærmere ind på denne affære. Den var frygtelig. Vore tab var også store, men ikke en brøkdel af russernes.

Angrebet blev ikke fornyet, det havde vi ellers ventet. Russerne må tilsyneladende have fået næsen brændt så eftertrykkeligt, at de havde tabt lysten. Kort tid efter blev vi afløst af østrigerne og trukket tilbage til andre opgaver.

Lokal våbenstilstand

Vinteren nærmede sig med stærke skridt, og den blev hård. Galicien har jo fastlandsklima, så kulden, der ofte var mere end \div 30 grader, mærkedes ikke så slemt, som man skulle tro, da der næsten altid var stille vejr. Men kulden var snigende, og man skulle passe på, at den ikke narrede én.

En dag gik vi to mand for at hente mad ved feltkøkkenet. Min makker var udrustet med en temmelig stor næse i et markeret ansigt. Da jeg kom til at kaste et blik på dette monumentale frem-

spring, opdagede jeg, at det var helt hvidt, et sikkert tegn på, at næsen var ved at forfryse. Manden havde ikke selv mærket, at der var noget galt; men da han rørte ved næsen, var den fuldstændig følelsesløs. Vi fik travlt med at gnide den med sne, og det lykkedes ret hurtigt at få blodomløbet i gang igen, så Weil – sådan hed manden – kunne redde sin ansigtspryd.

Som sagt var der næsten altid stille vejr, men det kunne hænde, at det blev snestorm, og så var det mere end uhyggeligt. Lå man ude i skyttegraven, kunne det endda gå an. Vi havde næsten altid gode og varme tilholdsrum, men jeg har to gange været på march i et sådant vejr, og det glemmer jeg aldrig. Man fik et lille begreb om, hvad udtrykket »sibirisk vinter« vil sige, og hvad Napoleons soldater må have døjet i Rusland under tilbageetoget i 1812.

Et held var det, at de store kuldegrader udelukkede større krigshandlinger. Det hele indskrænkede sig til lidt patruljevirkomhed.

Til trods for at vagternes længde var nedsat til én time, og at vagtposterne var iført fåreskindspelse og filtstøvler, frøs man med anstand. Ikke et minut kunne man stå roligt. Man måtte hele tiden være i bevægelse. Dertil kom, at MG-erne, der var vandkølede, næsten ikke var til at holde op-tøede til trods for, at kølevæsken om vinteren bestod af $\frac{1}{2}$ vand og $\frac{1}{2}$ glycerin. Når kulden var rigtig slem, måtte man i løbet af en time flere gange

ind i opholdsrummet med geværet for at holde det over ovnen et par minutter. Man løb en vis risiko hermed, for helt sikker på russerne kunne man aldrig være; men et frossent gevær var jo ubrugeligt, og forpostkæden var dog også forude. – Vinteren var som sagt slem, men om efteråret havde det regnet noget så frygteligt, og jeg ved næsten ikke, hvad der var mest ubehageligt, kulden eller regnen.

Vi lå et sted, hvor skyttegravnen på et par hundrede meters længde gik igennem en dal. Efter flere dages regnvejr skulle jeg en morgen hente vand til kaffekogning fra en kilde et stykke borte. Jeg gik i vand omtrent til knæene for at hente vand, og da det komiske heri gik op for mig, kunne jeg ikke lade være med at grine ad livets mange mærkværdige pudefigheder.

Ovre ved russerne, hvis skyttegrav lå endnu lavere end vor, må det have været helt galt. En dag begyndte de at stikke hovederne op af graven, og da vi ikke skød på dem, varede det ikke længe, før de kom helt frem. De var vel en 5–600 meter fra os. En forvoven fyr, der hed Anton, greb sin feltflaske med rom i og gik over mod russerne. Vi var spændt på, hvordan det ville gå. Da russerne så den ensomme vandrer, skilte der sig også et par stykker ud fra dem, og Anton og russerne mødtes på »midten«. Anton serverede rom og fik til gengæld tobak hos russerne.

Det blev selvfølgelig ikke det eneste møde; de følgende dage var der en livlig trafik, men kun til

»midten«. Blandt russerne var der én, der kunne tale tysk, og der blev aftalt visse signaler til brug, når der var ugler i mosen. Det kunne jo ikke undgås, at ledelsen fik nys om episoden, og det blev omgående på det strengeste forbudt at søge samkvem med fjenden. Møderne på »midten« måtte aflyses, men der gik endnu nogle dage, hvor der var »fred i dalen«. Der blev ikke vekslet skud, kun artilleriet »gøede« lidt fra begge sider. Når vi havde ærinde bag ude, benyttede vi ikke mere løbegraven, men gik »over land«. Men hvor længe var Adam i paradiset?

En dag var det atter min tur til at hente vand, og jeg benyttede selvfølgelig genvejen »over land«. Jeg havde den dag »tynd mave« og trængte egentlig til at gå på latrinen; men da jeg på min vej skulle igennem et tæt egekrat, ca. 100 meter borte, besluttede jeg at udsætte mit »ærinde«, til jeg nåede krattet. Jeg var nået knap halvvejen, så suste de russiske MG-kugler mig om ørerne. De slog ned i jorden til alle sider, og jeg må sige, at den russiske skytte havde mig på kornet. Dog svigtede heldet mig ikke, jeg sprang som en hjort og nåede krattet i god behold. Men anstrengelsen havde været for meget for min dårlige mave. Mine bukser var ikke så pæne mere – indvendig.

Mine kammerater, der havde fulgt episoden fra skyttegraven, sendte straks en mand gennem løbegraven over til krattet for at se, hvordan det var gået mig. Han fandt mig med bukserne om hælene,

og vi fik os en fælles latter, der dog var lidt anstrengt fra min side.

Da jeg kom tilbage til vort opholdsrum, sagde min underofficer til mig: »Det var da godt, at det var dig, der skulle hente vand i dag, – denn Dich hat der Esel ja im Gallopp verloren«, hvilket omskrevet til dansk betyder, at jeg altid var svineheldig.

Sådan endte »freden« for denne gang. De fredelige russere var sikkert i nattens løb blevet afløst og erstattet med nogle mere krigeriske. For øvrigt blev vort regiment også trukket tilbage. Om fraterniseringen med russerne var skyld heri, skal jeg lade være usagt.

Den nye regimentskommandør

Sent på året 1916 fik vi en ny regimentskommandør, Graf von Kielmannsegg. Han medbragte som sin personlige adjudant, løjtnant Knutz. Det viste sig senere, at denne løjtnant var fra Nordslesvig, og at han før krigen havde været skolelærer i Alnor ved Flensborg fjord.

I almindelighed vækker et kommandørskifte ved et regiment ikke større opsigt blandt de menige soldater. Skønt jeg har haft flere kommandører i den tid, jeg var ved fronten, husker jeg kun navnet på denne ene.

Disse to officerer skulle få stor betydning for os. Deres militære og ikke mindst deres menneskelige

egenskaber var fremragende. Deres gøren og laden faldt langt fra altid sammen med den militære ABC, og det var vel det sidste, der efterhånden gjorde dem så afholdte blandt de menige soldater. For øvrigt faldt de begge to i Frankrig, og deres store ansvarsfølelse over for deres undergivne bar nok den største skyld herfor.

Graf von Kielmannsegg startede med at udsende en regimentsbefaling, hvoraf det fremgik, at han ønskede at blive tiltalt med »Graf« (greve) og ikke med den militære rang. Endvidere, at klager over forskellige ting, kunne rettes til ham personlig, og ikke absolut behøvede at gå kommandovejen.

Den, der har blot en smule kendskab til tysk militarisme og til militær i al almindelighed, vil forstå, at ikke alene de menige, men at også befalingsmændene spidsede øren. Det var jo aldeles uhørt.

Det var også et særsyn, at han så godt som daglig, gik gennem skyttegraven, hvor der var en sådan, uanset den fjendtlige aktivitet.

Den første gang, han foretog denne inspektion, var bataljonschefen og de forskellige kompagnichefer beordret til at give møde på den højre fløj af deres afsnit. Bataljonschefen tillod sig at gøre opmærksom på, at det var meget farligt at gå gennem skyttegraven, hvortil kommandøren svarede: »Mine herrer, hvor mine folk kan og skal opholde sig, der kan og skal vi også kunne være.« Nogle af officererne har temmelig sikkert raset – indvendig –

over denne tilrettevisning. De menige frydede sig.

Når højerestående officerer hidtil – meget sjældent – var kommet på inspektion i skyttegravene, forsvandt i reglen alle de menige, der ikke absolut skulle være der, ud af syne. Nu blev det anderledes. Når det rygtedes, at »der Graf« var under opsejling, kom alle de, der kunne, frem af deres huller for at hilse på ham, og han havde altid god tid og et venligt ord til alle.

Jeg havde fået en bullen hånd og havde været hos lægen bagude; armen havde jeg i bind. På tilbagevejen ud til skyttegraven mødte jeg kommandøren. Han standsede straks hesten og spurgte, om jeg var såret. Jeg svarede, at det var jeg ikke. Det var kun en bullen hånd. »Ja ja, min søn, en bullen hånd kan også være slem nok; god bedring og på gensyn.« Sådan var »der Graf«.

Richards julegave – og en forfløjen kugle

Tiden gik, og vi nærmede os jul. Om vi tilbragte julen i skyttegraven eller i »ro«, kan jeg ikke huske mere. Det eneste, jeg klart husker, var min gode ven Richards reaktion, da han åbnede en julepakke fra kone og børn. Richard var berliner og ansat ved sporvejene der. Han var en robust fyr i begyndelsen af trediverne, en god kammerat helt igennem og ikke til at bringe ud af fatning. Jeg skal senere komme tilbage til Richard og hans meriter.

I vinteren 1916–17 begyndte det at knibe med forplejningen. Det var faktisk det dårligste tidspunkt under hele krigen forplejningsmæssigt set. I storbyerne i Tyskland har det sikkert været meget slem, hvad der tydeligt fremgik af indholdet af Richards julepakke. Den indeholdt nemlig fem rå kartofler. Tænk – fem rå kartofler – som familien havde taget fra deres sparsomme rationer, måske de sidste de ejede, og dem sendte de til deres far i felten. Var det så sært, at Richard græd, så tårerne trillede ham ned ad kinderne, medens han samtidig forbandede krigen ned i den sorte jord. Vi, der var til stede, var dybt rørt. Vi gik og lod Richard være alene, men det var en oplevelse, som jeg aldrig glemmer.

Adskillige uger af vinteren 1916–17 tilbragte vi bag fronten i en skovlejr. Vi boede i træbarakker, som i den stærke kulde næppe kunne betegnes som et ideelt kvarter. Brænde havde vi sådan set nok af, da skoven især bestod af birketræer, der brænder udmærket i grøn tilstand. Men barakkerne, der var interimistisk opført, kunne til trods for, at vi fyrede dag og nat, ikke holde kulden ude.

Hver dag marcherede vi ud til en reservestilling, og det tog os en time hver vej. Det hed sig, at vi skulle udbedre stillingen, men på grund af den stærke frost var det så godt som umuligt. Jorden var som sten at hugge i. Arbejdet blev da heller ikke til noget af betydning. De timer, vi hver dag til-

bragte i disse stillinger, var frygtelige, for der fandtes ikke opholdsrum af nogen art.

Meningen med dette arbejde var vel at holde os i træning. Men det hed sig også, at skyttegravnen foran os var besat med et tjekkisk regiment. Det var velkendt, at tjekkerne kampmoral var lig nul, så vi har sikkert fungeret som en slags sikringsstyrke for frontafsnittet.

Jeg husker ikke ret meget fra denne skovlejr, dog står én episode endnu klart i min erindring.

Vi var en dag ved at rense vore våben, da der pludselig lød et skud, og to mand blev såret; den ene endda ret slemt, idet det viste sig, at lungen var beskadiget. Stor opstandelse, men ingen ville indrømme at have skudt. En undersøgelse af de forskellige våben gav heller intet resultat. Endelig var der en, der kom i tanke om, at skuddet måske kom fra rummet ved siden af, hvor et kompagni fra infanteriet havde til huse, og det slog til.

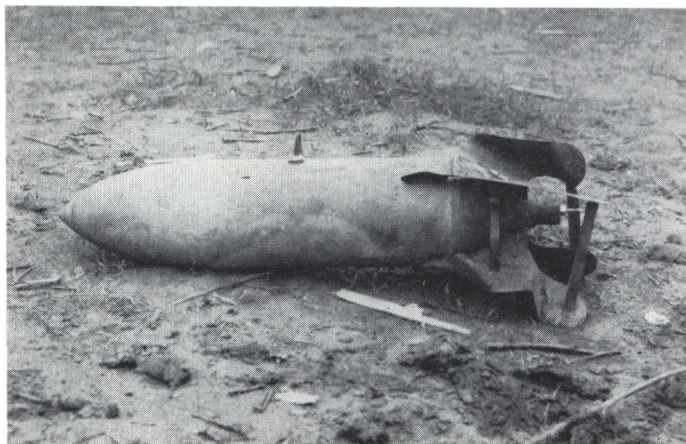
Manden, som var kommet til at skyde, havde siddet på sin køje og afladet geværet. Han havde holdt det i den forskriftsmæssige stilling med løbet skråt opefter. Det kunne nemt konstateres, for kuglen var gået gennem skillevæggen ind til os helt oppe under taget. Normalt skulle den være forsvundet ud i den blå luft, men da den passerede gennem brædderne i skillevæggen, stødte den på en knast og forandrede retning. Inde hos os hang der et par støvler oppe under taget, og kuglen gik nu gennem den ene støvle. Dér, hvor den gik ind, var

Fra Lockstedter Lager, foråret 1916. Bergholt står i bageste række, nr. 2 fra venstre

Beskadiget maskingeværvogn. Nr. 2 fra venstre er Hannoveraneren.

Flyverbombe (blindgænger).

der kun ét hul i støvlen; men dér, hvor den gik ud, var der to. Kuglen havde delt sig i to dele, der hver for sig sårede en mand.

Kort fortalt beskrev kuglen følgende bane: Fem meter skråt opad, derpå ca. 6 meter vandret ud til siden og til sidst, da den havde passeret støvlen, ca. 8 meter skråt nedad.

En kommentar fra et vittigt hoved lød: »Infanteristerne er nu dygtige. De kan skyde omkring hjørner, og det ender nok med, at de skyder sig selv i røven.« – Ja, sådan kan det gå, »når uheld være skal, og lykken den er sløv . . .«

Fra tid til anden afløste vi østrigske regimentter snart her, snart der; men marcherne generede mig ikke mere.

Tre gange 16 dage var jeg afløser for kuske, der var på orlov. Da jeg altid har holdt af at have med heste at gøre, passede det mig fortrinligt. Jeg ynkedes tit over disse dyr, for de fik langt fra nok at æde. Hver hest fik højst 1–2 pund havre om dagen. Hvis de så endda havde fået tilstrækkeligt med hø eller halm, kunne det have gået an. Alt træværk, som de kom i nærheden af, åd de uden videre. En dag, da det var min tur til at hente den ugentlige foderration til hestene, lykkedes det mig at få en balle hø for meget læsset på vognen. Det var pressede baller, og de vejede ca. 100 kilo. Da jeg kom hjem, forlangte underofficeren, under hvem hestene og dermed også foderet sorterede,

at den »reddede« balle skulle indgå i den almindelige fordeling. Dette modsatte jeg mig meget kraftigt, idet jeg for det første henviste til, at jeg ærligt og redeligt havde hugget den, og for det andet, at de to heste, som jeg havde, var de to største og også de to magreste ved afdelingen. Han bøjede sig for mine argumenter, og jeg fik lov til at beholde høet til mine to »rallikker«, for det var nemlig det, de var. Virkningen af denne ene balle hø var så iøjnefaldende, at Feldweblen ved den ugentlige appel spurgte mig, hvad jeg havde gjort ved de to heste.

I øvrigt fik jeg bevis på, at utak er verdens løn, da den ene hest en dag langede ud efter mig, så jeg satte mig på halen. Heldigvis ramte sparket min tegnebog, der sad i brystlommen og var fyldt med breve, så jeg tog ingen skade.

Da vi kort tid efter kom til Frankrig, gik det galt med disse udsultede dyr. Her var rugen allerede en halv meter høj, og græs var der også nok af. Hestene foråd sig simpelt hen, og slet ikke så få af dem døde af kolik.

Befolkningen

I månederne februar–april 1917 var vi ofte så langt tilbage fra fronten, at vi kom i forbindelse med den civile befolkning. De var fattige, meget fattige, og husene – vi kaldte dem for »Panjehytter«, Panje er polsk og betyder »herre« – var in-

ficerede med lopper og lus, så det var helt uhyggeligt. Dagligt kunne man iagttage, at hele familien var beskæftiget med at pille lus, og en soldat med en poetisk åre lavede følgende vers, som jeg skal forsøge at gengive på tysk så godt, jeg formår.

Es laust sich der Vater,
es laust sich das Kind,
es laust sich die Mutter,
es laust sich's Gesind.
Ich schaue zu und wundere mich,
es dauert nicht lange, dann lause auch ich.

(Faderen piller lus – barnet, moderen, tjenestefolkene piller lus. Jeg ser til og undrer mig; det varer ikke længe, før også jeg piller lus).

Al handel i landsbyerne var på jødiske hænder, og så vidt jeg kunne forstå, brugte man kun byttehandel. Sagt med et mildt udtryk blev befolkningen udsuget. For et æg fik bønderne f. eks. en halv heller, hvilket svarer til en halv øre – og sådan var alle priser. Forholdet mellem befolkningen og jøderne var ikke ligefrem hjerteligt.

Det meste arbejde, og i hvert fald det tungeste, blev udført af kvinderne. De læssede blandt andet gødningen; manden kørte den så ud på marken, hvor kvinderne strøede den.

Selve jorden var de fleste steder god. Jeg har, når vi gravede skyttegrave, konstateret, at der var

den fineste muldjord i indtil en meters dybde, men dyrkningsmetoderne var meget primitive, og høst-udbyttet derefter. Kunstgødning var et ukendt begreb.

En anden ting, der faldt i øjnene, var forholdet til kirken og dens mænd, et forhold, der efter vore begreber nærmest må betegnes som usmageligt. Jeg lagde således en dag mærke til en ganske ung præst, der stod lænet op ad et træ og betragtede de tyske soldater, der havde slået lejr lige ved vejen. En gammel, krumbøjet mand, næsten en olding, kom gående. Da han fik øje på præsten, rev han huen af og ligefrem krøb hen til ham, tog hans hånd og kyssede den. Præsten værdigede ikke manden hverken ord eller blik, men blev stående i samme nonchalante stilling som før. Det så ærlig talt ikke godt ud. Måske var det et særtilfælde, men senere så jeg lignende ting – om end ikke så grelle.

Østfront – Vestfront

I vinterens løb var rygterne om, at vi skulle til vestfronten, dukket op med mellemrum, men nu blev det alvor. Vi blev trukket tilbage. Hulleerne i rækkerne blev udfyldt, så kompagnierne kom op på såkaldt krigsstyrke – 250 mand. Vi blev læsset i jernbanetog, og den 5. maj 1917 ankom vi til Verdun.

De ni måneder på østfronten var hårde. Regimentet havde haft store tab. Af de 30 sønderjyder,

som kom til 3. bataljon, var der så vidt jeg husker, foruden mig selv kun to tilbage. Min gode ven Thomas havde russerne taget til fange en nat, hvor han og en sydtysker var på forpost. Heldigvis var kun én af de 30 faldet. Han var, hvis jeg husker rigtigt, fra Haderslev. Det var billigt sluppet, men alligevel var det én for mange.

Regimentets samlede tab var efter forlydende ca. 700 faldne, og man kan roligt regne med, at de såredes antal har været mindst fire gange så stort. Russerne var ikke til at spøge med.

Da et krigsstærkt regiment var på ca. 3.000 mand, vil det sige, at teoretisk set var hele mandskabet blevet udskiftet én gang i løbet af de ni måneder. I realiteten var det næppe sådan. Som jeg før har nævnt, var det altid de nye, det gik ud over. En lille fast kerne i ethvert kompagni var ikke sådan at få ram på. De var, som tyskerne sagde, »mit allen Hunden gehetzt« (nogle snu ræve). Det var de ganske små ting, man skulle agte på, ting som de nye ikke skænkede en tanke, før det var for sent.

Skæbnen kan ingen løbe fra, som Claus ganske rigtigt sagde til mig; men man skal heller ikke »overbelaste« skæbnen. Ting, der skyldes uoverlagte handlinger og uforsigtighed, må man tage på sin egen kappe.

Jeg er ikke i tvivl om, at udtrykket »når tre tænder ved én tændstik, skal den ene dø«, stammer fra krigens tid. I en mørk nat kan flammen fra en

tændstik ses endog meget langt borte, og når så tre tænder med samme tændstik, bliver der rigelig tid til at sende en salve i den retning. Selv gløden fra en tændt cigaret kan en mørk nat være dødsens farlig. De gamle »rotter« tillod sig aldrig den luksus at ryge om natten, når de færdedes uden for skyttegravene.

Et selvlysende armbåndsur var en nat nær blevet skæbnesvangert for os, da vi en fem-seks mand arbejdede med at udbedre pigtrådsspærringerne. Vi kunne mærke, at russerne koncentrerede deres ild mod det sted, hvor vi var. De kunne umuligt have hørt os; men hvad var det så, der var galt? Vi gik selvfølgelig i dækning, da vi bemærkede, at »bierne« sværmede lidt vel rigeligt, og vi spekulerede på, hvad der kunne være i vejen. Pludselig var der én, der fik øje på den selvlysende urskive, da manden bevægede armen, og gåden var løst. Uret blev puttet i lommen, og vi arbejdede resten af natten uden at blive generet. Så lidt skulle der til.

Østfronten blev en slags forskole for det, der ventede os på vestfronten. Inden afrejsen fra Galicien havde vi drøftet Frankrig mange gange. En gammel kriger afsluttede en dag diskussionen med at sige: »Kinder kauft Kämme, es gibt eine lausige Zeit« (Børn, køb kamme – det bliver en luset tid). Manden fik ret.

Østfront og vestfront, hvori lå forskellen? På østfronten var russernes indsats af menneskemasser en helt afgørende faktor. Der kunne gå dage, hvor

man næsten ikke hørte et kanonskud, til gengæld var riffelskydningen – særlig efter mørkets frembrud – overvældende og gav mange tab. Det eneste effektive våben til at standse disse menneskemængder var maskingeværerne. Når blot de var intakte, var resultatet på forhånd givet.

På vestfronten var det omvendt, der kunne gå dage, hvor man næsten ikke hørte et riffelskud. Til gengæld var artilleriilden så enorm, at den, der ikke har været på vestfronten, næppe kan forestille sig det.

MG-ernes anvendelse blev her en helt anden af flere grunde. For det første var afstanden mellem skyttegravene de fleste steder meget kort, 50 meter var ikke ualmindeligt. MG 08, der var den officielle betegnelse for det tyske vandkølede maskingevær – krævede en vis udbygning af standpladsen for at kunne virke effektivt. Den korte afstand til fjendens skyttegrav gjorde denne udbygning umulig; den ville straks være blevet observeret og omgående tilintetgjort af artilleriet.

For det andet var det såkaldte lette MG blevet indført i infanteriet – en forløber for maskinpistolen. Da det var luftkølet og kun vejede en brøkdel sammenlignet med det vandkølede MG 08, var det meget mere håndterligt, og en udbygning af standpladsen var ikke nødvendig. MG 08 blev derfor »forvist« til reservestillingen, eller til maskingeværreder på strategiske punkter i terrænet, for dér at kunne opfange fjenden.

Det er indlysende, at disse reder havde fjendens bevågenhed i en helt uhyggelig grad. Han skyede intet middel for at tilintetgøre dem, velvidende, at var der et eneste intakt MG 08 på et bataljonsafsnit, var fremtrængen på dette sted meget problematisk, for ikke at sige umulig. Mange, mange MG-folk har måttet lade livet i en sådan rede.

Vestfronten

Verdun

»Zum Schlachthof des deutschen Kronprinzen, Höhe 304« (Til kronprinsens slagtehus, højde 304). Sådanne lød inskriptionen på et skilt, der en morgen var anbragt ved indgangen til den løbegrav, der førte til denne høj. Det blev selvfølgelig fjernet omgående, men aldrig har en inskription været sandheden mere nær end denne.

For at give et lille indtryk af forholdene ved Verdun, vil jeg ganske kort skildre, hvordan det gik vort regiment. »Ouverturen« var ikke særlig heldig.

Da vi havde hvilet ud et par dage efter den lange rejse fra Galicien til Frankrig, blev vi sat ind på højde »Toter Mann« (Den døde mand). Her tilbragte vi fem dage uden større tab. Så vidt jeg husker, mistede vi »kun« en to-tre mand. Det var stilhed efter stormen. Frygtelige kampe havde fundet sted på denne høj. Den kaldtes ikke for intet »Toter Mann«. Man havde ikke behov at se sig ret meget omkring for at opdage, at der ikke var givet pardon fra nogen af siderne. De stakkels ofre havde langtfra alle sammen fundet en grav i moder

jord. Skarer af store, fede rotter løb overalt omkring, og hvad de levede af, behøver jeg næppe at fortælle.

Da de fem dage var gået, blev vi flyttet over på højde 304. Efter fem eller seks dages ophold der, blev de sørgelige rester af vor bataljon trukket tilbage igen. Intet kompagni havde da mere end 30 mand tilbage ud af 250.

Dette må være nok til at give et indtryk af, hvordan »klimaet« var på dette frontafsnit. Luften var, billedlig talt, alt for »jernholdig«.

Under skyttegravskrigen på vestfronten skete det vist meget sjældent, at et helt regiment blev sat ind i første linie på én gang. De tre bataljoner lå »stabledet« bag hinanden. En bataljon lå helt fremme i første linie, en anden lå i såkaldt beredskab og en tredje i reserve. Hvordan det gik regimentets to andre bataljoner, kan jeg ikke huske, men det er sikkert ikke gået dem meget bedre.

Disse fem skæbnesvangre dage tilbragte jeg i en MG-rede, der gik under navnet »Entenschnabel«. Det var et lille højdedrag ca. 500 meter bag første linie. Herfra kunne man beskyde en mellemliggende dal, hvor en løbegrav førte op til højde 304. Om dagen var trafik gennem løbegraven så godt som udelukket, da den som følge af grundvandet ikke var særlig dyb. Et par hundrede meter af den ydede næsten ingen beskyttelse, og fjenden kunne fra lænkeballonerne ret sikkert iagttage, hvad der færdedes på denne strækning.

Ca. 200 meter bag »Entenschnabel« var der også en dal, og der lå bataljonsstaben. Hver dag sendte det fjendtlige artilleri med korte mellemrum en hilsen til staben, hvorimod vor lille »rede« ikke blev generet.

Den fjerde dag først på eftermiddagen »sad« jeg på vagt klods op ad løbegraven. Jeg skriver udtrykkeligt »sad«, fordi vi var klar over, at det gjaldt om ikke at gøre sig bemærket på nogen som helst måde. Pludselig blev jeg opmærksom på, at der kom en mand pustende og stønnende op gennem løbegraven. Franskmændene havde bemærket ham, for de sendte salver ned i dalen. Jeg var spændt på, om han klarede frisag; det gjorde han dog. Da han nåede op til mig, hvor der var temmelig god dækning, og hvor fjenden ikke kunne se ham mere, smed han sig ned ved siden af mig mere død end levende. Jeg konstaterede straks, at han ikke var fra mit regiment, og at han nok var en halv snes år ældre end jeg, altså først i trediverne. Da han var kommet nogenlunde til hægterne, betydede jeg ham, at han havde været svineheldig, men bebrejdede ham samtidig, at han ved fuldt dagslys var gået gennem løbegraven. »Du er vel ikke »lebensmüde« (livstræt), eller er du måske ordonnans?« Han benægtede begge dele, men meddelte, at han var syg og på vej til læge. Han tilføjede, at der for resten heller ikke var helt ufarligt ude i første linie. Manden så virkelig syg ud.

Det var nu ikke så meget hans udseende, der tiltrak sig min opmærksomhed, men mere hans dialekt. Han forklarede, at han var fra regiment 155, hvor næsten alle var østtyskere, og at han var syg i maven. Jo mere han talte, desto mere sikker blev jeg på, at vi var landsmænd.

Jeg afbrød hans talestrøm og sagde til ham på dansk: »Tror du ikke, vi hellere skulle tale dansk? Det kan vi vist bedst begge to.« Jeg har næsten aldrig set en mand blive så forbavset og glad. Han faldt mig bogstavelig talt om halsen og råbte: »Er du virkelig dansk?« Vi fik os en hyggelig passiar om hjemstavnen og om chancerne for at slippe ud af det helvede, som vi var havnet i. Han skulle imidlertid videre, og vi tog afsked med hinanden med ønsket om alt godt for den kommende tid.

Jeg har glemt hans navn, og jeg har glemt navnet på den by, han var fra; men jeg kan se manden for mig endnu. Han var ikke ret stor, mager og nærmest gusten i ansigtet. Uniformen var efter turen gennem løbegraven tilsølet fra øverst til nederst. Han var kort sagt et ynkeligt syn og for at bruge et tysk udtryk – »abgekämpft«. Dog havde modersmålets toner for en kort stund kvikket ham op, så han nærmest blev veltalende.

Da han var gået, sad jeg og funderede over mangt og meget. Hjemstavnen og de kære derhjemme var i tankerne rykket mig nær. Jeg kom i tanker om Grundtvigs vers:

Modersmål er vort hjertesprog,
kun løs er al fremmed tale,
det alene i mund og bog
kan vække et folk af dvale.

Jeg havde fået et stærkt bevis på, at det stadig var gyldigt. – Men jeg skal love for, at jeg blev vækket af min »dvale«. Der lød et brag, da en granat af svær kaliber slog ned ca. 50 meter bag mig.

Jeg tænkte ved mig selv, at fjenden for en gangs skyld havde skudt for kort, og at granaten sikkert havde været tiltænkt staben i den næste dal. Men jeg blev hurtig klar over, at jeg var forkert på den, for den næste granat, der fulgte umiddelbart efter, »sad« nemlig 50 meter foran mig. Det var ikke til at tage fejl af, at det var vor lille rede, det gjaldt. I et nu var jeg henne hos kammeraterne og fik dem alarmeret. Det var ikke et øjeblik for tidligt, for det tredje skud ramte akkurat dér, hvor jeg havde ligget.

En situation som denne var forudset, og vejen for et tilbagetog var for længst bestemt. Vi mavede os ud til højre og overlod vor rede til sin skæbne. Den blev i løbet af den næste time kulegravet i ordets egentlige forstand. Da vi ved mørkets frembrud vendte tilbage, var det hele som et månelandskab, krater ved krater. Vort MG, som vi havde ladet i stikken, havde mærkværdigvis ikke taget skade. Det havde undgået en fuldtræffer, men var så godt som begravet i jord. – Der blev spekuleret en del

over, hvordan fjenden havde opdaget reden, for man mente, at vi ikke havde givet os nogen blotelse. Kun jeg var klar over, hvordan det hele sandsynligvis var foregået. Da fjenden havde »forfulgt« min landsmand gennem dalen, var han forsvundet ud af syne på det sted, hvor jeg lå. Man har så taget stedet i nærmere øjesyn og fundet ud af, at det egnede sig glimrende til en MG-rede og var et nærmere eftersyn værd.

Jeg beholdt min formodning for mig selv, men min landsmands hasarderede færd gennem løbegraven ved højlys dag var nær blevet skæbnesvanger for os.

Det var mit første bekendtskab med en MG-rede, men langt fra det sidste. Det bedste bevis på, at jeg slap godt fra dem alle, er vel, at jeg har kunnet skrive dette; men jeg må indrømme, at det mange gange har været på et »hængende hår«.

Dumbhed forgår aldrig

En anden lignende episode kostede desværre en Feldwebel livet på grund af hans overdimensionerede pligtfølelse og manglende erfaring. Hertil kom, at han var uimodtagelig for sund fornuft og gode, velmente råd fra »gamle rotter«.

I det civile liv var han stadsarkitekt i en større by hjemme i Tyskland og havde i flere år været »unabkömmlich« (uundværlig). Han var lige ankommet fra garnisonen i Tyskland. Den MG-rede,

som vi besatte, må ledelsen have anset for meget vigtig, for den blev besat med to maskingeværer – som regel var der kun et i hver rede. Ledelsen af reden havde denne Feldwebel.

Vi havde afløst to andre geværer fra et andet kompagni, og mandskabet herfra fortalte, at de havde tilbragt en rolig tid uden at være blevet generet af fjenden.

Reden var indrettet i en gammel tilgroet og på flere steder halvt sammenstyrtet skyttegrav. Der var tre slet ikke så dårlige »Stollen« (sikringsrum), hvor vi skulle opholde os om dagen, da al trafik ved dagslys ville være omtrent det samme som selvmord.

Afløsningen havde selvfølgelig fundet sted om natten. Da Richard – det var ham med de fem rå kartofler – og jeg havde undersøgt lokaliteterne grundigt, blandt andet for at se, om vi kunne forsvinde derfra nogenlunde uset, hvis det skulle blive nødvendigt, lagde vi os til at sove. Men kort efter blev vi vækket af en af de »gamle«, der meddelte, at Feldweblen havde givet ordre til, at skyttegraven skulle gøres dybere på et sted, hvor sammenstyrtningen var særlig stor. Arbejdet var allerede sat i gang.

Det kan nok være, at vi kom på benene, og Richard bandede Feldweblen langt væk. Vi havde i vor vildeste fantasi ikke forestillet os, at manden kunne være så idiotisk. Enhver forandring i terrænet ville, når det blev dag, omgående blive obser-

veret af fjenden. Vi forsøgte at gøre manden dette begribeligt; men i sin salige naivitet mente han ikke, at den smule jord, der var blevet kastet op af graven, kunne betyde noget. De folk, vi havde afløst, havde jo sagt, at alt var roligt og stille her. Ydermere havde vi vore »Stollen«, der dog var 4–5 meter dybe.

Richard, der ikke ligefrem var mundlam, gjorde ham endnu engang opmærksom på, at det, der var lavet her, grænsede til selvmord, og at »Stollerne« var de rene ligkister, når franskmændene begyndte at beskyde os med 21 og 28 cm granater med »Verzögerung«. – Det var granater med tidsindstilling, der først detonerede efter, at de var gået et par meter i jorden. – Men manden var ikke til at tale med. Vi opgav ham, men før vi gik, spurgte Richard ham, hvad vi skulle gøre, hvis fjenden fandt på at beskyde os. »Vi går selvfølgelig i vore »Stollen«, hvor ellers?« svarede Feldwebel. Hertil replicerede Richard, at det nok var betydeligt bedre at forsøge at trække ud til en af siderne. Det ville manden slet ikke høre tale om, for som han sagde: »Dér er der da slet ingen dækning. Vi bliver her!« Det sidste blev sagt i kommandotone, så der var ikke noget at tage fejl af.

Richard trak på skulderen og svarede, at han hellere ville gå i dækning bag et muldvarpeskud end i disse ligkister. Og han fortsatte: »Ja ja, Herr Feldwebel, Befehl ist Befehl. Dann Gute Nacht, und auf Wiedersehen, wenn nicht anderswo, dann im

I en maskingeværstilling på Toter Mann. Forrest underofficer Schweitzer, der bjergede den sårede, franske officer.

Et feltlazaret i Frankrig.

Fra en ødelagt fransk by.

Massengrab.« – »Lassen Sie Ihre unerwünschten Bemærkungen, Unteroffizier« (»En ordre er en ordre. Så god nat og på gensyn – om ikke andre steder så i massegraven.« – »Spar os for Deres uvelkomne bemærkninger, underofficer«), svarede Feldweblen, hvorpå Richard vendte ham ryggen, mens et indeklemt »Idiot!« smuttede over hans læber. Det var møntet på Feldweblen, men henvendt til mig.

Vi instruerede omgående folkene – der var tolv foruden Richard og mig – om, hvordan de skulle forholde sig, så snart fjenden havde sendt det første skud over til os. Vi anbefalede dem, såfremt de havde livet kært at følge vore anvisninger, uanset hvad Feldweblen fandt på at bestemme. Vi regnede for øvrigt med, at manden ved det første skud ville forsvinde ned i sit dækningsrum, som han tilsyneladende var så glad for, og som han havde for sig selv. Vi kendte typen. –

Før vi atter lagde os til at sove, undersøgte vi endnu en gang retrætelinien. Selv om vi skulle kravle ca. 200 meter i en lille fordybning, der ikke var meget dybere end en plovfure, var vi enige om, at når heldet blot var med os i første omgang – det vil sige, at den første salve ikke ramte graven – så skulle det være muligt at klare situationen.

Der var nu gjort, hvad der kunne gøres for at bøde på Feldweblens dumhed. Vi tvivlede ikke på, at den kommende dag ville blive endog meget »varm«. Vi kunne ligefrem lugte faren.

Dagen oprandt med klart solskin, det var atter

et minus for os. Formiddagen gik til ende, uden at der skete noget. Feldweblen tillod sig at hovere over vort sortsyn, men Richard svarede, at det ikke var aften endnu, og at der formentlig var flere dage i øst. Vi skulle blive her i mindst fem dage endnu.

Først på eftermiddagen gik det løs. Heldet var med os. De første par skud ramte ikke graven. Feldweblen forsvandt i sit hul, som vi havde forudset, og vi andre, vagtposten inklusive, begyndte vor kravletur og fuldførte den med bravur. Vi havde jo lært at kravle i garnisonen. Nu skete det med livet som indsats. Da vi havde tilbagelagt de 200 meter, blev »plovfuren« betydelig dybere, og her afventede vi begivenhedernes gang. Hvis ikke fjenden havde bemærket den »kravlende slange«, regnede vi med at være i nogenlunde sikkerhed, og det slog til. De 5 % havde atter sejret.

Kanonaden var blevet stærkere og stærkere. Vi kunne se, at de fleste granater traf deres mål, og vi var klar over, at den stivsindede Feldwebel skulle være udstyret med et kolossalt held, hvis han skulle gå ram forbi.

I det hele taget forløb aktionen, som vi havde tænkt os. Franskmændene benyttede kun det svære kaliber, og i løbet af en times tid var reden jævnet med jorden.

Skydningen holdt lige så pludseligt op, som den var begyndt. Richard og jeg blev enige om, at vi to ville kravle tilbage for eventuelt at komme Feldweblen til hjælp, hvis han da havde hjælp be-

hov, hvad vi tvivlede meget stærkt på. Beskyddningen havde nemlig været så koncentreret som aldrig før. Hvis vi ikke var kommet tilbage i løbet af en halv time, og alting endnu var roligt, skulle de øvrige følge efter. Vi nåede igen reden, der nu kun var granathuller, og fandt også det sted, hvor Feldweblen skulle være. Hans »Stollen«, som han havde stolet så stærkt på, havde fået mindst én fuldtræffer. – Og dermed er alting sagt. Den blev hans ligkiste, som Richard havde forudsagt.

Det eftermæle, Richard gav manden, var ikke ligefrem rosende. Det sluttede med det tyske ordprog: »Die dummen werden niemals alle« (Dumhed forgår aldrig).

Egentlig syntes jeg, at Richard var lovlig hård i sin dom. Manden havde jo betalt for sin stædighed. Jeg vidste, at Richard var et ejegodt menneske, og at hans hårde ord kun var provokeret frem af Feldweblens dumhed. Det er helt klart, at Feldweblen ville have været skyld i hele besætningens udslættelse, hvis ikke »de gamle« havde taget sagen i egen hånd og havde sat sig ud over den givne befaling.

Begge maskingeværer var gået sig en tur. Den følgende nat fik vi to nye geværer – men ingen ny Feldwebel.

Kommandofeldweblen – Hannoveraneren – der nok kunne lægge to og to sammen, undrede sig over, at vi var sluppet med tabet af kun én mand og to ødelagte geværer og slet ingen sårede. Men han

gik ikke nærmere ind på sagen. Et stykke tid efter var vi en dag på tomandshånd, og han forlangte så at få sandheden at vide. Det fik han, og hans kommentar var mindst lige så hård som Richards.

En dum Feldwebel

Da vi afgik fra østfronten til Frankrig, fik vi en ny kompagnichef, idet »Sternigel«, som allerede omtalt, ikke ville lege med mere. Det var løjtnant Knutz, der afløste »Sternigel«. Han havde været adjutant hos regimentskommandøren, Graf von Kielmannsegg. Det var et godt bytte, vi dér gjorde, for løjtnant Knutz var ikke alene en god chef, han var også i besiddelse af fine menneskelige egenskaber.

Knap så godt var det, at vi et stykke tid efter også fik en ny Kommandofeldwebel, fordi Hannoveraneren blev syg og måtte på lazaret. Den nye, der kom direkte fra garnisonen i Tyskland, var Hannoveranerens diametrale modsætning. Om han havde været i felten før, ved jeg ikke, men hans opførsel overfor såvel underofficerer som menige tydede ikke herpå. Metoderne fra garnisonen ville han indføre derude i felten, og det slap han ikke ret heldigt fra.

Jeg mindes, at løjtnant Knutz en dag sagde til ham i hele kompagniets påhør: »Herr Feldwebel, lassen Sie Ihre Garnisons-Zicken, die können wir hier nicht gebrauchen« (»Hr. Feldwebel. – Hold op med Deres garnisonsnarrestreger – dem har vi ikke

brug for her«). Men til trods herfor kunne manden ikke holde sig i skindet, så det skulle ende galt, og det gjorde det også.

Vi havde besluttet, at han skulle have en ordentlig dukkert, når der blev lejlighed dertil. Den kom, da vi engang lå i ro i en landsby bag fronten. Når vi skulle »træde an« om morgenen eller på et hvilket som helst andet tidspunkt på dagen, havde Feldweblen for vane at rive døren op til det hus, vi boede i, og brøle »raustreten!« Det var vi ikke vant til. Det med at sørge for at stille til tiden, havde altid været underofficerernes sag, og Feldweblens brølen ved disse lejligheder irriterede os grænseløst.

Et lyst hoved fandt ud af, at hans »raustreten« lige så godt kunne forstås som »austreten« – som betyder at gå på wc – og derefter blev slagplanen lagt.

Næste dag vidste vi, at vi skulle have en øvelse, hvor løjtnant Knutz sikkert ville være til stede. Når Feldweblen næste morgen brølede »raustreten« ind ad døren, skulle ordren øjeblikkelig gives videre som »austreten«. En mand fra hvert gevær, ti i alt, skulle så omgående styrte ud på latrinen og blive der, indtil de så, at løjtnanten var ankommet til appelplassen. Derefter skulle de komme frem én for én. Det blev også bestemt, hvem der skulle komme først. Det var én, der havde ordet i sin magt og ikke var bange af sig.

Det hele var nøje gennemtænkt, og vi var spændt

på, hvordan det ville gå. Det var jo meningen, at løjtnanten skulle »eksplodere« og give Feldweblen en ordentlig omgang, fordi han ikke havde kompagniet samlet.

Den næste morgen kom Feldweblen som sædvanlig og brølede sit »raustreten« ind ad døren. Ordren blev prompte givet videre som »austreten«, og de ti mand styrtede ud på latrinen bag huset. Alle vi andre gik til appelpladsen, som lå ca. 50 meter derfra.

Løjtnanten kom, og Feldweblen skulle melde kompagniet »Zur Stelle«. Det gjorde han også, men måtte jo tilføje, at der manglede ti mand og på løjtnantens spørgsmål om, hvor de var, kunne ingen tilsyneladende give besked. Alt imens kom den første af de ti mand frem, og de øvrige ni sluttede efterhånden op bag ham. Han meldte sig hos løjtnanten, og der udspandt sig nu følgende: »Hvor i himlens navn kommer de herrer fra?« – »Vom Klosett, Herr Leutnant!« – »Hvornår er det blevet mode at gå på kloset, når der er befalet at træde an?« – »Der Herr Feldwebel hat »Austreten« befohlen, und wir haben den Befehl ausgeführt« (»Feldweblen har befalet »austreten«, og vi har udført befalingen«). – »Hvad er det dog for noget sludder, det kan jo ikke passe,« sagde løjtnanten. – »Das kam uns auch ein bischen komisch vor, Herr Leutnant, aber der Herr Feldwebel hat ja so viel neues eingeführt, und dann dachten wir, dass das mit einem geputztem Arsch vor dem Antreten auch

dazu gehörte« (»Vi syntes også, at det lød lidt komisk, hr. løjtnant; men Feldweblen har indført så meget nyt, så vi troede, at det også hørte sig til at polere røven, før vi skulle træde an«). Hele forklaringen blev afleveret med den mest alvorlige mine, man kan tænke sig. Det kneb for os andre at holde masken, men det lykkedes.

Ordskiftet, hvori selvfølgelig også Feldweblen, der var bleg af raseri, blev inddraget, endte med, at løjtnanten anbefalede ham for fremtiden at udstede sine ordre i et sprog, der ikke kunne misforstås. – Den forventede eksplosion udeblev, for løjtnanten tog det hele fra den komiske side. Vi kunne se, at det kneb for ham at holde sig alvorlig, da manden afleverede sin replikker.

Nu er der måske nogle gamle soldater, der vil synes, at episoden er ganske uhørt, og at den lyder utrolig. Men man skal huske på, at vi lige var kommet tilbage fra en eller anden forbandet høj ved Verdun, og vi skulle temmelig sikkert derud igen en af de første dage. Chancen for at komme tilbage med hele lemmer var såre lille, og man kunne vente dét, der var værre. En sådan situation giver en mentalitet, som kun den forstår, der har prøvet det. De par dage, vi var i »ro«, ville vi ikke have ødelagt af en fladpandet Feldwebel uden at svare igen.

Løjtnant Knutz opfattede situationen rigtigt og lod os have vor fornøjelse. Han havde jo selv advaret manden flere gange uden synligt resultat.

For øvrigt vidste han, at han fuldt ud kunne stole på disse hårde halse, og at vi aldrig ville fremtvinge en situation, der ville stille ham blot, for vi holdt af den »Lange«, – det var det navn, han gik under mand og mand imellem – og vi respekterede ham fuldt ud. At vi alle sammen til afslutning fik en lille opsang betragtede vi som værende i orden, rynkerne i løjtnantens øjenkroge var synlige, så vi var klar over, at opsangen kun var til ære for »galleriet«.

Det gik endnu bedre to dage efter, set fra vort synspunkt, men betydelig værre set fra Feldwebelens.

Der skulle afholdes bataljonsøvelse, og da vore heste var anbragt i en stor lade, der lå et stykke uden for byen, sendte Feldwebelen en skriftlig ordre ud til den underofficer, der havde kommandoen over kuske og heste. Ordren lød på, at han næste morgen kl. 8 skulle stille på appelpladsen med ti spand heste. Nu vidste Niggemann – sådan hed underofficeren – lige så godt som alle vi andre, at når ti vogne skulle deltage i øvelsen, skulle løjtnanten selvfølgelig også bruge sin ridehest. Da der imidlertid ikke stod noget i ordren angående ridehest, var her en kærkommen lejlighed til at stikke Feldwebelen én ud. Når Feldwebelen var i sit »kasernehumør«, og det var han så godt som daglig, gik hans galskab lige så meget ud over underofficererne som over de menige, og da han altid benyttede vendinger som »Befehl ist Befehl« (en ordre er en

ordre), og »Jeg forlanger mine ordrer udført til punkt og prikke«, besluttede Niggemann for en gangs skyld at tage ham helt bogstaveligt.

Ordren blev givet om eftermiddagen, før øvelsen skulle finde sted, og der gik ikke mange timer, før alle vidste besked om den famøse sag, og vi håbede, at Feldweblen ikke ville opdage sin fadæse i tide.

Næste morgen oprandt, og da vi trådte an på appelpladsen, holdt Niggemann allerede dér højt til hest med de ti køretøjer. »Alma«, sådan hed løjtnantens hest, var der ikke.

Spændingen var stor, mon Feldweblen ville opdage noget, inden løjtnanten kom til stede? Men det gjorde idioten selvfølgelig ikke. Da løjtnanten kom, afgav Feldweblen melding, og alting gik såre godt, indtil løjtnanten vendte sig om og råbte: »Niggemann, mein Pferd!« »Ist nicht da, Herr Leutnant, ist nicht bestellt worden« (»Niggemann, min hest!« – »Er her ikke, hr. løjtnant. Den er ikke blevet bestilt«). Niggemann sprang af hesten og gik hen til løjtnanten med den skriftlige ordre. Da løjtnanten havde læst den, stod han et øjeblik og så lige ud i luften. Han blev skiftevis rød og bleg, vendte sig så om mod Feldweblen og sagde ganske roligt: »Herr Feldwebel, jeg har længe bemærket, at De ser dårlig ud. De er sikkert ikke rigtig rask. I morgen tidlig melder De Dem syg. Det er en ordre! Jeg skal nok selv tale med lægen.« Derpå vendte løjtnanten sig atter om mod kompagniet,

og i det samme kom en mand trækkende med »Alma« fuldt opsadlet. Løjtnanten steg til hest uden et ord og uden at blive forundret over, at hesten dukkede op. Den havde stået i skjul et stykke borte. Niggemann ville selvfølgelig ikke sætte løjtnanten i forlegenhed.

Vi rykkede ud med en lille forsinkelse, men nåede øvelsespladsen i god tid. Denne dag syntes patronkasserne kun halvt så tunge, og det hele gik som en leg.

Feldweblen så vi ikke mere, og det var vi ikke kede af. Kort tid efter kom vor gamle Feldwebel tilbage fra lazarettet, og roen var genoprettet ved kompagniet.

»So ein Blödmann-Hollweg«

Inden jeg forlader den uheldige Feldwebel, vil jeg dog omtale to episoder, der skete i hans tid. Den første er sådan set Feldweblen uvedkommende, men den affødte episode nummer to, hvor Feldweblen optrådte i sit glansnummer med en total fiasko som resultat. Dette tilfælde giver et ganske godt billede af den hårdhudede frontsoldat, der ikke så let lod sig sætte til vægs, når nogen forsøgte at træde i hans cirkler. Den risiko, han løb ved disse små affærer, var for intet at regne mod de farer, han var udsat for ude i skyttegravene. Mange fremkaldte han for at lave lidt sjov i gaden; men de fleste opstod ved befalingsmænds

uforstående optræden, fordi de manglede kendskab til mennesker i almindelighed – og til den soldatertype, som krigen havde skabt, i særdeleshed.

En hel del af den jord, der hørte til landsbyen, hvor vi flere gange lå i »ro«, blev drevet kollektivt af tyskerne. Der blev, så vidt jeg husker, kun dyrket kartofler.

Da de tyske tropper hele vinteren 1916–17 næsten ingen kartofler havde fået at spise, er det indlysende, at de store kartoffelmarker i juli måned havde soldaternes store interesse. Det var selvfølgelig strengt forbudt at »besøge« disse marker, men det var omtrent som at forbyde en ræv at stjæle høns.

Hver nat gik et par mand på rov, og de nye kartofler smagte dejligt og var et kærkomment tilskud til den mad, vi fik udleveret fra feltkøkkenet. Der blev pligtskyldigst afleveret en portion til løjtnant Knutz' oppasser, og løjtnanten spurgte aldrig om, hvor de kom fra. Ortskommandanturen opdagede jo hurtigt, at der gik svind i kartoflerne, og nogle bevæbnede landstormsmænd blev sat til at holde vagt ved dem.

En nat blev Gefreiter Bruder standset af en nævenyttig vagt – de fleste vendte ellers ryggen til – og Bruder blev indberettet til regimentet, der jo var nødt til at straffe manden. Det blev til »drei Tage Mittelarrest« – i hans papirer. –

En dag ved morgenappellen blev Bruder beordret tre skridt frem foran fronten, og dommen blev

oplæst af løjtnant Knutz, mens kompagniet stod ret. Da dette var sket, spurgte løjtnanten Bruder, om han nu også vidste, hvorfor han havde fået de tre dage. Svaret faldt prompte: »Jawohl Herr Leutnant, weil ich mich hab' schnappen lassen« (Javel hr. løjtnant, fordi jeg har ladet mig snappe). Løjtnanten svarede også omgående: »Das sagten Sie, und nicht ich« (Det sagde De, og ikke jeg). Så var højtideligheden overstået. Der blev stadig spist kartofler – også af løjtnanten.

Et par dage efter – det var mørkt, så det må have været sent på aftenen, sad en mand i vort kvarter og kogte kartofler på sit spritapparat. Vi var alle sammen gået til køjs. Kartoffelkogereren var berliner, han hed Ennulat og var i det civile liv »Kohletrimmer« (fyrbøder) på slæbebåde i kanalerne omkring Berlin. Han var ikke ret stor, højst 165 cm, men skulderbred. Hans hals var ganske kort og hans arme temmelig lange, så han lignede en gorilla, det hele var et stort muskelbundt. Han var en god frontsoldat og en mægtig god kammerat; men alle var klar over, at man ikke ligefrem skulle træde ham over tærne, det havde vi set beviser nok på.

Som Ennulat sad dér og stak i sine kartofler med en kniv, gik døren op, og Feldweblen kom ind. Ennulat blev roligt siddende. »Rejs Dem op, når jeg kommer ind,« brølede Feldweblen, hvortil Ennulat svarede: »Jeg er træt, hr. Feldwebel.« Denne var nu kommet helt hen til Ennulat og opdagede, at

han kogte kartofler. »Hvor har De kartoflerne fra?« »Dem har jeg købt,« svarede Ennulat helt roligt, mens han stadig sad og stak til kartoflerne.

Feldweblen gik nu fuldstændig over gevind, han råbte og skreg, så de, der ikke allerede var vågne, blev det; men vi blev selvfølgelig liggende, som om vi sov, så der ingen vidner var. Vi kendte Ennulat og var klar over, at han var i krigshumør. Hvad Feldweblen alt galede op om, kan jeg ikke huske, men han sluttede af med at sige, at han nok skulle sørge for Ennulat.

Da rejste Ennulat sig endelig, stak hånden i lommen, og da han tog den frem igen, lå hans lille 7,65 pistol i hans flade hånd. Den holdt han op under næsen på Feldweblen og sagde ganske roligt: »Der er ingen, der skal snappe mig, fordi jeg hugger kartofler, og der er heller ingen, der skal »sørge« for mig, hr. Feldwebel. Dem wird es schief geh'n« (Ham vil det gå skævt). Feldweblen, der trak sig baglæns tilbage efterfulgt af Ennulat, nåede hen til døren og forsvandt skyndsomt.

Der var ingen af de »sovende«, der mælede et ord. Ingen havde hørt noget. –

Ennulat gik langsomt tilbage til sine kartofler og spiste dem, rejste sig derpå og strakte sig dovent, mens han mumlede temmelig højt mellem tænderne: »So ein Blödmann-Hollweg.« (Det var en omskrivning af Bethmann Hollweg, navnet på den tyske rigskansler). Denne vending benyttede vor Hannoveraner-feldwebel altid, når han ville gøre

en mand klart, at han var »dum i nakken«. Jeg syntes at høre nogle fniselyde fra de »sovende«, men jeg kan jo have taget fejl.

Optrinet fik ingen følger ud over, at Feldweblen næste morgen ved appellen sagde følgende: »Jeg ved, at der i kompagniet findes folk, der for en fedtemad er i stand til »mit kaltem Blut einen über'n Haufen zu schiessen« (med koldt blod at nedskyde folk). Vi grinte militærisk – det vil sige uden at fortrække en mine.

Da jeg mange måneder efter fortalte »Hannoveraneren« om episoden – Ennulat var for længst borte fra kompagniet – udbrød han, da jeg var færdig: »So ein Blödmann-Hollweg.« Jeg kom til at le så ustyrligt, og Feldweblen spurgte forundret, hvad pokker jeg grinede ad? »Jo, jeg skal sige Feldweblen, det var netop de ord, Ennulat den nat sagde til sig selv.« Så var jeg ikke ene om at le. –

Kort efter episoden blev Ennulat sammen med en anden temmelig hårdt såret af en granatsplint, der ramte ham i brystet og gik ud gennem ryggen. Han faldt bagover, men gav ikke et kny fra sig, så jeg troede, at det var sket med ham. Da jeg ilede ham til hjælp, sagde han imidlertid, at jeg skulle forbinde den anden først. – »Han trænger mere til det, end jeg gør.«

Det var nu ikke tilfældet, men sådan var Ennulat, en god kammerat helt igennem. Da han blev transporteret bort, røg han på en cigaret – en næsten utrolig hårdførhed. Han overlevede til trods for,

at splinten havde beskadiget lungen. Et par måneder efter fik vi en hilsen fra ham fra et lazaret i Tyskland; han var så godt som helbredt.

På kortet, som vi fik, var der en tilføjelse skrevet af en kvinde: »Er ist frech – aber süß.« – At han var fræk, vidste vi, men at han også var sød, havde vi ikke bemærket. Vi blev enige om, at der nok for tiden var mangel på mandfolk i Tyskland, og at han var et mandfolk i ordets bedste betydning, kunne vi alle skrive under på. Vi undte vor gode kammerat hans succes af ganske hjerte.

Forfremmelse og orlov

Dagene gik, og blev til uger. Skyttegrav – reserve – og såkaldt »ro« – fem til seks dage hvert sted, sådan så spisesedlen ud. Tabene var store, men blev hurtigt erstattet, da der skulle et vist minimum af mandskab til, for at vi kunne transportere vort materiel. De gamle »rotter« holdt nogenlunde stand, dog en gang imellem var uheldet ude, og krævede sin tribut også mellem dem.

En dag, da vi lå i »ro«, fik jeg besked om at indfinde mig på Hannoveranerens kontor. Han modtog mig med følgende salut: »Na, was hast Du nun ausgefressen Du Halunke?« (Hvad har du nu forbrudt, din slyngel?). Da jeg kendte Feldweblens talemåder særdeles godt, var jeg klar over, at sagen ikke var ret alvorlig. Jeg havde lagt mærke

til, at han stadig sagde du til mig. Når han ville give en mand en balle, brugte han altid »Sie«.

Det viste sig da også, at man agtede at indstille mig til jernkorset eller til »überzähliger Gefreiter« (overtallig underkorporal); jeg måtte selv vælge. Ærlig talt havde jeg ingen fidus til nogen af delene, men jeg valgte »Gefreiteren«, det første trin på den militære rangstige. I garnisonen havde man godt nok fortalt os, at »die höchsten Stellen stehen dem Soldaten offen« (de højeste stillinger står åbne for soldaten); men der kom næsten altid en lille tilføjelse: »Du kannst sie bloss nicht erreichen, du Schwein« (Du kan bare ikke nå dem, dit svin).

Hvad der havde gjort mig værdig til den »store« ære ved jeg ikke, men overlevelsesmomentet spillede nok en vis rolle. Min gamle ven Richard mente ellers, at grunden nok var den, at man manglede en »Stubenältester im Massengrab« (stueældste i massegraven). Ak ja, humoren var skrap, men det var den daglige tilværelse også.

Feldweblens kommentar til mit valg var: »Richtig gewählt, ein Eisen ins Kreuz kannst du ja immer kriegen.« Talemåden var en galgenhumoristisk omskrivning af »eisernes Kreuz« og betyder at få et stykke jern i lænden, og deri havde manden så sandelig ret.

Vi var nu nået ind i august måned 1917, og det var min tur til at få 16 dages orlov. Men pludselig blev der spærret for al orlov, så vi nåede hen til den 22. august, inden jeg kunne rejse.

Egentlig var jeg lidt ærgerlig over udsættelsen, dog i mit stille sind trøstede jeg mig med: »Gud ved, hvad det kan være godt for.« Og helt uret fik jeg ikke. Jeg var kun godt og vel nået hjem, da jeg i aviserne læste om svære kampe netop på mit frontafsnit. I tankerne sendte jeg mine kammerater ønsket om held og lykke; jeg vidste, at de havde brug for det.

Da jeg kom tilbage til kompagniet, kunne jeg næsten ikke kende det igen. Mere end halvdelen af mandskabet var nye folk, men en trøst var det dog, at de gamle »rotter« var i behold. Richard, Leo, Ignatz, Hannes, Seppel, Phillip og et par stykker til var atter engang gået ram forbi.

I øvrigt havde løjtnant Knutz indført den ordning, at når en mand i løbet af en 5–6 dage skulle rejse på orlov, og kompagniet stod over for at skulle rykke ud i forreste linie, så blev manden tilbage ved bagagen. Det var nemlig sket et par gange, at en mand var faldet et par dage før, han skulle rejse. Det var en ordning, vi skønnede på, og den var et bevis på løjtnantens omsorg for sit mandskab.

Når sønderjyder, der var bosiddende nord for Flensborg, skulle hjem på orlov, skulle de have attest fra amtsforstanderen derhjemme for, at de ikke var »fluchtverdächtig« (under mistanke for flugtforsøg).

Dette vidste jeg, og da tiden for min orlov nærmede sig, var jeg spændt på, om en sådan attest

ville blive forlangt. Men jeg mærkede ikke til noget af den slags i 1917. Jeg antager, at forordningen ikke var nået ud til de sydtyske regimente.

Anderledes var det, da jeg i 1918 skulle hjem på orlov, men det ordnede Hannoveraneren på sin egen fikse måde.

Da jeg mødte på skriverstuen for at få mine orlovspapirer i orden, spurgte skriveren, hvor jeg skulle hen. Jeg svarede, som sandt var, at jeg skulle til Halk. Hvor ligger det, spurgte han videre, men inden jeg fik tid til at svare, brød Feldweblen ind og sagde meget bestemt: »Das liegt bei Hamburg« (Det ligger ved Hamborg). Jeg skulle selvfølgelig ikke have dette kommenteret, men jeg var klar over, at forordningen om attest fra amtsforstanderen nu også var nået ud til mit regiment. Da jeg gik ud fra kontoret, kom Feldweblen bag efter mig, tog mig i armen og sagde: »Du kommst doch wieder, nicht?« (Du kommer da igen, ikke?) Det lovede jeg ham, hvortil han svarede: »Damit habe ich auch gerechnet« (Det regnede jeg også med).

På min »Fahrschein« (billet) kom der til at stå: Von Sedan über Köln-Bremen-Hamburg nach Halk. Jeg var unægtelig lidt spændt på, hvordan det ville gå, når jeg nåede nord for Hamborg; men til trods for, at jeg på denne strækning blev kontrolleret flere gange af feltpolitiet, var der ingen, der havde noget at indvende. – Men tilbage til 1917.

Min orlov udløb den 9. september, og da jeg er født den 3. september, kunne jeg fejre min 21-års

fødselsdag derhjemme. Året før, da jeg fyldte 20 år, glemte jeg dagen. Det gik først op for mig et par dage efter, da jeg fik post hjemmefra.

På tilbagevejen til fronten skulle jeg fra Flensborg have haft en ny uniform med til løjtnant Knutz. Den var imidlertid ikke færdig, så det blev ikke til noget.

Gasangreb

Et par dage efter, at jeg var nået frem til kompagniet, blev vi indsat på højde 344. Det må have været omkring den 12. september. For at nå op på højen – et helvede på jorden, der var frygtet af alle – skulle man igennem en slugt, der mand og mand imellem gik under navnet »Dødsslugten«. Den bar sit navn med rette. Der skulle mere end almindeligt held til, for at en deling kunne passere den uden tab. Den var vel ca. 150–200 meter bred i bunden, og efter mørkets frembrud fyldte fjenden den bogstaveligt talt med shrapnels og granater af alle kalibre – også gasgranater, når vind og vejr egnede sig dertil. Om dagen var den slet ikke passabel.

På denne høj var der så godt som ingen skyttegrave. Jeg har i hvert fald ingen set, men granathul ved granathul hvoraf nogle var flere meter dybe. Hist og her var der så bygget nogle dybe »Stollen«, der i og for sig var skudsikre nok, også for det helt svære skyts, men nedgangen til dem var jo det svage punkt. Opdagede fjenden en sådan nedgang,

helmede man ikke, før den var skudt sammen. Mellem disse »Stollen« lå så vagtposterne i granathullerne. Fem dage kunne her blive endda meget lange. Det var det rene helvede.

Bortset fra den sidste nat, husker jeg ikke ret meget fra de første fem dage, vi var der, så det må »kun« have været »daglig kost«. Tab havde vi haft, endda slet ikke så få, men det var vi vant til. Tabene ved Verdun var så store, at man ikke lærte de forskellige at kende, før de var borte igen.

Den sidste nat var nær endt med en katastrofe, der kunne have kostet en halv snes mand livet, hvis der ikke havde været en erfaren »rotte« imellem dem.

Vi havde pakket vort kluns for at gå tilbage til beredskabsstillingen og stod alle op ad trappe-trinene, den ene bag den anden for at afvente et gunstigt øjeblik, hvor granaterne ikke faldt alt for tæt. Den, der stod øverst, var en underofficer. Jeg stod nederst og havde lige afsluttet et eftersyn af vort opholdsrum for at se, om der skulle være glemmt noget.

Pludselig hørte jeg et »bum«. Der blev omgående råbt »gas«, og folkene begyndte at mase sig ned ad trappen. Jeg var klar over, at en gasgranat var slået ned i selve det store granathul, hvor indgangen til vort opholdsrum var. Da gassen var tungere end luften, strømmede den omgående ned ad trappen.

Til alt held opfattede jeg situationen rigtig. Med

al magt kastede jeg mig imod de vigende folk og råbte som aldrig før: »Luft anhalten, raus!« (Hold vejret. Ud). Ordren blev fulgt uden tøven. I et nu var vi gennem gasskyen og oppe af granathullet.

Det var heldigvis helt stille vejr, så gasskyen havde ikke bredt sig ret meget. Nu fik vi også tid til at tage gasmaskerne på, for det var selvfølgelig ikke kun den ene gasgranat, man havde sendt os. Rundt om så man gasskyer som isolerede tågebanker, men da det var helt stille vejr, tog det nogen tid, før de sluttede sig sammen til et hele. Vi sprang på kryds og tværs mellem bankerne, nåede »Dødsslugten«, og kom for en gangs skyld igennem den uden tab. I løbet af en halv times tid var vi i vor beredskabsstilling, hvor vi skulle blive de næste fem dage – troede vi da.

Vi glædede os over, at vi var nået helskindet tilbage, men det var desværre lige tidligt nok. Allerbedst som vi sad i vort opholdsrum og talte om begivenhederne, sagde den underofficer, der havde stået øverst på trappen: »Her lugter af gas.« Vi andre kunne ikke lugte noget; men vi var et par stykker, der kendte symptomerne og var klar over, at manden havde slugt mere gas end godt var. Han blev omgående fulgt til lægen; men få dage efter døde han. Der var ingen af os andre, der fejlede noget. De få sekunder, han havde ladet sig trænge tilbage af gassen i stedet for at holde vejret og springe gennem skyen, kostede ham livet.

Efter krigen har jeg næret had til gas og gaslugt

som til intet andet. Aldrig skal et gasanlæg af nogen art komme inden for mine fire vægge. Når man har måttet sove med gasmaske på nætter igennem og har set, hvordan de stakkels mennesker, der slugte for megen gas, måtte lide, så kan man ikke forliges med denne sødagtige gaslugt, der minder om det mest bestialske af alle krigsvåben. –

Nu kunne man jo spørge, hvorfor vi denne nat ikke benyttede vore gasmasker straks. Det gjorde vi normalt også, men dette angreb kom så uventet, at der simpelt hen ikke var tid dertil. Det er muligt, at de, der stod nederst på trappen, kunne have nået at få masken på; men de, der stod øverst, havde absolut ingen tid til dette. Luften på de øverste trin var allerede fyldt med gas, og i samme øjeblik de havde taget masken frem, ville denne også have været det, inden de havde fået den på. Jeg er overbevist om, at hvis vi i dette tilfælde havde gjort forsøget, var vi ikke sluppet så heldigt, som vi gjorde. Hvis ordren til at tage masker på var kommet fra den mand, der stod øverst på trappen, og i samme sekund som granaten slog ned, så havde der måske været en reel chance for, at det var lykkedes. Men da ordren udeblev, var der kun ét at gøre, og det blev gjort. – Et sekunds tøven har kostet mange livet.

Granater

Inden jeg går videre, skal jeg ganske kort give en beskrivelse af de forskellige granater, som skytte-

gravssoldaten lærte dem at kende, hvis han ellers blev gammel nok i gårde. Navnene på de forskellige granattyper har måske været anderledes ved andre regimente. Måske har man haft andre »kæle-navne« til dem, men angsten og respekten for granaterne har sikkert været den samme.

De granater, vi frygtede mest, når vi lå ude i skyttegravene, var ikke, som man skulle tro, de svære kalibre. De kom jo langvejs fra, og dem kunne man høre et par sekunder, før de nåede målet, så man havde tid til at »falde ned«. Nej, vi frygtede langt mere den såkaldte »Ratsch-bumm«. Det var »kun« en ganske almindelig 7,5 granat. Kanonen var imidlertid anbragt så langt fremme, at afstanden til målet var mindst mulig, måske kun 100 meter, og det bevirkede, at den lyd, man hørte først, var »ratsch«, nemlig eksplosionen af granaten, og »bum« var selve lyden fra afskuddet, der først nåede målet, når granaten var detoneret. En sådan fyr kunne man ikke tage sig i agt for, så alene heldet var her det afgørende. Det var overraskelsesmomentet, der gik én på nerverne.

Brisant-granaten – mærkeligt nok, har jeg aldrig hørt et kæle navn til den – var den granat, der havde den største sprængvirkning til siderne. Ved nedslaget frembragte den kun et ganske lille hul, ikke dybere end højst ti cm, det kom an på, hvor hård grunden var på nedslagsstedet. Var jorden blød, blev hullet lidt dybere – var jorden hård, kom der næsten intet hul. Sprængstykkerne var ganske

små og spredtes i en meget stor omkreds. Hvis et sådant bæst eksploderede inden for 50 meters afstand, og man ikke lå i et hul eller havde anden dækning, skulle man være heldig for ikke at blive »skrammet« eller det, der var værre. Disse granater blev for det meste brugt i åbent terræn, men også til beskyddning af tropper, der opholdt sig i byerne, da granaterne »kreperede« ved selv den mindste modstand, de mødte.

»Ein Kohlenkasten« var en af de sværeste kalibre, helt op til 28 cm. Hvor sådan én landede, blev der et hul så stort, at et lille hus kunne få plads deri. »Fallt dir so einer auf den Kopf, kriegst du Plattfüsse!« (Får du sådan én oven i hovedet, får du platfødder). Det var den trøst, de »nye« fik første gang, de hørte sådan én komme sejlene. –

»Ein Stollen-Kwätscher« var en svær granat med tidstænding. Den gik et par meter i jorden, inden den detonerede, og splintvirkningen blev derved nedsat betydeligt, men gennemslagskraften var enorm. Mange »Stollen« og deres besætninger har måttet kapitulere for denne type, som derfor med god grund var frygtet.

Gasgranaten var også en af de store, men var kun forsynet med en ganske lille sprængladning, der bevirkede, at granaten kun slog en revne, hvorfra gassen så strømmede ud. Den lyd, de fleste frygtede mest, var den, som disse granater frembragte ved nedslaget. Dette dumpe »bum« var tegn på, at den »snigende død« var i anmarch, og derfor ha-

dede vi stille vejr med tyk og tåget luft, for det var i disse nætter »gasmanden« var på færde. –

Men tilbage til vort »Bereitschaft« i artilleristollerne og højde 344, som vi desværre ikke var helt færdige med. Efter reglerne skulle vi blive fem dage i beredskab og derefter fem dage længere tilbage i »ro«. Det gik dog helt anderledes.

Løjtnant Knutz falder

Den 19. september om aftenen – den dato vil jeg altid huske – kom der en ordonnans fra bataljonen med ordre til, at vi omgående skulle afløse et andet MG-kompagni, som havde haft så store tab, at de ikke kunne betjene deres geværer mere.

Løjtnant Knutz protesterede og mente, at der måtte foreligge en fejltagelse. Han begav sig til bataljonen for at få sagen opklaret. Men der var intet at gøre til trods for, at han fremhævede, at også hans kompagni var underbemandet. Der var kun fire mand til hvert gevær. Lidt efter kom han tilbage, og jeg kan endnu huske ord til andet, hvad han sagde til os: »Ja Kinder, wir müssen los, da hilft alles nichts, die haben die Hosen voll« (Ja folkens, vi må af sted. Der er intet at gøre. De er skideangst). Om han mente bataljonsstaben eller det kompagni, som vi skulle afløse, forblev uopklaret, måske mente han begge dele.

Situationen fremkaldte nogle drøje kommentarer fra mandskabet, men dem skal jeg lade være med

at gengive. Ikke alt for hurtigt gjorde vi os klar til afmarch.

Fra det kompagni, som vi skulle afløse, var der ankommet nogle folk, der skulle agere vejvisere for os, da det ellers ville være så godt som umuligt i nattens mulm og mørke at finde de »Stollen«, som vi skulle besætte. De lå i et område, hvor vi endnu ikke havde været.

Første deling, der havde en løjtnant som leder, tog først af sted. Efter et kvarters forløb var anden deling på tur, den blev ledet af en Vizefeldwebel.

Tredje deling, hvortil jeg hørte, havde også en Vizefeldwebel som leder, men samtidig sluttede kompagnichefen, løjtnant Knutz, sig til os sammen med sin ordonnans og sanitetsunderofficeren.

Den dag i dag kan jeg ikke forstå, hvorfor løjtnant Knutz den nat gik med op på højde 344, men der er vel noget, der hedder skæbne. – Det var almindelig kutyme, at kompagniføreren for MG-kompagniet opholdt sig hos bataljonsstaben. Ude i forreste linie måtte han ligesom alle vi andre opholde sig i en bestemt »Stollen« dagen lang, og forbindelse med de to andre delinger var udelukket, så længe det var lyst. Fra bataljonsstaben kunne han ved hjælp af stabens telefon og ordonnanser meget bedre orientere sig om, hvordan det stod til ude i forreste linie.

Jeg kan tænke mig to grunde til, hvorfor han den nat gik med os ud i dette helvede. For det første har han nok haft et sammenstød med batal-

jonen, fordi vi mod alle regler var blevet udkommanderet. Vi var sikkert lige så underbemandede som det kompagni, vi skulle afløse.

For det andet havde vi på dette tidspunkt en helt uduelig leder ved tredje deling. Og det vidste løjtnanten. Han har derfor sandsynligvis kun villet forsikre sig om, at vi nåede frem til vort bestemmelsessted i god behold for derefter sammen med sin ordonnans at vende tilbage til bataljonen. Han havde ikke taget oppasser med, og det taler for, at denne formodning er den rigtige. Hans omsorg for sit mandskab var velkendt, og derfor var han også meget afholdt, ikke mindst af de gamle »rotter«.

Optakten til turen var ikke særlig opmuntrende for tredje deling. Vi stod uden for opholdsrummet og ventede på ordre til afgang. Underofficer Weil – det var ham, hvis næse jeg havde reddet fra forfrysning i Galicien – sagde i et anfald af galgenhumor: »Hier werden Heimatschüsse entgegengenommen« (Her modtages hjemsendelsesskud). Aldrig har jeg set et ønske blive så hurtigt opfyldt, for han havde knap nok udtalt ordene, så »krepere« en brisant-granat mindst 100 meter borte, og en splint suste ind i flokken og traf Weil i skulderen. Han gik på halen, men kom ret hurtigt på benene igen. Det var et såkaldt »Steckschuss« og ikke farligt – netop sådan et skud, som han lige havde ønsket sig. Han blev forbundet af »lille Franz« – det var sanitetsunderofficeren, der ligesom løjtnant Knutz var mellem 1,90 og 2 meter høj.

Vi gratulerede Weil med hans »Heimatschuss« og spurgte, om han ikke også kunne bestille et til os. »Nej nej, kammerater – das ist eigene Angelegenheit des Empfängers (Det må enhver selv sørge for), men nu held og lykke på turen, jeg skal nok bestille plads til jer på lazarettet.«

Jeg for mit vedkommende blev lidt tavs. Det var atter en af de gamle, gode kammerater, der forsvandt, og uvilkårligt tænkte man på, hvornår turen kom til én selv.

Omsider kom vi af sted; jeg havde fået ordre til at overtage Weils gevær. Vi var knap nok nået ned i slugten, da vi mødte de første sårede fra første og anden deling. Der var ikke tid til at standse op; i hurtigløb gik det videre, og vi nåede alle sammen gennem slugten og et lille stykke op ad skråningen på den anden side. Dér smed vi os ned et sted, hvor vi havde nogenlunde dækning for at få vejret efter anstrengelsen. Vi havde vel ligget der i en fem til ti minutter, da løjtnant Knutz mente, at vi hellere måtte se at komme videre. Min ven Richard bad om, at vi måtte blive liggende et par minutter endnu, og det fik vi lov til.

Endelig gik det videre, men vi var vel kun kommet ca. 100 meter længere op ad skråningen, så haglede shrapnel-kuglerne os om ørerne, og vi forsvandt som lyn i granathullerne. Efter et par salver af samme sort, blev der atter lidt ro. Der gik fem minutter. – Der gik ti minutter, og stadig kom der ikke ordre til at fortsætte.

Jeg blev urolig. – Da løjtnanten og »lille Franz« var gået lige foran mig, måtte de være i nærheden. Jeg kravlede op af mit hul, og fik straks øje på Franz et par meter længere fremme, hvor hans hoved ragede op af et granathul. »Hvor er løjtnanten, Franz?« spurgte jeg. »Er ist tot – Kopfschuss« (Han er død – ramt i hovedet) – svarede han. Selv om man var vant til lidt af hvert, kom det dog som et chok, at den »Lange« var død, og jeg anede samtidig, at vi nu var uden ledelse. Dette fik jeg hurtigt bekræftet, idet Franz meddelte, at Feldweblen og vejviseren var gået bort for at finde den »Stollen«, hvor vi skulle hen. Vejviseren hævdede, at han under skydningen havde mistet orienteringen. Det kunne være sandt, men det kunne lige så godt være løgn, og dét mente jeg, at det var.

Richard, der også var blevet urolig over ventetiden, kom kravlende hen til os, og da han fik at vide, hvordan det hele stod til, var vi rørende enige om, at Feldweblen fik vi ikke at se mere denne nat, for fandt han først ned i en »Stollen«, kunne ti vilde heste ikke slæbe ham ud igen. Vi kendte kun fyren alt for godt, det var ikke første gang, han lod sine folk i stikken. Vi erkendte situationens alvor og handlede derefter; – det var for resten heller ikke første gang.

Da det ikke ville vare ret længe, før det begyndte at lysne i øst, var der ingen tid at spille, vi måtte i gang med at søge videre på egen hånd. Vi fik resten af delingen på benene – en tre-fire

stykker, der var blevet sårede, var allerede forsvundet bagud – og begyndte nu at søge i den retning, vi mente var den rigtige.

Heldet fulgte os endnu engang, og det havde vi så sandelig også brug for, thi fandt vi ikke i »hus« inden alt for længe, var udsigterne mørke, endda meget mørke. Pludselig snublede jeg over et eller andet og faldt på hovedet ned i et mægtigt krater, hvor jeg havnede oven på en vagtpost. Det viste sig, at der fra bunden af krateret var indgang til den »Stollen«, hvor anden deling af vort kompagni var placeret.

Det var jo unægtelig ikke dér, vi skulle være, men da delingens fører fik at vide, at løjtnant Knutz var faldet, og at vor Feldwebel samt vejviser var forduftet, og da det ydermere var ved at blive lyst, kunne han nok indse, at vi var nødt til at blive, hvor vi var. Det viste sig senere, at Feldweblen – der for øvrigt var officersaspirant – sammen med vejviseren ganske rigtig havde fundet frem til det sted, hvor vi egentlig skulle være. Men ingen, heller ikke Feldweblen, havde mod til at vende tilbage for at hente os. Man overlod os til vor skæbne. Det var ikke blide ord, der senere faldt i den anledning. Det var ikke Feldweblens skyld, at stumperne af delingen blev reddet.

Feldweblen må kort tid efter være kommet bort fra kompagniet, jeg kan ikke mindes, at han lavede flere ulykker. Måske blev han såret eller syg, eller som en tredje mulighed – sendt på officerskursus.

Løjtnant Knutz havde vi måttet lade ligge, hvor han faldt. Vi havde simpelt hen ikke mandskab til at transportere ham tilbage, og materiellet var vi nødt til først at bringe i sikkerhed.

I løbet af dagen fik vi sovet lidt, og nerverne kom atter i ro. Vi var alle enige om, at løjtnant Knutz skulle bjerges, koste hvad det ville. Den »Lange« skulle ikke som så mange andre, ligge og rådne op i et granathul, det stod fast. Alle var klar over, at det kunne komme til at koste dyrt, men risikoen blev slet ikke omtalt.

Da det blev aften, meldte hele delingen sig frivilligt til eftersøgningen, undtagen ordonnansen. Fire mand – to hold – blev udtaget og begav sig ud på den farlige færd.

Meldingen skal frem

Men der var én ting mere, der nødvendigvis skulle gøres. Kompagnichefen var faldet, og melding herom skulle tilgå løjtnanten ved første deling, så han kunne overtage ledelsen af kompagniet indtil videre. Ordonnansen, som var den nærmeste til at gå med meldingen sammen med en anden, nægtede pure at gå. Han undskyldte sig med, at han havde kone og børn derhjemme i Hamborg, og Feldweblen ved anden deling, der var en godmodig mand, trængte ikke yderligere ind på ham. Det var synligt for alle, at manden var fuldstændig slået ud efter den sidste nats hændelser.

Men meldingen skulle jo frem, så Feldweblen henvendte sig til mig, om jeg ikke havde et par mand, der ville og kunne påtage sig hvervet. Nu var det ikke så lige til at udpege nogen til en sådan »Himmelfahrtskommando«, – det blev en opgave kaldt, hvor chancerne for at komme helskindet fra det, var meget, meget små. – Vi vidste, at opholdsrummet med første deling skulle findes en 5–600 meter til højre for os, så man skulle synes, at det ikke var så svært. Man skal dog huske på, at terrænet var ganske ukendt og udelukkende bestod af granathuller, og i et af disse fandtes indgangen til opholdsrummet. Dertil kom, at vi højst var 150 meter fra fjenden, at granaterne til tider faldt tæt, og at der med korte mellemrum blev opsendt lysraketter, der gjorde nat til dag.

Det var ikke en gå-tur, men en *kravle*-tur på 5–6 hundrede meter med ophold hver gang en raket gik til vejrs, og når granaterne faldt alt for tæt. Man skulle passe på at holde retningen, nok lå der med mellemrum to og to mand fra infanteriet i granat-hullerne; men var uheldet ude, og man kravlede igennem denne kæde, kunne man risikere at få en kugle bagfra af ens egne. Man kunne ikke tale almindeligt, kun hviske; den mindste bevægelse, der blev observeret, affødte straks en maskingeværssalve, hvis ikke andet og værre. Kort sagt, der var mange ting, der skulle tages i betragtning, hvis en sådan tur skulle gennemføres med held.

Det var ikke en tur for nybegyndere, så jeg valgte

Løjtnant Knutz.

1 «ro», marts 1918. Bergholt er nr. 3 fra højre.

at gå selv. De, der kunne komme i betragtning, var gået ud for at søge efter løjtnant Knutz. Resten var helt nye folk og aldeles uden erfaring. At sende dem var omtrent det samme som at udtale en dødsdom over dem, og dertil havde jeg ikke mod.

Som ledsager var det noget andet, og der meldte sig da også straks én, der ville gå med. Jeg gjorde ham opmærksom på, at det ikke var en skovtur, vi skulle ud på, men han svarede, som ret var: »Wenn Du deinen Kopf hinhalten kannst, dann kann ich es wohl auch« (Hvis du vil vove pelsen, kan jeg vel også). Han sagde dette roligt og stille, så jeg var temmelig sikker på, at manden kunne bruges. Jeg instruerede ham om, at det eneste han havde at iagttage, var at gøre det samme, som jeg gjorde, og at det skulle være omgående uden et sekunds betænkning. Hvis fjenden eller vore egne tændte en »lampe«, gjaldt det om at ligge aldeles roligt uden at røre et lem og med ansigtet ned i jorden. Den mindste bevægelse kunne nemt komme til at koste os livet. Det eneste, der skulle tages med, var gasmaske og pistol, og denne skulle bæres i brystlommen, hvor man nemmest kunne få fat på den i liggende stilling uden at bevæge sig alt for meget.

De nødvendige instrukser var nu givet og et heldigt udfald måtte så overlades til heldet og skæbnen. Med et »Hals und Beinbruch« fra kammeraterne, startede vi.

Så snart vi var kommet ud i det fri, krøb vi ned i det første det bedste granathul for at foretage en

foreløbig orientering. Frontens forløb skulle fastslås så nogenlunde, og det kunne kun gøres ved at iagttage lysraketterne et lille stykke tid. Forpostkæden gik jo ikke efter en streg, men var i høj grad betinget af terrænforholdene. Jeg forklarede min ledsager, hvad han skulle bide mærke i, så vi atter kunne finde tilbage til vort udgangspunkt.

Vi valgte at kravle skråt fremefter i den retning, hvor første deling formodedes at være. Hvis vi var heldige, skulle vi så efter at have tilbagelagt små hundrede meter støde på forpostkæden. Det farlige var, at hvis vi kravlede igennem denne kæde, så var vore chancer for et heldigt resultat ikke ret store, tværtimod.

Jeg var klar over den risiko, vi løb, men havde med fuldt overlæg valgt at komme i forbindelse med forposterne. Ved at følge kæden ud til højre var der stor chance for, at vi før eller senere ville træffe en mand, der omtrent vidste, hvor MG-delingen lå. Men jeg vidste også, at havde vi først forbindelse med forposterne, var vi kun ca. 50 meter fra fjendens forpostkæde, og den yderste forsigtighed var påkrævet.

Natten var stjerneklar, men uden måne. Det blæste lidt, men over imod fjenden, så der var ingen fare for gasgranater.

Vi var sådan set heldige, idet vi, efter at den beregnede afstand var tilbagelagt, »ramlede« på den første forpost. Der var kun én mand i granathullet – men han var død, og hans makker var væk.

Det var en streg i regningen. Det svageste – eller vi må hellere sige det farligste – punkt i hele min plan var at træffe den første forpost. Det lykkedes, men som sagt, han var desværre død.

Hvad var der sket? En granat fra artilleriet var usandsynlig, dertil var vi for tæt inde på fjenden. Det kunne være riffelskud, men at de begge to skulle være sat ud af spillet herved, passede heller ikke rigtigt ind i billedet. Makkeren til den døde var sikkert blevet lettere såret, så han havde kunnet klare sig selv tilbage. Det eneste jeg kunne tænke mig var, at en håndgranat var blevet kastet ned til dem. Da manden endnu ikke var kold, kunne dette ikke være sket for ret længe siden.

Vi måtte regne med, at naboposten var på tærerne efter denne affære, og at nærme sig den fra en forkert vinkel ville være yderst farligt. Vi foretrak at blive liggende i hullet for at se, om vi ikke kunne lokalisere posten på en eller anden måde. Jeg regnede med, at folkene dér med mellemrum ville affyre en lysraket for at se, om der var flere fjender ude i ingenmandsland, der havde ondt i sinde, og det slog til.

Det var godt, at vi ikke var kravlet videre. Da »lampen« gik op, viste det sig, at den næste post lå et par meter længere tilbage. Havde vi fortsat, ville vi temmelig sikkert være kommet foran denne post, og det havde jo ikke været så godt. Nu gik det hele let; vi kravlede lidt tilbage og nåede posten bagfra.

De var, som jeg havde tænkt mig, klar over, at deres nabopost var sat ud af spillet. Den ene hviskede lakonisk: »Handgranate, der Werfer wirft nicht mehr, er liegt 20 Meter von hier« (Håndgranat, ham der kastede er færdig. Han ligger 20 meter herfra). Derimod kunne de ikke oplyse os om, hvor delingen lå. Det havde jeg sådan set heller ikke ventet, for vi var ikke nået langt nok til højre endnu; men vi fik forpostkædens forløb forklaret, og det var en god hjælp.

Med uendelig forsigtighed og med kortere og længere ophold, afpasset efter lysraketternes tæthed, arbejdede vi os fra post til post, og endelig traf vi én, der vidste, at MG-delingen lå ca. 50 meter borte, men lidt længere tilbage.

Atter forandrede vi retning og undersøgte nu ethvert større granathul. Endelig fandt vi frem til det rigtige, hvor indgangen til opholdsrummet var. Det viste sig, at kravleturen havde taget os ca. to timer. Den sørgelige melding blev afleveret, og vi begav os på hjemvejen. Denne gang foretrak vi at gå en anden vej, nemlig 100 meter ned ad skråningen, hvor vi kunne tillade os at gå nogenlunde oprejst, og i løbet af en lille halv time var vi tilbage i vor »hule«. Hvor mange gange vi i disse 2½ time havde stået på hovedet i granathullerne, ved jeg ikke, men jeg antager, at én gang for hvert minut, vi var undervejs, ikke slår til.

Feldweblen var glad for, at meldingen var nået frem. Han havde ikke ventet os tilbage så hurtigt

og ville vide, hvordan vi havde fundet vej. Jeg forklarede ham vor forud lagte plan, som han kommenterede med tre ord: »Gefährlich, aber effektiv« (Farlig, men effektiv).

Min ledsager havde klaret turen til ug, og det blev ikke sidste gang, han frivilligt gik »tur« med mig.

Et stykke tid efter vor hjemkomst kom også de fire mand, der havde søgt efter løjtnant Knutz, tilbage, men de havde ikke fundet ham. De var også sluppet uskadt, men den ene havde fået sin spiseske ødelagt. Han havde haft den i frakkelommen, og en granatsplint havde krøllet den sammen. Bortset fra en iturevet jakke og en blå plet på låret var der ikke sket noget.

Næste nat fortsatte eftersøgningen, og da lykkedes det at finde løjtnanten. Han var næsten til-dækket af jord fra eksploderede granater. Han blev båret tilbage gennem »Dødsslugten« til vort udgangspunkt, hvor han blev afhentet af folk fra bagagen.

Ifølge en divisionsbefaling skulle alle de faldne ved Verdun begraves umiddelbart bag fronten, men efter ordre fra regimentskommandøren, Graf von Kielmannsegg, blev løjtnant Knutz kørt 15–20 kilometer tilbage og begravet på kirkegården i Stenay den 22. september 1917. »Der Graf« blæste divisionsbefalingen en lang march, – det var ikke første gang og heller ikke sidste.

Vi savnede vor lange løjtnant. Han forstod at behandle sine folk, og han hængte sig ikke i småting. Vi stolede blindt på ham, – jeg tror, at det var gensidigt.

Kort tid efter blev de sørgelige rester af regimentet trukket tilbage og sendt på rekreation i Elsass. – Det var også tiltrængt.

Elsass. Vinteren 1917–18

Det må have været temmelig sent på efteråret, da vi ankom til Elsass. Så mærkeligt det end lyder, husker jeg så godt som intet om de måneder, vi tilbragte dér. Dog husker jeg, at et af de første steder, vi blev indkvarteret, var i en landsby, der hed Baldersheim. Det var både første og sidste gang, jeg var i privat kvarter.

Vi boede to mand hos en lille bonde og havde det glimrende. Forplejningen fik vi fra feltkøkkenet, men vi spiste også middagsmad sammen med bonden og hans familie. Resultatet var, at jeg i løbet af ganske kort tid tog ti kilo på i vægt.

Det var herlige dage, og det er en skam, at man ikke engang erindrer navnet på den flinke familie. Men det er vel sådan her i livet, at de gode dage glemmes hurtigere end de mindre gode.

En enkelt episode fra opholdet i denne by husker jeg dog. En aftenstund gik jeg en tur i byen, der havde mange værtshuse som overalt sydpå. Befolkningen i Elsass har en slags tysk som deres moders-

mål. Det har en slående lighed med det tyske, der tales i en del af Schweiz. Når de talte sammen indbyrdes, skulle man passe godt på for at følge med, i begyndelsen gik det slet ikke.

Elsass har fra tidernes morgen været et omstridt land ligesom Slesvig. En stærk selvstændighedsfølelse beherskede en del af befolkningen, men den overvejende del var nok franksindede, og slet ikke så få talte fransk.

Den omtalte aften kom jeg forbi et værtshus, hvor den franske nationalsang blev spillet på harmonika. Jeg havde en anelse om, at dette sikkert ikke var helt lovligt, idet jeg sammenlignede med forholdene hjemme, hvor det ikke var så heldigt at synge eller spille »Kong Kristian« i et offentligt lokale. Jeg syntes, det kunne være sjovt at gå derind for at se, hvordan de reagerede. Som tænkt, så gjort. Da jeg trådte ind og bød godaften, blev der en pinlig stilhed. Der var en halv snes ældre mænd i lokalet. De unge var jo soldater i den tyske hær.

Værten kom springende og spurgte meget underdanigt, hvad jeg ønskede. Jeg bestilte et glas øl og sad og tænkte på, at jeg nok ikke havde taget helt fejl af situationen. Gæsterne sad og hviskede sammen og skulede hen efter mig.

Da musikanten satte harmonikaen fra sig, spurgte jeg, om han ikke nok ville spille lidt mere; det han spillede før, lød helt prima. Da ingen svarede, spurgte jeg, om jeg måske skulle synge lidt for dem, men heller ikke dette tilbud syntes at have deres

interesse. Alligevel rejste jeg mig op, stod ret, og begyndte at synge »Marseillaisen« på dansk. Inden jeg var færdig med første vers, nynnede de alle med, og da jeg fortsatte med de følgende, sang alle med af fuld hals, selvfølgelig på fransk.

Da sangen var færdig, sprang de op og klappede mig på skuldrene, og sagde en hel masse i munden på hverandre, hvoraf jeg kun forstod en brøkdæl. Da de var faldet lidt til ro, begyndte jeg at forklare dem, hvor jeg havde hjemme, og at vi vistnok var i samme båd. Denne krig var heller ikke min krig.

Megen anelse om, hvor Danmark lå på landkortet, havde de ikke, men da jeg forklarede dem, at det lå oppe mod nord i nærheden af det land, hvor Napoleons general, marskal Bernadotte, i sin tid blev konge, var de nogenlunde med på noderne. Det blev en vældig fest, jeg tror ikke, at jeg hverken før eller senere har drukket så megen vin som den aften, og jeg kunne ikke engang få lov til at betale.

I øvrigt tror jeg ikke, at de indkaldte soldater fra Elsass-Lothringen var at finde på vestfronten. Så vidt mig bekendt var de alle på østfronten. Da vi rejste til vestfronten blev to mand, der var fra Elsass, forflyttet fra vort kompagni til et regiment, der blev på østfronten. Tyskerne stolede tilsyneladende ikke på dem, og det gjorde de nok klogt i.

Jeg kan ikke lade være med at berette om en oplevelse, jeg havde mange år efter. På en banegård her hjemme faldt jeg i snak med en schweizisk

kreaturhandler, der spurgte om et eller andet på meget dårligt dansk. Da han opdagede, at jeg kunne tale tysk, fortsatte vi samtalen på dette sprog om tilfældige ting. Lidt efter kom der et par andre af hans landsmænd til stede, og de begyndte at tale schweizer-tysk indbyrdes. Da de havde talt sammen nogle minutter, vendte den førstnævnte sig mod mig og undskyldte sig, fordi de havde talt deres modersmål: »For det kan De jo ikke forstå.« Jeg måtte le, for jeg havde forstået alt, hvad de talte om, og det fortalte jeg ham på hans eget sprog. »Hvor pokker har De lært det?« »Jo, det skal jeg sige Dem, det har jeg lært af pigerne i Elsass. Det første ord, de lærte mig, var hvad et kys hed, nemlig »a Schmutzel«.« Vi fik os en hjertelig latter alle sammen.

Da vi havde hvilet ud et stykke tid og havde fået hullerne i kompagniet udfyldt, kom vi ud til fronten igen næsten helt nede ved grænsen til Schweiz. I klart vejr kunne vi se sneen på alperne. Her var alt roligt, og vi havde en dejlig tid. Jeg tror ikke, at vi i månederne til efter nytår 1918 havde en eneste falden, kun et par sårede.

Et stykke ind i januar måned gik det løs med eksercits efter en større målestok. I den følgende tid blev vi ordentlig trukket gennem »chokoladen«, så vi var klar over, at der sikkert var noget, der hed forårsoffensiv, og deri tog vi desværre ikke fejl.

En dag, da vi drøftede den kommende tid, var Richard der selvfølgelig med sin kommentar: »I

kan nok forstå gutter, at uden os kan de ikke vinde krigen. Vi skal da trænes op til at løbe. Om det så bliver frem eller tilbage, skal tiden vise. – Aber mir können sie alle von hinten!« (Men de kan rende mig bagi). – Troen på sejren var for længst vigende.

Forårsoffensiven 1918

I begyndelsen af marts gik turen tilbage til Frankrig, og vi fik atter vor sag for. Den sidste og afgørende fase af krigen begyndte.

Jeg tror ikke, at tropperne var kede af denne offensiv. Den almindelige mening var, at dette var »begyndelsen til enden«. Hvordan afslutningen ville forme sig, var man ligeglad med, når blot krigen ville holde op.

Denne gang kom vi længere mod nord. Cambrai, Arras og Lille er de større byer, jeg husker navnene på. Vi var snart her, snart dér og førte en omflakkende tilværelse ligesom i Galicien blot med den forskel, at her marcherede vi ikke, men blev fragtet med jernbane. Vi var sikkert en såkaldt »flyvende division«. Der sker for øvrigt mange mærkelige ting under en sådan offensiv. Engang lå vi en halv dag ved en stor læsse- eller losserrampe. Vi blev læsset i toget, kørte knap en halv time, blev losset ud igen, og gik så den samme vej tilbage. Det har nok været for at narre fjenden. Det var velkendt, at det franske spionagenet var intakt.

Flyveraktiviteten, der i 1917 ikke havde været overvældende, tog til i en helt uhyggelig grad. MG-afdelingerne fik her en ny opgave, der til tider kunne være meget ubehagelig. Der blev altid et maskingevær tilbage for at dække bagagen, da de fjendtlige flyvere især søgte deres mål bag fronten.

En dag mistede vi under et luftangreb halvdelen af vore heste og en del af vognene. Det gik også ud over mandskabet. Før var man i nogenlunde sikkerhed, når man opholdt sig ved bagagen. Sådan var det ikke mere. Når fjendtlige flyvemaskiner nærmede sig, gjaldt det om at komme i skjul. Det gik endda for mandskabet, men køretøjerne – tit var det lange kolonner – var ikke så nemme at få væk. En dag talte jeg 72 døde heste på striben. Det var ikke noget kønt syn.

Tyskerne havde også fået flere maskiner, og vi kunne tydeligt mærke, når vi havde en stærk jagereskadrille bag os, som kunne holde de fjendtlige flyvere i skak. Men Amerikas indsats af materiel gjorde efterhånden tyskerne underlegne også på dette område.

Man kunne heller ikke undgå at lægge mærke til, at den franske såkaldte »Schallmesstrupp« (pejlegruppe) var den tyske langt overlegen. Når et nyt tysk batteri blev kørt op bag fronten, kunne man være sikker på, at franskmændene forbavsende kort tid efter vidste, hvor det befandt sig, og tvang det til at skifte standplads – ellers blev det skudt i smadder. Det franske efterretningsvæsen var meget ef-

fektivt. Tyskerne var jo i fjendeland, og befolkningen hjalp selvfølgelig deres egne.

Her er et eksempel på, hvor hurtigt den franske efterretningstjeneste virkede. I nærheden af Lille var den tyske generalstab indkvarteret i et slot uden for byen. Den havde kun været der en dags tid, da flyverne kom og kastede deres bomber. Staben flyttede så ind i en forstad til Lille, hvor den tog ophold i en stor hjørnebygning. Næste dag blev også denne bygning bombarderet. Jeg var udkommanderet til flyverbeskyttelse begge steder, men maskinerne kom i så stor højde, at vor beskydning ingen virkning havde.

Lidt gavn gjorde vi dog. Så snart vi kunne høre de fjendtlige maskiner – det var nemt at skelne dem fra de tyske på motorlyden – skulle vi affyre en serie varselsskud. Fem gange fem skud med et lille ophold imellem. I samme øjeblik skuddene lød, styrtede officererne ud af huset og ind i deres biler, der holdt klar foran døren, og væk var de. Sirener til varsling var den gang endnu et ukendt begreb.

Jeg har før omtalt de små ting, der skulle iagttages, hvis man ville undgå det værste. Under forårsoffensiven, hvor flyvervirksomheden var stærkt tiltagende, var dette mere nødvendigt end nogen sinde før. Når kompagniet var på march bag fronten, var det f. eks. meget farligt at gøre ophold eller slå lejr i nærheden af kirker, ved broer der førte over vandløb, ved korsveje, eller hvor en vej udmundede i en anden. Flyverne havde da alt for let

ved at give korrekte meldinger tilbage til deres artilleri om, hvor de fjendtlige tropper var at finde. En bataljon infanteri blev således en dag næsten ødelagt, da den havde lejret sig ved en kirke, der lå i udkanten af en lille landsby. Der blev fortalt, at majoren, der førte bataljonen, fik sin afsked.

Man skulle tro, at majoren nærmest måtte være glad for at få sin afsked, men æresbegreberne inden for det tyske officerskorps har jeg aldrig kunnet finde ud af. Efter en større øvelse – jeg tror nok, det var i Lockstedter Lager – bebrejdede kommandøren ved officerskritikken en kompagnifører forskellige ting. Efter kritikken gik manden ind i et krat og skød sig en kugle for panden. –

Heldet svigtede ikke

Engang i foråret 1918, da den tyske offensiv var gået i stå, og regimentet havde gravet sig ned, blev jeg sendt tilbage til bagagen for at hente nogle nye folk. Dette foregik selvfølgelig efter mørkets frembrud. Bagagen lå temmelig langt bag fronten i en forladt landsby. Jeg havde en hel dag til min rådighed, da jeg først kunne gå tilbage med folkene, når det var blevet mørkt.

En del af ventetiden tilbragte jeg på kontoret hos Hannoveraneren. Vi spiste og drak, spillede skat og havde det gemytligt i nogle timer. Det var hen på eftermiddagen, da jeg brød op for at få nogle timers søvn, før turen gik tilbage til kompagniet.

Feldweblen havde forklaret mig, at jeg kunne finde de nye folk i en lade et par hundrede meter fra kontoret. Jeg fandt frem til laden, fik hilst på folkene, og lagde mig så til at sove i halmen. Men det var umuligt for mig at falde i søvn. Hele tiden syntes jeg, at jeg havde glemt noget. Hvad det var, kunne jeg ikke komme i tanker om. Pludselig slog det ned i mig: du har glemt at se på omgivelserne. Det var noget, der hørte med til »de små ting«, inden man lagde sig til at sove i fremmede omgivelser bag fronten. Jeg rejste mig for at indhente det forsømte uden at forvente, at der var noget særligt at se efter.

Bag laden var der en temmelig stor frugtplantage med gamle, høje æbletræer. Da jeg så nærmere til, opdagede jeg en vagtpost, der stod lænet op ad et træ. Det viste sig at være en artillerist, og da jeg spurgte ham, hvorfor han stod »Schmiere« (vagt) her, pegede han fremad. Ca. 50 meter borte fik jeg øje på en Langrohr-kanon godt skjult under et net, der var malet grønt som løvet på et træ.

Disse kanoner benyttede tyskerne til at beskyde visse vigtige mål, der lå langt borte. Man affyrede kun en 20–30 skud og forsvandt så et andet sted hen. Kanonerne var i reglen motoriserede, det var denne også. Vagtposten fortalte, at de var ankommet for en time siden, og at de temmelig sikkert skulle begynde skydningen inden ret længe.

Jeg takkede for oplysningen og skyndte mig tilbage til laden. Jeg beordrede folkene på højkant.

De spurgte, hvad der var i vejen; men jeg beholdt min viden for mig selv og svarede, at det kunne de senere få at vide. Luften her i laden passede mig ikke, og derfor flyttede vi. I den anden ende af byen fandt vi en anden lade med halm, og nu kunne jeg sove.

Jeg havde vel sovet en time, så begyndte tyskerne at skyde. Jeg var spændt på, hvor længe det ville vare, inden franskmændene besvarede ilden. Jeg havde erfaring for, at med deres måleinstrumenter ville det ikke tage ret lang tid, før de var klar over kanonens standplads. Da tyskerne havde af-fyret en snes skud, kom den første detonation, så hele butikken rystede. Det var ikke »småknas«, franskmændene kvitterede med. Tyskerne indstillede omgående skydningen, og vi kunne høre på motorlarmen, at de forsvandt. Der kom endnu et par salver fra franskmændene, så blev alt stille.

Da vi ved mørkets frembrud begav os på vej, kom vi forbi den lade, hvor vi først havde været. Den havde fået en fuldtræffer og lignede mest et korthus, der var væltet. De »nye« så lidt betuttede ud. De sagde ingenting, men det gjorde jeg: »Det var derfor, vi flyttede!« Om de troede, at jeg var i besiddelse af en sjette sans, ved jeg ikke, men det hele var såmænd kun – skal vi sige – et samspil af principper, erfaring og sund fornuft. Hvis Richard havde været med, ville han have sagt: »Keine Hexerei, nur Behändigkeit.« Da jeg sagde farvel til Feldweblen, fortalte han, at han efter skydningen

havde været henne ved laden, men da han ikke fandt os, var han beroliget, for som han sagde: »Du hattest wohl die Lunte gerochen« (Du havde vel lugtet lunten).

En forhadt kompagnichef

Da forårsoffensiven begyndte, havde vi fået en ny kompagnichef. Vi kendte ham; – men ikke for det gode – vi havde før haft ham som kompagnichef en ganske kort tid. Han blev så overflyttet til et andet kompagni, men nu kom han altså tilbage.

I og for sig var han ingen dårlig officer, han var således ikke bange for sin egen pels; men der var én ting, han absolut ikke kunne affinde sig med, og det var, at geværførerne handlede selvstændigt. Det var imidlertid nødvendigt ved MG-kompagnierne, for det hændte ikke så sjældent, at man var en hel kilometer eller mere fra den nærmeste overordnede. Når der så indtraf en situation, hvor omgående handling var nødvendig, var der jo ikke tid til at indhente forholdsordre. I de fleste tilfælde fik han intet at vide, men opdagede han noget, gik han amok. – Han var ikke som den »Lange«.

Hvad jeg havde fornærmet manden med den første gang, han var hos os, erindrer jeg ikke mere, men lide mig kunne han ikke. Forholdet var gensidigt, så vi levede sammen som hund og kat.

I. J. I. Bergholt, 1918.

Et fjellazaret i Frankrig.

Begravelsespladsen ved lazarettet.

Den første gang løjtnanten var hos os, skulle vort kompagni reduceres fra tolv til ti maskingeværer. Nogle folk blev herved overflødige, og han ville blandt andre have mig forflyttet. Dette satte Hannoveraneren sig imod, og det blev ikke til noget. Først lang tid efter fik jeg dette at vide af skriveren på kontoret. Der havde været et mægtigt opgør mellem løjtnanten og Feldweblen, der havde truet med at forelægge sagen for regimentskommandøren.

Nu havde vi ham igen, og »krigen« begyndte så småt forfra. Han havde ikke glemt mig, – og jeg havde heller ikke glemt ham.

En dag, Hannoveraneren havde mig på tommandshånd, spurgte han mig om, hvordan det gik med min »gamle ven«. Hvad jeg svarede, kan jeg ikke huske, men Feldweblen sluttede samtalen med at sige: »Nur Mut alter, wir werden das Kind schon schaukeln« (Bare rolig, vi skal nok ordne sagerne). Helt glad ved situationen var jeg ikke, for løjtnanten havde jo i kraft af sin stilling de bedste kort på hånden.

Han startede med at fratage mig ledelsen af et maskingevær, og jeg blev flyttet til et andet, der havde en ganske ung officersaspirant som leder. Han var lige ankommet fra kursus i Tyskland og havde aldeles ingen erfaring, hvad felten angik.

Med overflytningen troede løjtnanten måske, at han kunne drille mig, men jeg var nærmest ligeglad. Jeg aspirerede ikke til nogen »højere« stilling inden

for det tyske militær. Jeg var godt tilfreds, når jeg blot kunne komme igennem krigen med skindet på næsen.

Selv om jeg langt fra altid var enig med den unge underofficer i hans dispositioner, gik det i det store og hele meget godt. Men en nat var det ved at gå galt. Han fik ordre til at trække sit gevær et par kilometer længere til højre til en »farm« og dér afvente nærmere ordre. Da han kom med ordren, spurgte jeg ham, om han var klar over, hvor farmen lå. Det mente han nok. Af erfaring vidste jeg, at det ikke var så lige til at finde et bestemt punkt i et terræn, der var helt ukendt, og slet ikke om natten. Han hævdede, at han havde orienteret sig på et kort hos løjtnanten og var klar over vejen.

Det med at følge vejene var jeg ikke så glad for, thi de lå for det meste under beskydning. På en eller anden måde fik jeg fat i et kort og indpren-tede mig stedets beliggenhed samt forskellige andre ting i omegnen. Vi startede, og det gik helt godt. Nogle gange måtte vi ind over markerne, men i det store og hele kunne vi holde os til vejene.

Vi nåede et punkt, hvor vejen delte sig, og som jeg særlig havde lagt mærke til på kortet. Vi smed os i vejgrøften for at hvile lidt, materiellet var jo tungt. Da vi skulle videre, ville Rocholl – sådan hed underofficeren – til højre, medens jeg hævdede, at vi skulle til venstre. Granaterne havde flere gange været lovlig nærgående, så han var blevet nervøs og temmelig rabiater i sine udtalelser. Jeg besluttede

at klappe gællerne i og lade manden løbe linen ud.

Han gav ordre til at gå videre; men jeg blev liggende, og det gjorde de andre også. En fornyet ordre gav kun til resultat, at en af folkene sagde: »Wenn Jacob nicht geht, dann bleiben wir auch hier« (Hvis Jacob ikke går, bliver vi også her). Nu gik manden fuldstændig over gevind og var lige ved at udstede »den dienstlichen Befehl« – en befaling, der var streng straf for at sidde overhørig.

Jeg stoppede ham imidlertid, og nu blev jeg også militærisk og gjorde ham opmærksom på, at når der blev udstedt en bevislig forkert ordre, da var det vor ret at gøre opmærksom herpå. Hvis han ville gøre sig den ulejlighed at gå et lille hundrede meter til højre, så ville han komme til en bro over et vandløb, og når han havde studeret kortet så grundigt, som han hævdede, måtte han vide, at over et vandløb skulle vi ikke. Hvis De kommer tilbage og stadig hævder, at vi skal til højre, så går vi selvfølgelig med.

Han gik og kom lidt efter tilbage med håret ned ad nakken. Broen og vandløbet var der, men som han sagde: »Vi kan da ikke gå til venstre, så går vi lige over til fjenden.«

»Jo, vi ikke alene kan, men vi skal den vej,« svarede jeg, »den bøjer straks til højre, og så ligger farmen ca. en halv kilometer længere fremme.« Det slog til. – Det var første og sidste gang, han blev »militærisk« over for mig.

Vi var nu nået et stykke ind i maj måned, og

min »ven« løjtnanten tog på orlov. – En skønne dag forelå der en regimentsbefaling, der forkyndte, at jeg var blevet forfremmet til underofficer. Hvordan det er gået til, har jeg aldrig fået opklaret; men Hannoveraneren har ganske givet haft en finger med i spillet. – Jeg var mildt sagt overrasket. Med den løjtnant som kompagnichef kunne jeg snarere have ventet at blive degraderet til menig. Det har sikkert gjort ham ondt, at han ved sin tilbagekomst måtte sætte sit navn under min udnævnelse i min »Soldbuch«. Hvis en grafolog i dag fik underskriften til analyse – jeg har bogen endnu – skulle det ikke undre mig, om han ville sige, at underskriften var givet i et anfald af raseri.

Krigen fortsatte – også inden for kompagniet. Løjtnanten blev mere og mere ondskabsfuld – også mod andre end mig. Der blev ikke uddelt jernkors, og ingen blev indstillet til forfremmelse. Når vi manglede befalingsmænd, blev de rekvireret fra garnisonen, selv om det ville have været mere naturligt at forfremme de soldater, der havde størst fronterfaring.

En dag, da hele regimentet var trukket ud af fronten, holdt »der Graf« regimentsparade. Ved en sådan lejlighed var det kutyme, at forfremmelser blev bekendtgjort, og at der blev uddelt jernkors. De, der skulle udmærkes, blev trukket frem foran fronten ved de forskellige kompagnier, og »der Graf« havde nogle venlige ord til dem alle.

Da kommandøren denne dag havde skridtet fronten af ved vort kompagni, standsede han pludselig op og spurgte løjtnanten, hvordan det kunne være, at der ved hans kompagni ikke stod folk fremme, som skulle dekoreres eller forfremmes.

Man var standset lige ud for det sted, hvor jeg stod, så jeg kunne ikke undgå at høre kommandørens spørgsmål. Løjtnantens svar kunne jeg derimod ikke høre, da han stod med ryggen til mig. Kommandøren nikkede og sagde blot: »So, so,« derpå gik han op til højre fløj og spurgte hver enkelt mand, hvor længe han havde været i kompagniet. Alle, der havde været i kompagniet femten måneder eller mere uden at blive forfremmet, udnævnte han på stående fod til Gefreiter. Så vidt jeg husker, var det fem mand. Derpå henvendte han sig til Feldweblen: »Wollen Sie bitte das nötige veranlassen, Herr Feldwebel« (Vil De sørge for det nødvendige, hr. Feldwebel). Så hilste han kort og gik.

Løjtnanten var bleg af raseri. Det var et indgreb i hans rettigheder, så det forslog. Mandskabet undte ham denne indirekte irettesættelse af ganske hjerte.

Løjtnanten gik også. Han overlod kompagniet til Feldweblen, der så efter ham og mumlede noget for sig selv, der havde en slående lighed med: »So ein Blödmann-Hollweg.«

Det kunne ikke undgås, at vi fik det indtryk, at løjtnantens aktier heller ikke stod ret godt hos »Der Graf«, der fulgte med i alt ved sit regiment.

To tørstige sjæle

Det varede ikke så forfærdelig længe, før den gode løjtnant atter var fremme i rampelyset. Årsagen var følgende: En dag, vi var på march, kom vi igennem en by, der for størstedelen var rømmet af befolkningen. Kun enkelte gamle folk sad endnu tilbage i kældrene og ville ikke forlade deres hjem. Byen var dagen før blevet erobret af tyskerne, og indbyggerne var forsvundet sammen med de franske tropper. Jeg vil tro, at byen har haft en 4–5.000 indbyggere.

Da vi var nået gennem byen, blev der gjort holdt og slået lejr. Der var et andet regiment foran os, nemlig det, der havde erobret byen. Vi var, som det så kønt hed, »in allerhöchster Alarmbereitschaft« (i allerhøjeste alarmberedskab), og det blev os strengt forbudt at gå tilbage til byen.

Jeg blev imidlertid sendt derind af Feldweblen for at få fat i noget sukker. Det lykkedes ret hurtigt, fordi jeg dumpede ind i en stor lagerbygning, hvor der var sukker i massevis. Jeg gik tilbage for at få fat på et køretøj til at hente sukkeret med. Da jeg nåede kompagniet, var der stor opstandelse. Løjtnanten ville tale med »Unteroffizier vom Dienst« – det var den underofficer, der havde særlige funktioner, når vi var på march eller havde slået lejr. Det var hver dag en ny mand, der havde jobbet. Denne dag var det én, der hed Neurath, og han var ingen steder at finde. Jeg havde en

anelse om, at han var gået ind i byen, for han led altid af en ulidelig tørst, og byens kældre var fulde af vin, det havde jeg konstateret under min søgen efter sukker. For øvrigt var min ven Richard også borte, og da han var lige så tørstig som Neurath, var jeg ikke i tvivl om, hvor de to var gået hen.

Jeg ville skynde mig tilbage til byen for at finde dem, men i det samme kom Neurath. Han fik at vide, at han øjeblikkelig skulle melde sig hos løjtnanten, hvortil han svarede: »Der kann mir den Puckel runter rutschen« (Han kan rende mig noget så grusomt), men han gik dog derhen. Jeg fulgte med, da jeg jo skulle tale med Feldweblen angående sukkeret.

Løjtnanten var rasende og foreholdt Neurath, at han trods det udstedte forbud var gået tilbage til byen. Dette benægtede Neurath og hævdede, at han blot var trådt af på naturens vegne. Dette beroligede ingenlunde løjtnanten; han fortsatte sin tordentale og arbejdede sig efterhånden op i et raseri, så han næppe selv vidste, hvad han sagde. Neurath stod ganske roligt uden at fortrække en mine, indtil løjtnanten pegede på båndet til hans jernkors og skreg ham ind i ansigtet: »Und das da haben Sie überhaupt nicht verdient« (Og det dér har De slet ikke fortjent). Så var det sket med Neuraths ro. Han sprang ind på løjtnanten, greb ham om halsen, og hvis ikke Feldweblen var ilet løjtnanten til hjælp, tror jeg, at han havde gjort ham »kold«. Neurath blev selvfølgelig straks sat under arrest og

ført bort. Sagen kom for krigsretten, og den endte med, at han blev forflyttet til et andet regiment.

Grunden til, at Neurath undgik straf, var denne: Hvis underofficeren skulle straffes, så måtte man også straffe løjtnanten, fordi han ikke var berettiget til at omtale Neuraths jernkors, som han havde gjort. Jernkorset var jo blevet overrakt Neurath i »Hans Majestæt den tyske kejsers navn«. I krigsretten fastslog man, at Neuraths overfald på løjtnanten skyldtes berettiget harme, fordi løjtnantens optræden både var et angreb på hans ære og en kritik af kejserens dispositioner. Neuraths forsvarer sluttede sin tale med følgende salut: »Hvis underofficeren skal straffes for sit angreb på løjtnanten, bør man også straffe løjtnanten for majestætsfornærmelse.«

Sagen sluttede altså med Neuraths forflyttelse til et andet regiment, men vi havde en anelse om, at »der Graf« havde haft en finger med i spillet. Under sagens behandling havde han formentlig afgivet en udtalelse om de to mænd, og den var sikkert ikke til fordel for løjtnanten.

Men hvordan gik det Richard. Han var – jeg havde nær sagt selvfølgelig – også gået tilbage til byen. Jeg skriver udtrykkelig »også«, for der var ingen tvivl om, at Neurath havde været der. Det blev blot ikke bevist.

Da jeg sammen med en kusk kørte ind til byen for at hente sukkeret, så vi, at der var opløb i ga-

den. En ti til tolv soldater havde omringet en mand, der sad oven på en lille vintønde, som var læsset på en trillebør. Manden var Richard.

Det viste sig senere, at han i en kælder først havde tyullet så megen vin i sig, som han kunne overkomme. Derpå havde han fundet den lille vintønde, og som den gode kammerat, han var, ville han tage den med, så også andre kunne få deres tørst slukket. Under transporten stødte han på nogle folk fra en anden bataljon. De ville tage tønden fra ham, men for at forhindre dette, satte han sig oven på den. – Fuld var han som en pave.

Inden vi nåede helt derhen, kom tre officerer ridende. De havde den bekendte brede, røde stribe på benklæderne, der viste, at de var fra generalstabten.

De folk, der havde standset Richard, forsvandt i god tid ind mellem husene, men Richard sad stadig på sin tønde, da officererne nåede hen til ham.

Det endte med, at Richard blev indberettet og degraderet til menig. Han var nærmest ligeglad; men det var jeg ikke. Jeg talte med Hannoveraneren, og fik Richard tildelt som »Richtschiitze« (1. skytte) ved mit gevær, og så var jeg glad. Mandskabet var efterhånden blevet dårligere og dårligere, skyde ordentligt var der næsten ingen, der kunne mere. Nu havde jeg en mand, der var O. K. og var nu fri for altid selv at ligge bag geværet, når der skulle skydes. En ting mere: han var verdens bedste kammerat.

For resten blev Richard ret hurtigt udnævnt til Gefreiter, og før jeg forlod kompagniet den 10. oktober 1918, var han atter underofficer. Den slags ting ordnede Hannoveraneren og »der Graf« i en hånd vending. De kendte deres folk.

Neurath

Neurath var på mange måder en mærkelig fyr. Han var omkring tredive år, havde aftjent sin værnepligt før krigen, så han havde været soldat i mindst fem år. Hvor han havde hjemme, og hvad han var i det civile liv, omtalte han aldrig. Han var ikke en af de gamle »rotter« fra østfronten, men må være kommet til os efter at tyskerne havde trukket sig tilbage fra fæstningsområdet ved Verdun til den såkaldte Hindenburg-linie.

Han gjorde sig bemærket første gang, mens vi lå i en stilling, hvor det kneb med at få forplejningen frem til første linie. Han tilbød da, at hvis han måtte få fire mand, skulle han nok sørge for, at forplejning og post kom frem hver dag – eller rettere sagt hver nat.

Det gik man ind på, og i den tid, han var leder af den såkaldte »Essenträgertrupp«, fik han altid forplejningen frem, selv om han og hans folk mange gange måtte kravle på alle fire, så der var almindelig tilfredshed med ordningen. Det eneste, vi ikke fik, var snapsen, som vi af og til fik tildelt.

Den drak han selv. Der var nætter, hvor han var hønefuld, når han nåede frem; men han kunne bære en kæfert med anstand, og vi undte ham brændevinen. Dagen igennem opholdt han sig med sine fire mand ved feltkøkkenet. De lavede ikke andet end at skaffe maden frem.

En dag blev der givet meddelelse om, at vi næste nat skulle afløses af en bataljon fra et fremmed regiment, der var kommet fra en anden front. Vi glædede os, for fjenden var aggressiv, og vi havde vort mas med at holde ham stangen. Da Neurath den pågældende nat kom med maden – han var som sædvanlig stangdrukken – meddelte han os, at vi sikkert ikke ville komme tilbage den nat, for franskmændene havde skudt den bataljon, der skulle afløse os, fuldstændig i smadder.

En af hans fire mand fortalte os følgende: De var kommet gående, og var ikke nået ret langt bort fra feltkøkkenet, det vil sige mindst to kilometer bag fronten, da de passerede den bataljon, der skulle afløse os. Den havde lejret sig i en lille dalsænkning, hvor de formentlig har følt sig helt godt beskyttet bag en lille skov. Geværerne var sat sammen, og mandskabet lå og røg tobak.

Da Neurath blev opmærksom herpå, gjorde han holdt og bemærkede, at de mennesker måtte have mistet forstanden. De kunne lige så godt affyre fyrværkeri! I sin kæfert vaklede han over til bataljonsstaben og gjorde opmærksom på, at det, de foretog sig her, var det rene selvmord. Cigaretryg-

ningen ville ganske givet blive observeret fra de fjendtlige lænkeballoner, for natten var endog meget klar.

Officererne kunne jo nok se, at manden ikke var helt ædru. De gjorde nærmest grin med ham og mente, at så langt bag fronten var der da ingen fare. Neurath svarede, at det var der, men nu havde han advaret dem, og så måtte de selv om resten. Han hilste og gik tilbage til sine folk, og de fik travlt med at komme af sted.

De var kun kommet et lille stykke bort, så suste den første, meget svære granat ned midt i bataljonen, og hurtigt efter hinanden kom der to til, og så var bataljonen mere end halveret. Et par dage efter fik vi at vide, at over 70 mand var dræbt og fire gange så mange såret. – Næste nat blev vi afløst af en anden bataljon fra samme regiment, den nåede frem til os i god behold, men har nok måttet sande, at dette var vestfronten, hvor man ikke kunne tillade sig at være ligegyldig over for de små ting. – De lærepenge, der undertiden betales her i livet, kan være urimeligt dyre.

»Krigskunst«

Man skulle tro, at løjtnanten var faldet lidt til ro oven på den dukkert, han havde fået ved krigsretten. Men tværtimod, han blev mere og mere ondskabsfuld.

Jeg kunne være sikker på, at så snart der var et ekstra job, der skulle udføres, så hængte jeg på den. Om han var ude på at få mig dræbt, skal jeg lade være usagt. Det kan også være, at han ønskede, jeg skulle forløbe mig og nægte at udføre en ordre. Jeg holdt imidlertid »kæft, trit og retning«, så det fik han ingen fornøjelse af. Richard var godt gal på mine vegne, og en dag sagde han til mig i fuld alvor: »Der bringt Dich noch ins Massengrab, der Verdammte« (Han bringer dig i massegraven, den forbandede karl). Men selv den ringeste hund kan man drille så længe, at den bider fra sig. En nat var det så vidt.

Vi havde været i angreb fra tidlig morgen, var gået frem og tilbage og atter frem, indtil vi standsede fremrykningen foran en landsby. Maskingeværerne var med i første linie, så der blev slæbt bravt på det tunge materiel. Pludselig blev det kompagni infanteri, hvori vi lå, trukket tilbage. Vi var nu alene og skulle holde fronten med de tre geværer, der var i vor deling.

Vi havde en ny Feldwebel som delingsfører, en af dem, som løjtnanten med forkærlighed rekvirerede fra garnisonen. Feldweblen var en flink mand; men det var den første fremrykning, han deltog i, så hans krigskunst var lig nul. Han var, hvad vi kaldte en ældre mand, måske omkring de fyrre.

Foran os havde vi et lille vandløb, nærmest en bæk. Til venstre var der en vej og en bro, der førte over vandløbet. Ca. 200 meter længere fremme lå

den landsby, hvor fremrykningen var standset. Den var besat af englændere, – mente vi da.

Vi lå ganske godt med vandløbet foran os, selv om det ikke var ret bredt. Pludselig fik Feldweblen den skøre idé, at vi skulle forcere vandløbet og grave os ned på den anden side. Dette gav Richard anledning til at spørge, om det var meningen, vi skulle vinde krigen helt alene? Hvad Feldweblen svarede, husker jeg ikke, men han gav ordre til fremrykning. Vi troede selvfølgelig, at vi skulle gennem vandløbet; men nej, vi skulle sandelig over broen. Det var endnu mere skørt, da fjenden jo med lethed kunne meje os ned med et enkelt maskingevær, når vi passerede broen. Men Feldweblen var allerede gået foran, og for skams skyld var vi nødt til at følge efter.

Heldet var med os. Vi kom over broen, uden at der faldt et eneste skud. Englænderne må være gået tilbage eller sat ud af spillet af det tyske artilleri, der stadig beskød byen.

Da vi havde indtaget vore nye stillinger, var Richard der igen med en af sine humoristiske bemærkninger: »Hr. Feldwebel, når De i løbet af en otte dages tid kommer tilbage til Tyskland, så vil De nok være så venlig at hilse fra os.« Feldweblen kunne ikke rigtig forstå hentydningen og spurgte, hvad han mente. Richard svarede, at det kunststykke, Feldweblen her lige havde lavet, kunne han ikke udføre engang til med held. Det mente Feldweblen let kunne lade sig gøre, og Richard lod ham

blive i troen. Dagen efter fik Feldweblen en kugle, der gik gennem munden og ud gennem den ene kind – et heldigt skud, som sikrede ham billet til Tyskland. Richards indpakkede spådom gik i opfyldelse hurtigere, end vi havde troet.

Delingen fik besked om at trække sig tilbage, der skulle blot blive et maskingevær tilbage til at dække broen, og det blev selvfølgelig mit. Jeg sendte en »venlig« tanke til min »ven« løjtnanten, der sikkert troede, at det var en uriaspost, han havde sat mig på. På papiret har det ganske givet set sådan ud.

Ordren gik ud på at holde broen besat, indtil infanteriet igen »sværmede« ind i kæden. Derefter skulle vi gå tilbage og støde til kompagniet ved en bestemt farm, der lå mindst to kilometer til højre for os.

Da Feldweblen forsvandt med sine to geværer, sagde Richard: »Gott sei Dank, dass wir diesen Helden los sind« (Gud ske lov, at vi slap af med denne helt), og det kunne jeg tilslutte mig. Nu var vi alene. Det var ikke første gang, Richard og jeg »legede« krig på egen hånd. De fire mand, vi havde hos os, regnede vi ikke stort med, de var for »grønne«.

Det første, vi foretog os, var selvfølgelig at gå tilbage over vandløbet, for – som Richard sagde – det føltes så koldt at have det i ryggen. Denne gang gik vi ikke over broen, men fandt et sted, hvor der ikke var ret dybt, og hvor vi var skjult

for landsbyen. Vi stolede ikke på, at der ingen englændere var i byen, og agere skydeskive engang til havde vi absolut ingen lyst til.

Da vi havde foretaget vort »strategiske tilbage-tog«, fandt vi et sted, hvor vi ubemærket kunne holde øje med landsbyen og broen og i givet fald beskyde denne.

Hvis vor fælles »ven« løjtnanten havde kunnet se, hvor dejligt vi havde det den eftermiddag, så ville han nok have ærgret sig.

Det varede et par timer, så kom infanteriet, og vor opgave var løst. Så mange soldater kunne englænderne tilsyneladende ikke lide, for de begyndte omgående at skyde ovre fra landsbyen, så helt tom var den altså ikke. At vi var sluppet helskindet over broen, var os en gåde. Richard mente, at englænderne på det tidspunkt nok havde været i færd med at drikke deres te, og så lader de sig jo ikke forstyrre af så lidt. Jeg var mere tilbøjelig til at tro, at englænderne havde trukket sig tilbage, men at de var vendt om igen, da de opdagede, at tyskerne ikke fulgte efter dem. Vi havde i al fald været heldige.

Vi havde ikke alt for travlt med at finde tilbage til kompagniet. Vi blev enige om at se lidt på »baglandet«. Det kunne jo være, at vi kunne finde lidt spiseligt, og det gjorde vi. – Uden mad og drikke duer helten som bekendt ikke.

Omsider måtte vi af sted. Richard mente godt nok, at det ingen hast havde, for vor »ven« løjtnant

manten troede sikkert, at englænderne havde gjort kål på os. Deri gav jeg ham ret, men løjtnanten kunne også have godt af en lille overraskelse – og det fik han.

En hård hjemkomst

Det var blevet mørkt, da vi efter et par timers forløb nåede frem. Farmen lå under beskydning, men så vidt vi kunne skønne, kun med 7,5 cm granater. Før jeg meldte mig hos løjtnanten, kiggede jeg ind til kammeraterne, der lå og sov fordelt i to stuer. De reagerede ikke, da en granat slog ned på gårdspladsen, så jeg var klar over, at de var trætte og havde været hårdere med end vi.

Jeg fandt løjtnanten i kælderen og meldte mig tilbage. Jeg kunne se, at manden blev forbavset, men nogle velkomstord blev det ikke til. Hvis det havde været den »Lange«, så havde han sagt: »Gud ske lov, at I slap med skrækken. Læg jer nu til at sove, det har I fortjent.« Jeg ville have fortalt ham, at det slet ikke havde været så slemt – nærmest en storm i et glas vand.

Nu skete der intet af dette, tværtimod. Jeg måtte berette, hvornår infanteriet var kommet, og tidspunktet var jeg nødt til at opgive korrekt, for det kunne måske kontrolleres. Da han hørte tidspunktet, kom galskaben op i ham, og han bebrejdede mig meget kraftigt, at vi havde været omtrent fire timer om at tilbagelægge to kilometer. Jeg indvend-

te, at vejen lå under fjendtlig ild, og at vi intet kort havde haft at gå efter, og at vi var faret vild.

Det første var rigtig nok, men det sidste var løgn for at sige det lige ud. Jeg havde nemlig et kort, men det vidste han ikke. Det hørte ikke med til underofficerernes udrustning, men jeg havde for længst fået et op under neglene. Jeg havde engang over for Hannoveraneren ladet falde et ord om, at det kunne være rart med et kort, og efter den tid havde han altid et parat til mig, så snart vi kom til et nyt frontafsnit.

Jeg ville nu træde af, men løjtnanten standsede mig, rev sit kort frem og sagde: »Vi mangler ammunition, tag fire mand og to kærre« – det var to-hjulede vogne, som vi brugte til at fragte ammunition på – »og hent 10.000 patroner ved ammunitiondepotet, det ligger dér!« Jeg fik allernådigst lov til at studere kortet, mens jeg samtidig inderst inde bandede manden langt bort. Den ammunition kunne han have rekvireret for lang tid siden. Det var sikkert kun et påfund for at genere mig. Med ordre til at melde mig tilbage, når hvervet var udført, lod han mig gå.

Jeg var rasende; jeg kunne have »ædt« manden. At finde en farm, selv om det var i mørke og i et fremmed terræn, kunne jeg nok. Jeg havde en god stedsans; men at fragte 10.000 patroner ind over markerne var et hestearbejde, som ville tage det meste af natten. Depotet lå nogle kilometer tilbage i terrænet, og vejene var sikkert under granatild.

Som sagt var jeg godt gal. Jeg rev døren op til et af rummene og råbte: »Fire frivillige til at hente ammunition.« I de første sekunder var der ingen, der reagerede, men så rejste Richard sig ovre i et hjørne, og det kan nok være, at han fik munden på gлед: »Det kunne jeg nok tænke mig, så snart du viser dit grimme fjæs hos den forbandede bandit, så har han altid noget ekstra, der skal laves.« Og sådan blev han ved. Til sidst afbrød jeg ham og sagde: »Hold kæft, Richard, jeg vil slet ikke have dig med,« men det skulle jeg ikke have sagt, for nu galede han først op: »Du vil ikke have mig med? »Du Armloch« (Din stakkel), det skal jeg nok selv bestemme. Tror du, at jeg vil have dig løbende ude i nattens mulm og mørke, uden at jeg er med dig, så finder du jo aldrig hjem til din kære »ven« igen.«

Trods alt kunne jeg ikke lade være med at le, for jeg vidste, at Richards indignation gjaldt vor fælles »ven« løjtnanten, og at den var et bevis på et kammeratskab uden lige.

Under sin tordentale havde Richard gjort sig færdig, og tre andre havde også rejst sig, deriblandt ham, jeg havde gået »tur« sammen med på højde 344. Vi holdt nu krigsråd, og jeg lod dem selv vælge, om vi skulle følge vejen og tage chancen, eller vi skulle gå over markerne. Da det sidste med fuldt læs næsten var umuligt, valgte de at følge vejen både hen og hjem.

Derefter var det min opgave at bestemme de sikkerhedsforanstaltninger, der var nødvendige, for at

turen kunne lykkes uden tab. De kom i korte træk til at gå ud på følgende: »Jeg går ti meter foran jer, dér distraheres jeg ikke af støjen fra vognene, så kan jeg bedre høre granaterne komme. Når jeg falder ned, gør I det samme, og at det skal ske omgående, behøver jeg ikke at fortælle jer.«

Som sagt, så gjort. Turen gik godt, nogle gange var granaterne lovlig nærgående, men vore forholdsregler slog til. Efter lang tids træning kunne man omtrent på lyden taksere, om en granat ville slå ned i nærheden, blot den var affyret i nogenlunde afstand.

Leo

Da vi nåede tilbage til farmen, så det ikke så godt ud dér. Den unge underofficer Rocholl, som jeg har omtalt før, var dræbt. Han havde haft sit maskingevær opstillet i haven, og dér havde skæbnen indhentet ham. Det var selvfølgelig kedeligt, men det gik Richard og mig mere til hjertet, at en af vore gamle kammerater fra Galicien var blevet hårdt såret ved samme lejlighed. Man havde båret ham ind i huset, og sanitetsunderofficeren – det var ikke »lille Franz« – havde forbundet ham.

Da vi spurgte ham, hvorfor han ikke havde sørget for at få manden til lægen, svarede han, at han ingen bære havde. Den havde han mistet i dagens løb, og at han heller ingen folk kunne få til at bære ham. Hvor sanitetsstationen var, vidste idio-

ten selvfølgelig heller ikke, – det eneste, som han til enhver tid burde vide.

Aldrig har jeg set Richard så rasende, og det var ikke langt fra, at underofficeren havde fået et lag tærsk – det havde han fortjent. Der var ikke andet i vejen, end at manden var fej og hundeangst for den transport. At han ikke kunne få folk til den, var en lodret løgn, og det fortalte Richard ham også.

Men handling måtte der til, hvis manden skulle reddes. Richard fandt frem til en bære ved et andet kompagni, og jeg gik til løjtnanten, og meldte mig tilbage med ammunitionen. Samtidig gjorde jeg ham opmærksom på, at Leo Masinkovski – sådan hed vor kammerat – var hårdt såret og endnu ikke bragt til lægen.

At Leo var såret, vidste han; – at Leo endnu ikke var bragt til lægen, var sanitetsunderofficerens sag og ikke hans, svarede flaben. Havde jeg ikke været gal før, blev jeg det nu. Jeg svarede ham – og det kom i en tone, jeg ellers ikke brugte, og som næppe var i overensstemmelse med det militære reglement – at nu agtede jeg at foretage det fornødne, og jeg anmodede om, at få den nødvendige ordre til at bringe Leo til lægen og det omgående. Endvidere anmodede jeg om, at han på kortet ville vise mig, hvor sanitetsstationen lå.

Det skal bemærkes, at samtalen blev overværet af hans ordonnans. Løjtnanten så et øjeblik olmt på mig, så hev han kortet frem, pegede på stationen

og sagde: »Da! Machen Sie was Sie wollen« (Dér! Gør som De vil). Efter at have set på kortet slog jeg hælene sammen og gik.

Han var vist kommet i tanker om, at vi kunne gå direkte til regimentskommandøren med vore klager. Hvis han havde nægtet mig at bringe Leo til lægen, havde jeg simpelt hen gjort det uden hans tilladelse. Bagefter ville jeg så have forelagt sagen for »der Graf«, og det ville ganske givet ikke have bekommet løjtnanten vel. Ordonnansen kunne jo bevidne, hvad der var foregået. –

De samme fire mand, der havde hentet ammunition, bar nu Leo til lægen. På mit eget kort havde jeg afstukket ruten tværs over markerne. Vi kunne ikke gå i dækning, når vi bar på en hårdt såret, så vi måtte undgå vejene, hvor de fleste granater faldt.

Under et af de korte hvil, vi gjorde undervejs, bøjede jeg mig over den sårede, strøg ham over kinden, og hviskede: »Leo, kan du høre mig?« Han lå med lukkede øjne, og uden at åbne dem sagde han med næppe hørlig stemme: »Jacob, vil du ikke nok dække mit ansigt til.« – Det var den sidste lille tjeneste jeg kunne gøre min gamle, gode ven. – Uendeligt forsigtigt gik vi videre.

Morgenen før, da vi begyndte angrebet, havde jeg bemærket Røde Kors-flaget på et hus, der lå ved et vejkryds, og det kom os nu til gode. Kun 100 meter fra krydset nåede vi vejen. – Lægen tog sig straks af den sårede, men rystede på hovedet.

På turen hjem til farmen var vi ret tavse. Vi havde forstået på lægen, at der ikke var meget håb for Leo. Af de gode, gamle kammerater fra østfronten var der næsten ikke flere tilbage. Dagen efter døde Leo. »Der edle Polen-Sohn« – sådan kaldte Hannoveraneren ham altid – var ikke mere.

På tilbageturen var Richard for en gangs skyld alvorlig, da han brød tavsheden og spurgte mig: »Sig mig engang, du nedstammer vel ikke fra indianerne?« Trods alt kunne jeg ikke lade være med at smile og ville vide, hvordan i alverden han kom på den tanke? Det varede lidt, inden han svarede. Endelig sagde han: »Jo, det jeg skal sige dig! Det du har præsteret det sidste døgn med at finde vej, uden at vi er gået ti skridt forkert, kunne tyde på det. Du er jo en ren stifinder.« Han tog min hånd og trykkede den hårdt. Det håndtryk var mig mere værd end alverdens hæderstegn. –

Det var nu ved at dages, så vi måtte skynde os, hvis vi ville have lidt søvn; men det blev ikke til noget, dertil havde dagen budt på for mange uhyrligheder, hvoraf den sidste var den, der gik os mest på. Vi var blevet godt sultne af den megen traven rundt. Feltkøkkenet var endnu ikke nået frem, og hvornår det ville ske, var ikke godt at vide. Jeg gik og snusede rundt på farmen og kom ind i et udhus, hvor der var noget, der lignede en bageovn. Jeg lukkede lågen op, og stor var min forbavselse, da der derinde lå et stort brød. Jeg fik fat på de fire mand, og vi delte brødet. Richard var nu ved

at komme til hægterne igen, og med munden fuld af brød sagde han: »Indianer eller ikke indianer, men en god næse har du nu.«

Hamborgeren

Jeg var klar over, at jeg havde trådt løjtnanten sådan over tærne, at han ved given lejlighed nok skulle slå igen. Jeg var nærmest ligeglad. Det kunne ikke blive meget værre end hidtil. Det værste var, at det også gik ud over de andre. Men hvis han ville sende os ud på en »himmelfartskommando«, havde vi da selv fat i den ene ende. Det skulle gå mærkeligt til, om ikke Richard og jeg, når vi stak hovederne sammen, kunne finde en udvej, så vi undgik det helt slemme.

At løjtnanten i første omgang ville sætte ind på en helt anden front, havde vi ikke ventet. For os at se, prøvede han på at slå sammenholdet inden for geværbetjeningen i stykker. Intet middel syntes at være for ringe, når blot han kunne komme os til livs.

Kammeratskabet, sammenholdet og vi kan for den sags skyld også godt tage disciplinen med, var ved et MG-kompagni helt anderledes og mere nødvendig end ved infanteriet. Det kom ganske simpelt af, at vi var delt op i små hold. En geværbetjening på 5–6 mand dannede en lille familie, og disse mænd var ofte i dagevis henvist til sig selv. Der var ikke noget med ordrer i tide og utide. Enhver vidste,

hvad der skulle gøres, og hvis der endelig blev udstedt en ordre, så blev den fulgt til punkt og prikke.

Under offensiven i begyndelsen af 1918 varede det ikke længe, før det begyndte at knibe med mandskab. Fra infanteriet kunne der ikke længere rekvireres folk, da infanterikompanier med helt ned til 30 mand nu var ret almindelige. Nye folk måtte hentes fra garnisonerne i Tyskland, og der kunne godt gå et stykke tid, før de nåede frem. Som regel var vi to à tre mand for lidt ved hvert maskingevær.

Blandt nogle nye folk, som vi havde fået, var der én, der gik under navnet »Hamborgeren«. Han var ikke berømt, men berygtet i kompagniet. Han var straffet utallige gange for alt muligt. Han var ligeglad med alt og alle. Under natlige transporter sakkede han altid bag ud, og når han endelig nåede frem, havde han i reglen tabt det meste af det, han skulle transportere. Han var sidst i tyverne og havde været soldat siden krigens begyndelse. Han var stor og stærkere end de fleste, så af den grund havde han ikke behov at »tabe« materiellet.

Den dag, han kom til os, huggede han en af kompagniets cykler – vi havde to – og kørte bort. Inden tre døgn var gået, kom han igen tilbage. Tre døgn og derover var nemlig faneflugt, der blev hårdt straffet. Det vidste han selvfølgelig. Efter eget udsagn havde han besøgt en bekendt ved et andet regiment i nærheden. Det blev selvfølgelig takseret til så og så mange dages arrest, men det var han da

ligeglad med. Han havde, Gud ved, hvor mange dage i forvejen. Han vandrede fra gevær til gevær, ingen var glade for at have ham, hverken befalingsmændene eller de menige. Han var, kort sagt, en af dem, Hannoveraneren sagde De til.

Pludselig en dag beordrede løjtnanten, at en mand fra mit gevær skulle udskiftes med Hamborgeren. Der var ingen tvivl om, at det var for at chikanere mig. Richard var gal, og det var jeg også, men som Richard sagde: »Selv om Hamborgeren er en bisse, så er der vel også noget godt i ham, blot vi kan finde ind til det.«

Vi drøftede sagen – eller rettere sagt manden – indgående, og kom til det resultat, at han sikkert var blevet behandlet som et udskud ved de forskellige geværer, så vi besluttede at gøre lige det modsatte, nemlig gøre ham til »Schütze zwei« (2. skytte) – det var den næstvigtigste mand ved et maskingevær – for som Richard sagde: »Så har jeg ham altid ved siden af mig, og det skulle være mærkeligt, om jeg ikke kan styre ham. Jeg er jo selv lidt af en bisse, og du da for resten også,« sluttede han. –»Ja ja,« tænkte jeg, »det er af sine venner, man skal høre sandheden.«

Hvad Richard drøftede med manden på de natlige vagter, ved jeg ikke, men resultatet var glimrende. Manden, der i begyndelsen ikke var til at slå et ord af, fik munden på gлед, og da han mærkede, at vi ikke så ned på ham, blev han efterhånden helt menneskelig.

En nat, da jeg ville gå ud og se, om alt var i orden hos posterne, mærkede jeg, at der fulgte en mand efter mig. Jeg standsede op, og det viste sig, at det var Hamborgeren. Jeg spurgte om, hvor han skulle hen, og han svarede, at han ville med mig, for jeg måtte jo ikke gå alene. »Det er sådan set rigtig nok, men det skal du ikke bryde dig om,« svarede jeg, »læg du dig kun til at sove, jeg klarer mig nok.« Et øjeblik tav han, så sagde han: »Må jeg ikke nok gå med dig? Richard har sagt, at vi skal passe på dig.« Det, der rørte mig så dybt, var, at han tilsyneladende sagde dette i fuld alvor, og selvfølgelig fik han tilladelsen.

Den nat fik vi talt ud med hinanden. Han var fra det mørkeste Sankt Pauli, havde ingen forældre og havde aldrig kendt dem. Grethe, hans pige derhjemme i Hamborg, var det eneste faste holdepunkt her i livet. – Ak ja, man siger nok at Jeppe drikker, men der er ingen, der siger, hvorfor han drikker. –

Mon jeg behøver at tilføje, at han blev en af de bedste frontsoldater, jeg har kendt? Han var hverken bange for »død eller djævel«, og han svigtede os ikke en eneste gang. Han fulgte mig som min skygge, når det var muligt, og bedre »livvagt« kunne ingen ønske sig. Dette, at han skulle passe på mig – som Richard vel nok havde sagt i sjov – opfattede han bogstaveligt. Ikke fordi han var godtroende – langt fra – men fordi han sikkert har følt trang til at vise sin taknemmelighed, fordi vi

havde »lyst ham i kuld«. Løjtnantens formentlige anslag mod vort sammenhold blev en total fiasko. Det lykkedes ham ikke at sætte lus i skindpelsen.

En dag, jeg var tilbage ved bagagen, talte jeg med Hannoveraneren, og talen faldt også på Hamborgeren. Jeg fortalte ham om den forandring, der var sket med manden, og at det var Richard, der havde »kureret« ham. Fra den dag af sagde Hannoveraneren »du« til manden.

Løjtnanten gik for vidt

Tiden gik, og en dag var vi atter under fremrykning. Jeg blev kaldt til løjtnanten, der på kortet anviste mig et bestemt punkt, hvor jeg skulle gå i stilling med mit gevær. Selve opgaven gik ud på at holde en afdeling englændere i skak. De havde besat en landsby ca. 300 meter fra det angivne sted. Da vi havde arbejdet os frem til stedet, viste det sig, at terrænet var så kuperet, at en beskydning af landsbyen herfra var umulig. Det kunne man ikke se på kortet.

Jeg var klar over, at enhver afvigelse fra den givne ordre ville bringe løjtnanten på kogepunktet. Til trods herfor besluttede jeg at trække ca. 200 meter til venstre, hvor der lå et næsten sammen-skudt hus. Det viste sig, at vi herfra kunne beskyde landsbygaden i hele dens længde. Stedet var ligefrem ideelt, hvis den stillede opgave skulle løses, og det måtte vel være det vigtigste, antog jeg. Hu-

set havde været besat af fjenden, det fremgik tydeligt af, at vinduerne ud imod os var barrikaderede med sandsække. Vi fik travlt med at flytte sækkene over i den modsatte side af huset for hurtigst muligt at få geværet installeret.

Vi var godt i gang med dette arbejde, da den udstillede vagtpost meddelte, at kompagnichefen og en officer mere var på vej hen til det først angivne punkt. Richard havde som altid en bemærkning på rede hånd: »Så min dreng, nu bliver du nok også degraderet.« Jeg skyndte mig alt, hvad jeg kunne og nåede stedet omtrent samtidig med de to officerer. At den anden officer var regimentskommandøren, havde jeg for længst opdaget.

Inden jeg fik tid til at aflægge melding og deslige, kan det nok være, at lynet slog ned. Løjtnanten var højtrød i ansigtet af raseri. – Om jeg ikke havde ordre til at gå i stilling med mit gevær på dette sted, og hvor kunne jeg understå mig i ikke at parere ordre? Lidt trykket af kommandørens tilstedeværelse indvendte jeg spagfærdigt, at der på dette sted intet »Schussfeld« var, og at en beskydning af landsbyen derfor var umulig. Derimod var det sted, jeg havde valgt, særdeles godt egnet. – Jeg troede, at dette ville berolige fyren. Men Gud bedre det, han blev om muligt endnu mere rasende.

Under hele dette postyr havde kommandøren betragtet omgivelserne meget nøje, hvad løjtnanten slet ikke havde givet sig tid til.

Pludselig henvendte kommandøren sig til løjtnanten og stoppede hans ordflom: »Bare rolig, hr. løjtnant. Underofficeren har jo ret. Det er Dem, hr. løjtnant, der er galt på den.« Under den stilhed, der nu indtrådte, fortsatte kommandøren henvendt til mig: »Det er godt min ven. De kan træde af.« – Det gjorde jeg, og det med en hilsen som aldrig før. Da jeg gik tilbage til kammeraterne, tænkte jeg ved mig selv, at det var godt, at det ikke var mig, der var i løjtnantens bukser.

Fra huset havde man ikke kunnet undgå at høre løjtnantens brøleri, selv om man ikke kunne forstå ordene, og Richard var der selvfølgelig med det samme: »Der fik du nok besked om, hvad der står hos »Matthäus am achten«.« Jeg beroligede ham med, at den balle, jeg havde fået, sikkert var for intet at regne mod dén, løjtnanten fik.

Og jeg fik ret. Dagen efter meldte vor fælles »ven« sig syg, og vi så ham ikke mere. Der blev fortalt, at han havde søgt – og fået forflyttelse til et andet regiment. Vi sendte vor gamle »Graf« mere end én venlig tanke, fordi han havde befriet os for denne despot.

Angst – og mod

Også på dette sted lod fjenden os i ro, vi derimod var mere ondskabsfulde den dag. Udkigsposten meldte, at englænderne var ved at trille et fad over gaden. Da Richard hørte det, sprang han til

geværet, sendte først en salve hen over hovedet på de to mand, der lod fad være fad og forsvandt. Derpå tog han fadet på kornet og sendte det en ordentlig salve. I kikkerten kunne vi se, at det nærmest kom til at ligne en fontæne. Richard mente, at når vi ikke havde noget at drikke, så skulle de heller ikke have det. De kunne godt nøjes med te. Han gik selvfølgelig ud fra, at der havde været vin i fadet, og det var vel også rigtigt. Derimod fandt vi oppe på loftet et lager af amerikansk konserver, så vi led ingen sult den dag, men lidt vin til at skylle det ned med, havde nu ikke været så dårligt, mente Richard. –

Denne sammenskudte rønne har jeg aldrig kunnet glemme, fordi der ved den ene gavl lå en dræbt tysker. Dem har jeg desværre set en del af, men der var noget ganske særligt ved denne.

Da tyskerne stormede huset, må englænderne have forsvaret sig med flammekastere, for alt tøj var brændt af den dræbtes bryst. Ikke alene tøjet var brændt, men også kødet på brystet var borte, så ribbenene var synlige. På den venstre side af brystet var der en stump tøj tilbage, så stort som en tændstikæske. Båndet til hans jernkors var syet fast herpå, og det var ikke brændt. Jeg kan se det for mig den dag i dag.

Jeg satte ikke synderlig pris på jernkorset, E. K. 2 som det officielt hed. Tværtimod. Korset blev uddelt i flæng, ligegyldigt om modtagerne var »sunde« eller »syge«, hvad tapperhed angik. – Hvem ved?

Måske har denne mand i særlig grad hørt til de »sunde«, så skæbnen har villet hædre ham i døden. Det tror jeg stadig, og så må man for min skyld gerne trække på smilebåndet. Jeg var – og er – for længst holdt op med at tro på tilfældigheder.

Var det tilfældigt, at jeg fik øje på minen den dag, jeg sad på latrinen? Eller den dag jeg hentede vand, og et maskingevær overdængede mig med kugler, hvoraf ingen traf? Eller den gang, jeg kom gående med et par madspande og så en vandpyt ti meter foran mig og besluttede at vaske hænder? I samme øjeblik jeg bøjede mig ned for at sætte spandene fra mig, gik der en kugle lige over nakken på mig. Og hvad med de utallige gange, hvor en granat er slået ned ved siden af mig uden at eksplodere? Eller – ja, sådan kunne jeg blive ved i det uendelige.

Der er måske nogen, der vil tro, at det *var* tilfældigheder, men dét gør jeg altså ikke. På den anden side tror jeg heller ikke, at man skal udfordre skæbnen hverken i krig eller fred. De »små ting« skal man tage vare på. – Hjælp dig selv, så hjælper skæbnen dig. – Hvad skæbne så er for noget, må enhver afgøre med sin egen samvittighed. –

Fejhed og angst kan let forveksles, når man ikke kender de nærmere omstændigheder, ligeledes mod og dumhed.

Da Feldweblen gik over broen med os hin dag, var det dumhed og ikke mod. Da sanitetsunderofficeren ikke sørgede for at få Leo bragt til lægen,

var det fejhed og ikke angst. Sådan ser jeg i al fald på det.

Nogle år efter krigen overværede jeg en samtale mellem nogle mænd. De var i løftet stemning. En af dem må have været med i krigen, for der var ikke den ting, han ikke havde oplevet, og bange havde han aldrig været. Skønt jeg ikke deltog i det lille selskab og absolut ikke kendte nogen af dem, henvendte »helten« sig pludselig til mig og sagde: »De kan stole på, at jeg har lugtet røg.« Nu havde jeg jo ikke haft behov at svare på denne henvendelse, men jeg var ærlig talt blevet ærgerlig på manden over hans praleri og sagde spontant: »Det skulle vel ikke have været røgen fra feltkøkkenet?« Jeg tror, at jeg ramte sømmet på hovedet, for han så betuttet på mig og sagde ikke et ord mere.

Skønt kammeraterne sagde om mig, at jeg ingen nerver havde, må jeg indrømme, at jeg har været bange, ja hundeanngst, ikke én, men mange gange. Nerverne kunne simpelt hen ikke holde til det stadige pres. Man kæmpede imod så godt man kunne, men to gange lykkedes det ikke for mig. Den ene gang var jeg alene, så ingen mærkede det. Den anden gang gik jeg fuldstændig over gevind og blev »militærisk«. Heldigvis var Richard der og skældte mig bælgen fuld, så jeg kom til besindelse igen. Det kan måske lyde mærkeligt, at ingen af de to tilfælde indtraf, da der var overhængende fare. Det havde der været nogle timer i forvejen. Reaktionen kom først bagefter.

Jeg har set store, stærke mænd græde, og de var alt andet end kujoner. Den gamle frontsoldat kendte disse anfald, som vi kaldte skyttegravskuller eller »durchgedreht«. Han forstod også at behandle dem. Den, der græd, skulle man lade i fred, og den der blev tosset, som det skete med mig den ene gang, skulle have teksten læst rigtig grundigt – eller hvis det ikke hjalp: et par på kassen. Det kan lyde råt, men der var ikke andet at gøre. Mærkeligt nok var disse anfald næsten altid forbi lige så hurtigt, som de kom. De var en slags naturens sikkerhedsventiler, når nervesystemet var overbelastet.

Når angsten tog mig, var mit universalmiddel en stille bøn, der lød således: »Mor, hjælp din dreng.« – Det lyder måske tosset, da jeg aldrig har kendt min mor. Hun døde jo, da jeg blev født, men ikke desto mindre gav det mig hver gang ro i sindet. – Der er mere mellem himmel og jord, end vi mennesker forstår. – Jeg vover at påstå, at den krigsdeltager, der hævder, at han aldrig har været bange, enten lyver eller kun sjældent har været med, hvor det foregik.

Man kan vise mod på mange måder. En dag efter et natligt angreb lå der en såret franskmand 20–30 meter fra vor skyttegrav. Det var ikke længere borte, end vi kunne kaste et tov ud til ham; men han havde ikke kræfter til at holde fast i tovet, så vi kunne trække ham ind til os. Den fjendtlige skyttegrav var kun 60–70 meter borte. Til trods herfor smed underofficer Schweitzer jakken, sprang

ud af skyttegraven og bar franskmanden ind. Det var en officer, der talte helt godt tysk, og han takkede Schweitzer mange gange. Ingen kunne på forhånd vide, at der ikke ville falde et skud.

En ganske ung student demonstrerede en anden form for mod. En dag lagde han sine våben og sagde, at nu ville han ikke mere: »De mennesker, jeg skal skyde på, har ikke gjort mig noget.« Jeg ved ikke, hvem der var den modigste af disse to mænd.

»Der Graf« falder

Men krigen fortsatte, dog uden så mange sindsoprivende episoder siden løjtnanten havde holdt flyttegilde. De forskellige jobs blev lidt mere lige- ligt fordelt. Det gav selvfølgelig Richard lejlighed til at fremkomme med en bemærkning om, at nu var det betydelig lettere for ham at passe på, at jeg ikke kom noget til. – Han var herlig, det var Richard. –

Hen på sommeren 1918 skete der en katastrofe for regimentet, set med mandskabets øjne. Regimentskommandøren, Graf von Kielmannsegg faldt.

En ikke-krigsdeltager kan vel næppe forstå det; men vi elskede denne kommandør. Den omsorg, han viste for sit regiment, søger sit sidestykke.

Han var »kun« oberstløjtnant, og det skyldtes sikkert, at han langt fra altid var enig med divisionskommandøren. Han havde sine egne anskuel-

ser, når det gjaldt regimentet. Jeg tror ikke, jeg tager fejl, når jeg mener, at det var dette, der havde hindret ham i at stige højere på rangstigen. Han var ikke bange for at sætte divisionskommandøren stolen for døren, og det skal der her gives et eksempel på:

Offensiven var gået i stå, regimenterne havde gravet sig ned for at samle kræfter. Netop på det sted, hvor vi lå, slog fronten en lille bue tilbage, og i denne bue lå der en sammenskudt landsby. Der var så at sige ikke sten på sten tilbage, og i disse ruiner havde fjenden bidt sig fast.

Da landskabet var fladt som en pandekage, havde buen sikkert ingen strategisk betydning. Men divisionskommandøren gav ordre til, at buen skulle rettes ud, og byen stormes.

Nu var det ingen kunst at tage byen, ruinerne var vist ingen steder over en meter høje. Byen blev belagt med artilleriild et stykke tid, og vi rykkede ind uden tab. Næste dag beskød fjenden byen, og så måtte vi gå tilbage. Vi havde da haft forholdsvis store tab.

Næste dag gentog farcen sig. Vi tog byen, og fjenden trak sig tilbage. Næste dag skete det hele igen i omvendt orden, og tabene var atter store. Da der for tredje gang kom ordre fra divisionen til at storme byen, sagde von Kielmannsegg: »Mein Regiment stürmt nicht« (Mit regiment stormer ikke), og derved blev det.

Den almindelige mening var, at divisionskom-

mandøren, der hed von Hippel – mand og mand imellem blev han kaldt »von Krüppel« – havde fået knaphulskløe, og at vi ved at tage byen skulle hjælpe ham til at få »Pour le merite«, den højeste tyske krigsorden. I arméberetningen ville det tage sig godt ud, at byen var blevet stormet og besat. At det havde kostet adskillige soldater livet, og at endnu flere var blevet såret, var underordnet. Sådan så »der Graf« ikke på det.

Under forårsoffensiven var vi snart her, snart der. Men ét sted var det særlig galt. Et lille højdedrag, der blev benævnt »Kemmelberg« må have haft stor strategisk betydning, for der blev fra begge sider kæmpet desperat om dette punkt i lang tid.

Vort regiment lå et par kilometer til venstre for højdedraget, og her forsøgte fjenden at trænge os tilbage for at falde tyskerne i ryggen ved Kemmelbjerget.

Kampen rasede i mange dage, og hver eneste dag kom »Der Graf« ud til os, selv om det var det rene helvede. Han talte med så godt som hver enkelt mand. Det var til sidst ikke så svært, for der var efterhånden næsten ingen tilbage. Den afløsning, som han lovede os, blev ikke til noget. De regimenter, der var udset hertil, blev alle indsat som forstærkning ved Kemmelbjerget. Ingen beklagede det mere end »der Graf«. Trods alt holdt vi stand på vort regimentsafsnit, men til sidst måtte tyskerne opgive bjerget, og vi måtte trække os tilbage med de sørgelige rester.

De store tab, vi havde haft, kan bedst illustreres ved, at løjtnant Nagel, der førte 12. kompagni, fik tildelt atten jernkors til sine folk, men han havde kun femten mand tilbage. Kun en kommandør af von Kielmanneggs støbning kunne få sit regiment til at modstå det pres, vi var udsat for i disse dage. Han var sikkert klar over, at hvis Kimmeljergt måtte opgives, så var det begyndelsen til enden.

Få dage efter kom budskabet om, at han var faldet. Der blev fortalt, at han var livstræt og søgte døden. Han havde under krigen mistet sin hustru, og to sønner var dræbt. Om dette er rigtigt, ved jeg ikke, men én ting ved jeg: at mindet om denne officer vil leve, så længe der er folk i live fra hans regiment. –

Slaget om Kimmeljergt var en af de sidste store kamphandlinger, jeg deltog i.

Selvforskyldte bylder

Sidst i juli eller først i august måned fik jeg eksem i hovedbunden og måtte under lægebehandling. Da jeg havde hele hovedet forbundet, kunne jeg ikke benytte gasmaske og måtte derfor blive tilbage ved bagagen i det såkaldte Revier (infirmi), hvor lægen befandt sig.

En dag faldt jeg i snak med en mand fra et andet kompagni. Da han hørte om mit eksem, sagde han, at det skulle bare være ham, der havde det, så skulle han snart komme til Tyskland. Jeg blev selvfølge-

lig interesseret og spurgte, hvordan han da ville bære sig ad. Han ville ikke rigtig ud med svaret, men det slap dog ud af ham til sidst, at han var drogist og havde et vist kendskab til hudsygdomme. Mod at jeg lovede ham ubetinget tavshed, forklarede han mig, at hvis jeg daglig drak 2–3 skefulde eddike, ville ingen læge kunne helbrede mig. Den sure eddike ville straks gå over i blodet, og – sluttede han: »Så skal du bare se løjer.« Egentlig troede jeg ikke rigtig på ham, men tænkte, at det var et forsøg værd. Jeg gik til kokken og spurgte, om han havde lidt eddike til mig, for jeg skulle lave kartoffelsalat. Det havde han, og da jeg var kommet i enrum, tog jeg den første mundfuld. I løbet af det næste døgn tog jeg et par stykker mere, og jeg skal love for, at min skepsis forsvandt. Hele hovedbunden blev oversået med bylder så store som ærter. Hår og bylder måtte radikalt barberes væk, og jeg blev indsmurt i salve.

Jeg holdt op med at drikke eddike et par dage, og byldeerne begyndte at svinde. Inden de var helt borte, drak jeg atter lidt af det sure, og så var de der igen.

Sådan gik det en fjorten dages tid, så var det ved den tid, da jeg skulle rejse på orlov, og jeg holdt op med at »drikke«. Et par dage før jeg skulle rejse, var jeg så godt som helbredt, og lægen mente, at jeg godt kunne tage af sted. Hvordan Hannoveraneren ordnede mine orlovspapirer, har jeg allerede fortalt. Sammen med den sidste af de 30

sønderjyder, der kom til bataljonen i 1916, rejste jeg hjem. Vi skiltes i Over Jerstal, og aftalte, at vi atter skulle mødes der, når orloven var forbi. Jeg så ham ikke før mange år efter krigen, han gik nemlig til »Kongeå-brigaden«. (Betegnelse for de sønderjyder, der flygtede til Danmark for at undgå tysk militærtjeneste). Jeg blev således »Den sidste på skansen«, vel nok en tvivlsom ære; men jeg havde givet Hannoveraneren mit ord på, at jeg ville komme igen, og det agtede jeg at holde for ikke at sætte ham i forlegenhed.

Vi var nu nået ind i september måned. Tilbage-toget var så små begyndt, og hele fronten var i bevægelse. Det var ikke så ligetil at finde frem til regimentet igen. På orlovstogets endestation var der et oplysningskontor, hvor vi skulle henvende os for at få konstateret, hvor regimentet befandt sig. Papirerne blev afstemplet, og den nye station, hvortil jeg skulle rejse, blev påført. Ved ankomsten dertil, viste det sig, at regimentet atter havde skiftet opholdssted. Papirerne blev igen afstemplet og en ny station påført. Sådan gik der et par dage, og jeg blev efterhånden ked af dette rejseri fra det ene sted til et andet. Jeg rejste sammen med to artillerister, de havde været undervejs i fjorten dage og havde ikke i sinde at »finde« deres afdeling foreløbig.

Da vi holdt på en station, så jeg pludselig et par mand fra mit regiment. Jeg snuppede min bagage og sprang af toget i det øjeblik, da det

var ved at køre. Det var godt nok ikke den station, der var påført mine papirer; men jeg tænkte som så, at når nogen fra regimentet var der, så kunne min bataljon vel ikke være ret langt borte. Det slog til. Jeg spurgte mig frem, og i løbet af en times tid fandt jeg mit kompagni indkvarteret i en stor sal.

Under besværet med at finde frem til regimentet, var jeg uden egen skyld blevet to dage forsinket. Da jeg meldte mig tilbage hos Hannoveraneren udbrød han: »Gud ske lov, at du er der igen. Jeg var ved at blive bange for, at vi ikke så dig mere.«

Under tilbagerejsen var jeg så småt begyndt at drikke eddike igen, og byldeerne begyndte atter at indfinde sig. I løbet af et par dage blev det helt galt. Jeg blev ved Revieret, og behandlingen begyndte forfra.

Et kært møde

De fleste oplevelser, man havde under krigen, var en blanding af ondt og godt. De onde var desværre fremherskende. Men en af de gode havde jeg dog sommeren 1918. Vi var atter en gang på transport og denne gang med jernbane. Jeg havde ligget og sovet, da toget lidt ublidt gjorde holdt på en station, så jeg faldt ned af den bænk, jeg lå og sov på. Jeg kiggede ud af vinduet, og bemærkede, at navnet på stationen var Douai. Navnet syntes mig bekendt, men jeg kunne ikke huske hvorfra. Pludse-

lig kom jeg i tanker om, at navnet stod på et postkort, som jeg havde fået fra min bror – eller rettere halvbror – en måneds tid før. Han var landstormsmænd og 22 år ældre end jeg. Det vidste sig, at vi ikke skulle videre, men blev læsset ud på stationen. Jeg gik straks til Feldweblen og fik at vide, at vi skulle blive i byen natten over og fik samtidig lov til at forsøge at finde min bror.

Byen var temmelig stor. Den havde vel ca. 35.000 indbyggere, så det kunne blive svært at finde frem til ham, og det var heller ikke sikkert, at han var der endnu. Det lykkedes dog ret hurtigt at finde hans kompagni, men han var rejst på orlov og skulle først komme tilbage i løbet af otte dage. Det var en skuffelse, men jeg afleverede en hilsen med besked om, at hvis vi ikke kom alt for langt fra byen, ville jeg besøge ham, når han kom tilbage. Heldigvis gik regimentet i stilling kun ca. 15 kilometer derfra, og da det var på det tidspunkt, hvor jeg måtte melde mig syg, fik jeg rig lejlighed til at besøge ham.

Vi havde ikke set hinanden siden 1915, og da han til trods for den store aldersforskel var min »hjerter-bror«, blev gensynet meget hjerteligt. Han havde altid været god ved den moderløse dreng, og jeg holdt af ham, som om han havde været min far. Jeg besøgte ham to eller tre gange, og vi tilbragte nogle gemytlige timer sammen. Han var en selskabsmand og en god fortæller, så tiden faldt os aldrig lang.

Da jeg rejste på orlov sidst i august måned, tog jeg afsked med ham på banegården i Douai. Jeg kunne se, at tårerne stod ham i øjnene. Hvis jeg havde kunnet bytte med ham, havde jeg gjort det, men det var jo udelukket. Ved min tilbagekomst var han der ikke mere. Fronten var rykket nærmere til byen, og den var blevet rømmet af civilbefolkningen. Også landstorms bataljonen var trukket tilbage. For øvrigt var mit regiment også over alle bjerge. – Vi så først hinanden igen i januar 1919.

En farlig hulvej

Kæmpende trak tyskerne sig langsomt tilbage, tre-fire dage på et sted, så gik det atter videre. Den almindelige mening var, at krigen snart var forbi, og jeg så ingen, der var kede af det, tværtimod.

I en landsby, hvor vi opholdt os en dags tid, var det nær gået galt. Hele regimentsbagagen var indkvarteret i byen, der var rømmet af civilbefolkningen. Jeg antager, at der har været omkring 200 hestekøretøjer. Lastbiler blev næsten ikke benyttet. Vi havde lagt os til at sove i et hus, der lå lige ud til gaden og havde godt hørt, at der var livlig trafik; men vi regnede med, at det var artilleriet, der kørte ammunition frem. Ved tolv-tiden om natten blev vi imidlertid vækket af en artilleri-løjtnant, der meddelte, at fra kl. et ville første linie blive trukket tilbage til denne by. Den trafik vi havde hørt, var artilleriet, der trak sig tilbage.

Det kan nok være, at vi fik travlt. Landsbyen lå i en dal, og den eneste vej ud af byen gik gennem en hulvej med høje skrænter på begge sider. Franskmændene har sandsynligvis vidst, at byen var fyldt med køretøjer, for det var særlig hulvejen, det gik ud over. Her slog en salve ned hvert andet eller tredje minut.

Jeg var klar over, at hvis alle køretøjer skulle nå uskadt ud af byen, måtte der mere end almindeligt held til. De mest raske af patienterne fra Revieret og en del andre, der intet havde med vognene at gøre, kunne selvfølgelig gå over markerne og derved undgå den værste beskydning. Men vognene var nødt til at følge vejen.

Vi var nogle stykker, der var klar til at gå »markvejen«, da en af vore kuske kom og bad mig om hjælp. Da han var en af de få gamle fra østfronten, kunne jeg ikke få mig selv til at sige nej.

De to heste, han kørte, havde begge været såret, og de var helt vilde, så snart der blev skudt med artilleri. Vi fik dem – et par store, dejlige dyr – spændt for vognen og var lige blevet færdige dermed, da en granat slog ned ca. tyve meter bag os. Kusken sad heldigvis allerede på vognen, for hestene sprang af sted og var faktisk løbske med det samme. Den vilde fart standsede brat, da vognen nåede ud på gaden, der var tæt pakket med køretøjer. Hestene kunne simpelt hen ikke komme videre. Jeg kravlede op til kusken, og vi fik vognen rangeret ind i rækken.

Nu gik det fremad i små ryk. Der var et par hundrede meter, før vi skulle igennem hulvejen, og landsbygaden bøjede her skarpt til højre. En artilleriofficer til hest dirigerede kolonnen. I samme nu en salve slog ned i hulvejen, fik 4-5 vogne lov til at køre, og så fremdeles.

Nu var det langt fra alle vogne, der havde så gode heste forspændt som vi, og kom vi til at køre bagefter nogle langsomme vogne, ville det mangedoble faren. Jeg instruerede kusken om, at han under alle omstændigheder skulle sørge for at blive første vogn i et træk, uanset hvad artilleriofficeren sagde. Han var imidlertid bange for, at han ikke kunne holde hestene tilbage, når vognen foran startede, og bad mig tage tøjlerne. Egentlig var han vistnok lige så bange for løjtnanten.

Vi nærmede os hulvejen, og løjtnanten talte de vogne af, der skulle køre næste gang. Heldet svigtede os ikke. Vi blev sidste vogn i trækket. Det passede mig godt. Det var ikke første gang, jeg misforstod en ordre med vilje. Nu gjaldt det om at holde hestene tilbage, så vi blev første vogn i næste træk. Granaterne slog ned, og trækket startede. Vore heste stod på bagbenene og ville med, men jeg havde hold på dem, og de måtte blive, hvor de var. Løjtnanten skældte ud og brølede: »Fahren Sie doch!« Mærkelig nok forstod jeg ingen ting og blev holdende. Han anbefalede mig at få møget ud af ørerne. Det besvarede jeg med et »hold kæft« – på dansk. Jeg havde tilsyneladende et forfærdeligt mas

med at berolige hestene, så jeg slet ikke havde tid til at tale med ham. Han vendte omkring og talte det næste træk af.

Så blev det vor tur, og nu var vi den første vogn. I strakt galop gik det op gennem hulvejen, hvor der allerede lå adskillige havarerede vogne, men det lykkedes at komme uden om alt undtagen en dræbt hest, der lå midt på gaden. Vi kørte over dens hals. Vi nåede uskadt igennem, og det gjorde for resten alle vogne, der hørte til vort kompagni, men langtfra alle var så heldige. Der var nogle stykker af de såkaldte »Etappen-Schweine«, der den nat mødte deres skæbne, og blandt dem føreren af regimentsbagagen. Det var hans ridehest, en skimmel, som vi kørte over.

Det var den sidste vanskelige situation, jeg var i. Det ville have været ærgeligt, hvis det var gået galt.

Bort fra fronten

Min behandling i Revieret gik videre. Skønt jeg nu havde været under behandling i lang tid, ville lægen ikke sende mig på lazarettet. Jeg tror ganske bestemt, at lægerne havde instruktion om, at de ikke måtte sende de såkaldte gamle krigere bort, når der var den mindste chance for, at de kunne helbredes i Revieret. Det var sådan set forståeligt, for menneskematerialet blev yngre og yngre, og det vil i denne forbindelse sige dårligere og dårligere. Den sidste, jeg var med til at begrave, var ikke fyldt nitten år. –

Men så skete der endelig noget. En morgen, da jeg mødte til behandling, trak Sanitetsfeldweblen mig til side og sagde, at i dag ville han sørge for, at jeg blev sendt bort. Den sædvanlige læge var rejst på orlov, og en helt ung reservelæge var trådt i stedet.

Da det blev min tur, tog Feldweblen ordet og sagde, at denne mand havde de nu behandlet i mere end en måned, uden at der var bedring at spore, og at man havde besluttet at sende ham på lazaret. Den nye læge kunne jo ikke vide, at det var løgn. Han accepterede Feldweblens forklaring og udsted-

te de nødvendige papirer. Og nu var der én, der var glad.

Jeg kan ikke mindes, at jeg tog afsked med Hannoveraneren, men der foresvæver mig noget om, at han var blevet lettere såret nogle dage i forvejen. Det, der gjorde mig mest ondt, var, at jeg heller ikke kunne sige farvel til Richard, han var jo ude ved fronten. Jeg håber inderligt, at han har klaret skærene og er sluppet helskindet hjem til Berlin. Han var en enestående ven og kammerat.

Jeg har ofte efter krigen undret mig over, at vi aldrig udvekslede privatadresser. Når det ikke blev gjort, var det så, fordi man måske regnede med, at der ikke blev noget »bagefter«?

Det var den 10. oktober 1918, at mit private tilbagetog begyndte. Mine papirer lød på, at jeg skulle melde mig ved et »Sammelstelle« for syge og sårede. Der var en 5–6 kilometer at gå, men det betød intet, for nu gik det – om ikke hjemad – så dog i den rigtige retning.

Det bemeldte »Sammelstelle« viste sig at være i en kirke, hvor jeg sov den første nat. Der traf jeg for øvrigt en kusk fra mit kompagni. Han var plaget af bylder. Herfra var det meningen, at vi næste dags morgen skulle transporteres videre i biler til en by mindst ti kilometer borte for der at blive læsset i jernbanetog. Men næste morgen blev det meddelt, at man ikke vidste, hvornår der ville være biler til rådighed, så man anbefalede dem, der kunne gå at begive sig af sted til fods. Kusken ville af

sted, men jeg var ikke til sinds at gå med, for som jeg sagde til ham: »Her har vi det da godt. Vi bliver ikke beskudt. Vi får rigelig mad, og hvad kan vi så ønske os mere?« Han bøjede sig for mine argumenter og blev. Hen på eftermiddagen kom der biler, og så kom alle af sted. Vi nåede jernbanen før dem, der var gået om formiddagen.

Tyskerne var på dette tidspunkt i fuld gang med at rømme feltlazareetterne i Frankrig og Belgien. De hårdt sårede var allerede sendt af sted, så i det tog, vi kom med, var der udelukkende let sårede og ikke alvorligt syge. Den første dag nåede vi ikke ret langt, fordi vi i et par byer fik flere læsset på toget.

Her dukkede Hamborgeren pludselig op, og gensynsglæden var stor. Han fortalte, at han en dag under min ferie havde fået høj feber og var omgående blevet sendt på lazaret. Nu følte han sig fuldstændig rask, men man havde ikke nået at få ham udskrevet, inden lazarettet blev rømmet, og nu gled han med. Det var hans held. –

Havde man ikke før vidst, at den tyske hær var ved at blive demoraliseret, så kunne man ikke undgå at blive klar over det nu. Jeg vil antage, at der i toget har været en 5–600 mand. En løjtnant var transportfører, og til at hjælpe sig havde han et par underofficerer fra landstormen; men det var umuligt for dem at styre disse mænd, der måske i årevis dagligt havde set døden i øjnene og nu følte, at krigen var slut for dem. Al disciplin var simpelt hen gået fløjten. De opgav da også ævred og blev

siddende i deres vogn og lod det hele gå, som det bedst kunne. Hvis der ikke mellem de sårede og syge havde været underofficerer fra fronten, så havde det set sort ud. De kendte tonen og vidste, hvordan denne horde skulle tages, men helt »stoppe« dem, var umuligt.

Hvad der alt skete på denne transport, skal jeg lade ligge. Det var ikke småting, men kun ét tilfælde skal nævnes:

På en forplejningsstation i Belgien var der en bod, hvorfra en »intendant« solgte chokolade, cigaretter m. m. I løbet af et øjeblik var manden og boden væltet, og varerne borte. »Sådan et fordømt »etape-svin«. Skal han stå her og sælge de varer, som vi for længst skulle have haft ude ved fronten!« Det var den hilsen – og betaling – han fik, og ikke andet.

Som regel blev toget rangeret ind på godsbanegårdene ved de forskellige stationer, men i Køln kom vi ind på hovedbanegården. Alle udgange var besat med bevæbnede dobbeltposter, og da vi spurgte forplejningspersonalet – det var kvinder fra Røde Kors – hvad dette skulle betyde, blev der svaret, at der var kommet telegram med besked om, at en meget farlig transport ville ankomme. Det vakte uhyre munterhed.

Normalt blandede jeg mig ikke i de forskellige episoder, men på en banegård var der nogle stykker, der var uforskammede over for to ældre jernbanemænd, der bad dem stige i toget. Jeg syntes,

det blev for meget af det gode og anmodede dem om at forsvinde op i toget. En mand vendte sig om og sagde »hold kæft« til mig. Men det skulle han ikke have sagt. Hamborgeren, der gik ved siden af mig, havde tilsyneladende ikke glemt Richards henstilling om at passe på mig, for han stak manden sådan én på gummerne, at han gik i gulvet. Derpå tog han ham i kraven og smed ham ind i toget, idet han sagde: »Der, hvor jeg kommer fra, plejer vi at følge Jacobs ordrer omgående.« De øvrige fulgte lidt slukørede bagefter. Da vi gik videre, hørte jeg den ene jernbanemand sige til den anden: »Himmel, hat der 'ne Leibwache!« (Bevar mig vel. Han har vel nok en livvagt). Han var sandheden nærmere, end han måske selv troede.

Da vi nu var nået ind i Tyskland, var det som om folkene blev mere medgørlige. Der skete ikke større uhyrligheder mere. På en godsbanegård blev dog en vagon med æbler næsten tømt. En vagtpost forsøgte at forhindre det, men man tog geværet fra ham og smed det langt bort. Et sted i Mecklenborg optrådte en gammel major med et stort Kejser Wilhelm-skæg som banegårdskommandant. Han gik langs toget og råbte: »Keiner aussteigen, keiner aussteigen« (Ingen stiger ud). Bag ham blev der selvfølgelig råbt: »Alle aussteigen, alle aussteigen«. Da han vendte sig om, blev der bag hans ryg råbt: »Du alter Blindgänger, lass dir den Bahrt abschneiden« (Du gamle dagdriver, se at få skægget klippet af), og mere i samme stil. Til sidst vidste han hver-

ken ud eller ind og spurgte en underofficer, der lænede sig ud af et vindue, hvad dette dog var for noget? Underofficeren rystede på hovedet og sagde: »Deutschlands letzte Hoffnung, Herr Major« (Tysklands sidste håb, hr. major). Kan man egentlig ikke godt forstå, at den gamle major gik bedrøvet bort? –

Turen gik over Bremen, Hamborg, Lybeck og derfra langs kysten gennem Mecklenborg, Pommern, Vestprøjsen, og den endte i Østprøjsen i Insterburg den 24. oktober. Rejsen havde taget 14 dage. Ingen steder havde man haft plads til os.

Da vi passerede Hamborg, var det lige ved, at Hamborgeren var stukket af. Han ville hjem til sin Grethe. Jeg fik ham dog overbevist om, at det ville være en stor dumhed. I storbyen var det galt med fødevarer, og levnedsmiddelkort kunne han ikke få, så han ville sandsynligvis omgående blive arresteret. Desuden tydede alt på, at krigen snart var slut, og der ville ikke være meget ved at sidde i spjældet, når der blev fred.

Det går hjemad

I Insterburg blev jeg indlagt på et lazaret for hudsygdomme. Jeg var selvfølgelig holdt op med at drikke eddike, men helbredelsen gik kun langsomt fremad. Det blev et par bevægede måneder, jeg tilbragte dér. Byen lå ikke langt fra den russiske grænse og var i fredstid hjemsted for militær af alle kategorier. Ved krigens slutning kom ikke

alene disse tropper tilbage til byen, men også alle de reserveregimenter, der hørte til de aktive afdelinger. Insterburg var derfor overfyldt af soldater. At det ikke var engle alle sammen, skal svagt antydes. Byen var det ideelle sted for de folk, der hvervede soldater til de kampe, der foregik i Rusland mellem de »røde og hvide«. Det gik over min forstand, at nogen kunne tænke sig at gå ind i disse korps, men der var mange, der gjorde det. Eventyrlysten må stikke dybt i mennesket; – jeg havde i al fald fået min styret.

Der opstod rygter om, at »de røde« var ved at afskære Østpreussen fra det øvrige Tyskland, og at blive klemmt inde i det hjørne var jeg ikke videre varm på. En underofficer fra Hamborg og jeg drøftede sagen, og vi blev enige om, at vi ville lade os skrive raske og se til at komme hjem, inden vi blev afskåret.

Vi gik til lægen og mod at underskrive en erklæring om, at vi ingen fordringer havde over for den tyske værnemagt, indvilligede han i at opfylde vort ønske. Vi blev overført til regiment 45, der havde hjemsted i byen, og blev omgående hjemsendt. Det var den 15. januar 1919.

Dagen efter, at Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht var blevet myrdet, nåede vi Berlin. Der var »brand i gaden«, men vi nåede da helskindet fra den ene banegård til den anden og kom til Hamborg i god behold. Herfra var togforbindelsen nord på meget dårlig, men jeg opdagede, at der omgå-

ende gik et tog til Kiel, og det benyttede jeg mig af, idet jeg tænkte, så er du da så langt nordpå. I Kiel måtte jeg vente i fem timer, før der gik tog over Egernførde til Flensborg. Jeg nåede Haderslev den 18. januar, hvor jeg straks gik på »Bezirkskommando« og meldte mig til. Her tilbød man mig, at jeg kunne komme til den danske grænse som grænsevagt. Det blev godt betalt, men jeg betakkede mig og sagde, at jeg foreløbig havde fået nok af det tyske militær.

Da jeg forlod kontoret som civilist, men dog stadig i uniform, standsede jeg op ude på gaden. Lige overfor lå domkirken. Det var på pladsen uden for kirken, jeg i 1915 begyndte min militære løbebane, og det blev altså også her, jeg sluttede den i 1919. Mange tanker gik gennem mit hoved. Den mellemliggende tid havde gjort drengen til en mand med sørgelige erfaringer, men også med mange minder om gode kammerater. Jeg var skæbnen uendelig taknemmelig.

Det randt mig også i hu, at jeg den dag i 1915, da jeg sammen med mange andre marcherede ud til banegården, traf min gamle skolelærer. Han stod inde på fortovet og så på den flok drenge, som militæret havde lagt sin hånd på. Da han genkendte mig, løb han op på siden af mig, greb min hånd og sagde: »Vorherre være med dig, min dreng.«

Hvor hårdt brug jeg ville få for dette ønske, anede jeg ikke den dag; men nu stod jeg her uden et sår eller en skramme, så ønsket var gået i opfyldelse.

50 år efter

I sommeren 1965 var min søn hjemme på ferie. Vi blev enige om at tage en tur til Slesvig for at se museet på Gottorp slot. Gennemgangen af museet sluttede på balkonen i slotskirken. Medens vi stod og betragtede det smukke kirkerum, kom jeg i tanker om det, der var sket her for 50 år siden. Jeg kunne ikke lade være med at le hjerteligt, så min søn spurgte forundret, hvad der var så grinagtig? »Det skal jeg sige dig, min dreng. Her i denne kirke aflagde jeg min troskabsed til Kejser Wilhelm, men ordlyden, jeg brugte, var vel nærmest majestætsfornærmelse. Ceremonien gik for sig på den måde, at en mand oppe ved alteret fremsagde eden, og vi skulle så gentage ordene i kor. Jeg må med skam bekende, at jeg hele tiden stod og mumlede: »Rend mig i r . . . i hundrede år,« og det var dét, jeg kom i tanker om – – –«

Sønderjyske levnedsløb

I denne serie er tidligere udkommet:

Marie Boesen: *Agnes Smidt fra Lundsmark*. Træk af en livshistorie. Udsolgt.

Hans Hansen: *Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste*. Kr. 5,00 (10,00).

Morten Kamphövener: *Skrumsager. En sønderjysk fører*. Udsolgt.

Johan Meyer: *Det gamle Frøslev*. Udsolgt.

Th. Kaufmann: *Minder og tanker. Erindringer fra grænselandet*. Indb. kr. 8,00 (16,00).

Frederik Høyberg: *Gennem 80 år*. Indb. kr. 8,00 (16,00).

Andreas Øster: *Barn i Herrnhuternes Christiansfeld*. 2. oplag. Indb. kr. 9,75 (19,50).

Jens Bladt: *Alsiske Minder*. Indb. kr. 10,50 (21,00).

H. Gjessing: *Drengear og manddomsvirke i Tønder*. Udgivet ved Peter Kr. Iversen. Indb. kr. 11,00 (22,00).

Bøgerne fås ved henvendelse til Historisk Samsunds ekspedition, Landsarkivet, 6200 Åbenrå. Telefon (046) 2 46 83.

Medlemsprisen er excl. moms. Boghandlerprisen (incl. moms) er angivet i parentes.